

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗ Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΑΥΤΗΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΙΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπό ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ Κ. ΠΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Το πρόβλημα και η θέσις αὐτοῦ.

Ἡ παρούσα ἐργασία ἐπιχειρεῖ νὰ διερευνήσῃ τὸ βασικὸν πρόβλημα τῆς καλυτέρας δυνατῆς θεμελιώσεως τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας ὡς Ἐπιστήμης. Ἡ θεμελίωσις αὕτη θὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην τόσο ἱστορικῆ ὅσον καὶ λογικῆ καὶ γνωσιολογικῆ. Πέριξ τοῦ βασικοῦ καὶ κεντρικοῦ τούτου προβλήματος εἶναι εὐλόγον νὰ ἐξετασθῶσι τὰ κυριώτερα συναφῆ ἐπιστημολογικά, μεθοδολογικά καὶ ἀφετηριακά ἐν γένει προβλήματα, τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, ἢ ἀνάλυσις καὶ ἢ ἀντιμετώπισις τῶν ἐποίων θὰ συμβάλῃ εἰς τὴν διαφώτισιν τοῦ σημειωθέντος κεντρικοῦ προβλήματος.

Τὰ συναφῆ αὐτὰ προβλήματα εἶναι ἀπ' ἐνός ἡ ἱστορικὴ διαμόρφωσις τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, τὸ ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας, ἢ μεθοδολογία τῆς Γεωγραφίας, οἱ χαρακτῆρες καὶ ἡ ἰδιωτυπία τῆς Γεωγραφίας, ἀπ' ἑτέρου τὸ ἀντικείμενον τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, ἢ μεθοδολογία αὐτῆς, οἱ χαρακτῆρες καὶ ἡ ἰδιωτυπία αὐτῆς, τὸ κριτήριον τῆς οἰκονομικογεωγραφικότητος, τὸ λογικὸν σύστημα τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας καὶ ἡ διακλάωσις αὐτῆς, ἢ συσχέτισις τῶν γεγονότων εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν, αἱ σχέσεις τῆς πρὸς τὰς συγγενεῖς ἐπιστήμας, ἢ θέσις αὐτῆς ἐντὸς τοῦ ὅλου συστήματος τῶν Ἐπιστημῶν, ὁ ὄρατος σκοπὸς αὐτῆς, τέλος ἡ σπουδαίτης αὐτῆς διὰ τὴν μελέτην Οἰκονομίας καὶ τῆς Οἰκονομικῆς Πολιτικῆς (τρεχούσης καὶ ἀναπτυξιακῆς).

Κατ' ἐφαρμογὴν τῶν ὡς ἄνω ἰδεῶν θὰ καταβληθῇ προσπάθεια ἀναλύσεως τῶν δυνατοτήτων συμβολῆς τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας καὶ τῶν ἐρευνῶν αὐτῆς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας, καθολικὴν τε καὶ περιφερειακὴν.

* Αἱ βασικαὶ ἰδέαι τῆς παρούσης ἐργασίας ἀπετέλεσαν ἀντικείμενον ἀνακοινώσεως ἡμῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἑταιρείαν Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν κατὰ τὴν 22 Μαΐου 1964. «ΑΡΧΕΙΟΝ» Δ. Καλιτσουνάκη, Τόμ. 44ος (1964), Τελ. Δ'

2. Ἡ διάθροσις τῆς μελέτης.

Ἡ εἰς τὴν παρούσαν ἐργασίαν διεξαχθησαμένη ἀναζήτησις θὰ συντελεσθῇ εἰς τρία τμήματα. Εἰς τὸ πρῶτον θὰ ἐρευνηθῇ ἡ ἱστορικὴ θεμελίωσις τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, εἰς τὸ δεύτερον ἡ λογικὴ καὶ γνωσιοθεωρητικὴ θεμελίωσις αὐτῆς, εἰς τὸ τρίτον ἡ σημασία τῶν γεωοικονομικῶν ἐρευνῶν διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας.

Α'. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΙΣ

3. Αἱ Ἑλληνικαὶ καταβολαὶ εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν.

Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία δὲν ἀποτελεῖ ἐπιστῆμην μορφωθείσαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος ὡς πιστεύεται γενικῶς, οὐδὲ ἐπιστῆμην δυτικοευρωπαϊκὴν, ἀλλὰ ἐπιστῆμην ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, τῆς αἰ ἀπαρχαὶ ἀνάγονται εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Ἴπποκράτη (460-377 π.Χ.), με συνεχιστάς τὸν Ἡρόδοτον (480-425 π.Χ.), τὸν Πολύβιον (210-128 π.Χ.) καὶ τὸν Ποσειδώνιον (135-50 π.Χ.). Τὴν ἀποφιν ταύτην ὑπεστηρίζαμεν διὰ μακρῶν εἰς τὸ σύγγραμμα ἡμῶν «Ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Γεωοικονομικὴ τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν σύγχρονον. Νέα εὐρήματα εἰς τὸν Ἴπποκράτη, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Θεουκιδεῆν, τὸν Πολύβιον καὶ ἰδιαιτάτα τὸν Στράβωνα», Ἀθήναι 1964, εἰς τὴν ὁποίαν παραπέμπομεν.

Εἰδικώτερον ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα δὲν ἐνεφανίσθη ὡς αὐτοτελὴς ἐπιστῆμη ὅπως κατὰ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ ὡς τομεὺς οὕτως εἰπεῖν ἢ κεφάλαιον ἢ τμήμα τῆς ὅλης Γεωγραφίας, ὡς ἄλλως τε ἡ Φυσικὴ Γεωγραφία, ἡ Βιολογικὴ Γεωγραφία, ἡ Πολιτικὴ Γεωγραφία, ἡ Ἱστορικὴ Γεωγραφία.

Ἐπὶ τοῦ προκειμένου μάλιστα εἶναι ἀπαραίτητος ἡ ὑπόμνησις ὅτι εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα ὄλαι αἱ ἐπιστῆμαι κατὰ θάξιν ἐθεωροῦντο ὡς περιλαμβανόμεναι εἰς τὴν ὑπὸ εὐρυτάτην ἔννοιαν νοουμένην «Φιλοσοφίαν», δηλαδὴ ἐν προκειμένῳ τὴν θεωρητικὴν μάθησιν. Τοῦτο μάλιστα δηλοῖ ἡ γνωστοτάτη φράσις τῶν «Γεωγραφικῶν» τοῦ Στράβωνος : «Τῆς τοῦ φιλοσόφου πραγματείας εἶναι νομιζόμεν, εἴπερ ἄλλην τινά, καὶ τὴν γεωγραφικὴν, ἣν νῦν προσηγήμεθα ἐπισκοπεῖν» (Α, Ι, Ι).

Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων εὔρε τὴν ἀποκορύφωσιν αὐτῆς εἰς τὸν μικρασιατὴν γεωγράφον καὶ ἱστορικὸν Στράβωνα (63 π.Χ. - 23 μ.Χ.), ὅστις κατὰ τὴν γνώμην μας ὑπῆρξεν ὁ μεγαλύτερος θεωρητικὸς καὶ ἐπιστημολόγος τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς Γεωγραφίας.

Τὰ οἰκονομικογεωγραφικὰ προβλήματα ἅτινα ἐξέτασεν ὁ Στράβων ἀνηγάγομεν εἰς τὰς κάτωθι ἑπτὰ βασικὰς κατηγορίας αὐτῶν :

- α) Αἱ φυσικογεωγραφικαὶ συνθήκαι.
- β) Αἱ ἀνθρωπογεωγραφικαὶ συνθήκαι.
- γ) Ἡ παραγωγή τῶν ἀγαθῶν καὶ αἱ πρὸς αὐξήσιν αὐτῆς ἐνέργειαι τῶν ἀνθρώπων.
- δ) Αἱ σχέσεις μεταξὺ τῆς ποσότητος τῶν παραγομένων ἀγαθῶν καὶ τοῦ ὄγκου τοῦ πληθυσμοῦ.
- ε) Ἡ κυκλοφορία τῶν ἀγαθῶν.
- στ) Αἱ συγκοινωνίαι καὶ τὰ μέσα διακινήσεως τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων.
- ζ) Ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἀγαθῶν.

Αἱ κατηγορίαι αὗται ἐκάλυψαν ἅπαντα τὰ οἰκονομικογεωγραφικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς τοῦ Στράβωνος καὶ ἐξήντησαν τὸ στάδιον οἰκονομικῆς ἐξελιξέως εἰς ὃ ἤβουνηθη νὰ ἐπιχθῆ ἡ ἀρχαιότης. Τοῦτο ἀποτελεῖ δείγμα τῆς θαυμαστῆς πληρότητος τῆς οἰκονομικῆς καὶ γεωγραφικῆς σχέψεως τοῦ Στράβωνος.

4. Ἡ ἐξέλιξις τῆς Γεωγραφίας ἀπὸ τοῦ Στράβωνος μέχρι τοῦ 20οῦ αἰῶνος.

Μετὰ τὸν Στράβωνα ἡ θεωρητικὴ Γεωγραφία (πλὴν τῆς Μαθηματικῆς Γεωγραφίας καὶ τῆς πρὸς αὐτὴν συνδεομένης Χαρτογραφίας ἣν ἀνέπτυξαν οἱ Μαρτῖνον ὁ Τύρις καὶ Κλαύδιος Πτολεμαῖος) περιέπεσε εἰς παρακμὴν καὶ ἀφάνειαν. Ὁ Μεσαίων δὲν ὑπῆρξεν ἐποχὴ πρόδων διὰ τὴν Γεωγραφίαν.

Αὕτη μετὰ μακρὰν περίοδον ὄχι μόνον στασιμότητος ἀλλὰ καὶ ὑποχωρήσεως ἐπανεῦρε τὴν ὁρμὴν τῆς πρὸς πρόδον κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀνθρωπισμοῦ εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην. Ἡ διὰ τῆς οὐσιαστικῆς ἐπαναστροφῆς πρὸς τὸ ἐλευθερον πνεῦμα καὶ τὴν ἐλευθέραν περὶ ζωῆς ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων ἐγκαινισθεῖσα νέα ἱστορικὴ περίοδος τῆς ἀνθρωπότητος, ὑπῆρξε ζωογόνος καὶ διὰ τὴν Γεωγραφίαν ἐπίσης. Ἡ μελέτη τῶν ἔργων τοῦ Κλαυδίου Πτολεμαίου «Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις» καὶ τοῦ Στράβωνος «Γεωγραφικὰ» ἀπετέλεσε τὴν ἀφετηρίαν τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Γεωγραφίας. Ἡ ἐπαφὴ μὲ τὰ ἔργα ταῦτα ἀνεζωογόνησε τὴν γεωγραφικὴν σκέψιν καὶ ἐδοτήθη κατὰ πολὺ εἰς τὴν πραγματοποιήσιν τῶν γεωγραφικῶν ἀνακαλύψεων. Αὗται πάλιν συνετέλεσαν εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῶν γεωγραφικῶν γνώσεων καὶ τῆς Γεωγραφικῆς Ἐπιστήμης.

Ἐκτοτε ἡ ἀνοδος τῆς Γεωγραφίας ὑπῆρξε συνεχῆς εἶρε δὲ τὴν ἀποκορφῶσιν αὐτῆς κατὰ τὰς ἐξ πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ 19ου αἰῶνος εἰς τὰ μεγάλα ἔργα τοῦ K. Ritter καὶ τοῦ Alexander von Humbolt. Βλέπε περὶ αὐτῶν Σ. Πουλόπουλον, Ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Γεωοικονομικὴ κλ. σ. 15 κ.ε.).

Τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ 20οῦ ὑπῆρξεν ἡ περίοδος ὀχι μόνον ἐπεκτάσεως τῶν προόδων τῆς ὅλης Γεωγραφίας, ἀλλὰ καὶ εἰδικεύσεως αὐτῆς εἰς ἐπί μέρους κλάδους, ὡς κυρίως ἡ Ἀνθρωπογεωγραφία καὶ ἡ Πολιτικὴ Γεωγραφία διὰ τοῦ Fr. Ratzel, ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία διὰ τοῦ W. Goetz, τοῦ E. Friedrich, κ.ἄ., τὸ σύνολον τῶν ὁποίων συνεκρότησε τὸ οἰκοδόμημα τῆς Πολιτιστικῆς Γεωγραφίας.

5. Ἡ ἀρχικὴ διαμόρφωσις τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας.

Εἰδικώτερον ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία διεμορφώθη ὡς προῖον τῆς ἐξελιξέως τῆς Ἀνθρωπογεωγραφίας ἢ ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐξάρτησις ὑφίσταται ἔτι καὶ σήμερον.

Ἀρχικῶς πάντως ἡ «Γεωγραφία τῆς Οἰκονομίας» (κατὰ τὴν ὀρολογίαν τοῦ P. H. Schmidt) ἐνεφανίσθη ἤδη ἀπὸ τοῦ 1759 ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς «Ἐμπορικῆς Γεωγραφίας», ἣτις ἀπετέλεσε ἐν τῶν μαθημάτων τῶν τότε κατὰ πρῶτον ἴδρυθεισῶν «Ἐμπορικῶν Ἀκαδημιῶν» εἰς Λισσαβῶνα. Ἀμβούργον καὶ Βιέννην (βλ. Γ. Μιστάρδην, Γεωγραφία, εἰς «Οἰκ. καὶ Λογιστ. Ἐγκυκλοπαιδείαν, τόμος Β, σελ. 278 - 283, Ἀθήναι 1959).

ὑπὸ τὴν μορφήν ταύτην ἐδίδαξε καὶ ὁ μέγας γερμανὸς φιλόσοφος E. Kant τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν περίπου ἀπὸ τοῦ 1756 εἰς τὸ πλαίσιον τῆς «Φυσικῆς Γεωγραφίας» του, ἣτις συμφώνως πρὸς τὴν συνήθειαν τῆς ἐποχῆς περιελάμβανε (πλὴν δεδαλῶς τῆς θεωρίας τῆς Γεωγραφίας) καὶ τὴν γεωγραφικὴν κατανομήν τῶν φυτῶν, τῶν ζώων καὶ ἀνθρώπων, εἰσαγωγικῶς δὲ καὶ τὴν Μαθηματικὴν Γεωγραφίαν. Κατὰ τὸν Kant ἡ Ἐμπορικὴ Γεωγραφία ἐξετάζει τοὺς λόγους δι' οὓς μερικαὶ χῶραι ἔχουν ὑπεραφθονίαν ἐνὸς ἀγαθοῦ ἐνῶ ἕτεραι ἔχουν ἔλλειψιν, τῆς καταστάσεως ταύτης προκαλοῦσης τὸ διεθνὲς ἐμπόριον.

Ἡ «Γεωγραφία τῆς Οἰκονομίας» ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς «Ἐμπορικῆς Γεωγραφίας» ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ W. Goetz (1882) ὡς πρακτικὴ οὐσιωδῶς μάθησις, ἐνῶ ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς «Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας» ὡς ἀκαδημαϊκὴ μᾶλλον μάθησις. Μεταγενεστέρως ἀνεπτύχθη εἰς τὰ Πανεπιστήμια ἢ τάσις ὅπως ἡ Ἐμπορικὴ Γεωγραφία ἀντιμετωπίζεται ὡς περιγραφικὴ μᾶλλον ἐξέτασις τῆς οἰκονομίας τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς ὑφῆλιου, ἐνῶ ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία ὡς ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου μάθησις ἐρευνᾷ τὰ θέματα ἐπὶ εὐρύτερου γεωγραφικοῦ πλαισίου καὶ θέτουσα ταῦτα ἐπὶ θεωρητικῆς βάσεως (ἀλληλεπίδρασις φυσικοβιολογικῶν καὶ πολιτιστικῶν συντελεστῶν, ἱστορικὴ καταγωγὴ μορφῶν οἰκονομίας κλπ.).

6. Ἡ ἐπίδρασις τῶν Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν ἐπὶ τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας.

Μέχρι τοῦδε ἡ ἱστορικὴ διαμόρφωσις τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας ἀνα-

μετωπίσθη κυρίως ὑπὸ τὴν ὄψιν τοῦ κλάδου τῆς Γεωγραφίας, δεθέντος ὅτι κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ φυσικοβιολογικογεωγραφικὴ ἐπίδρασις ἦτο προέχουσα. Ἡ μετὰ ταῦτα ὁμως ἐξέλιξις τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας ὑπέστη βαθεῖαν ἐπίδρασιν ἐκ μέρους τῶν Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν.

Ἡ ἐπίδρασις αὕτη ἐνετάθη ἤδη ἀπὸ τῶν προηγηθέντων τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου ἐτῶν, σήμερον δὲ εὐρίσκεται ἐν πλήρει ἐξέλιξει.

Ἡ ἐν λόγῳ ἐπίδρασις ἐξεδηλώθη ὑπὸ τρεῖς μορφάς. Πρῶτον, ὡς προώθησις τῆς «θεωρητικοποιήσεως» τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας. Δεύτερον, ὡς διαμόρφωσις νέου κλάδου ἀποτελοῦντος τὴν «Ἐφηρμοσμένην Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν (Applied economic Geography, Angewandte Wirtschaftsgeographie). Τρίτον, ὡς διαμόρφωσις ἑτέρου νέου κλάδου συνιστῶντος τὴν «Χωρολογικὴν Οἰκονομικὴν» (Economics of space, Économie de l'espace, Raumwirtschaftslehre).

α) Ἡ προώθησις τῆς «θεωρητικοποιήσεως» τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας ἐνεσωματώθη εἰς τὴν βαθυτέραν διείσδυσιν τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς σκέψεως εἰς αὐτὴν, εἰς τὸν ἐμπλουτισμὸν αὐτῆς διὰ νέων οἰκονομικῆς τάξεως θεμάτων κλπ. (π.χ. τὰ περὶ κοινωνικῶν συστημάτων ἐν τῇ συσχετίσει τῶν πρὸς τὴν οἰκονομικὴν διάρθρωσιν καὶ διαφοροποίησιν τῶν καθ' ἕκαστον χωρῶν ὡς καὶ τὴν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν τοῦ χώρου αὐτῶν κλπ.).

β) Ἡ διαμόρφωσις τοῦ κλάδου τῆς «Ἐφηρμοσμένης Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας» συνετελέσθη διὰ τῆς ἐρεῦνης τῶν τρόπων, τῶν ὄρων καὶ τῶν κανόνων χρησιμοποίησεως τῶν ἀρχῶν τῆς Θεωρητικῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας πρὸς σκοπιμωτέραν διαμόρφωσιν καὶ τροποποίησιν διαφόρων ταμῶν, κλάδων καὶ μονάδων τῆς γεωοικονομίας τῶν καθ' ἕκαστον περιοχῶν τῆς γῆς (Γεωοικονομικὴ Πολιτικὴ). Τὰ προβλήματα ἅτινα ἠρεῦνησεν ὁ κλάδος οὗτος μέχρι σήμερον ἀναφέρονται εἰς τὴν οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν καὶ διαρρύθμισιν τοῦ χώρου ἐν γένει καὶ τῶν καθ' ἰδίαν περιοχῶν αὐτοῦ (περιφερειακῶν, ἐθνικῶν, διεθνῶν ὡς λ.χ. ἡ Εὐρωπαϊκὴ Οἰκονομικὴ Κοινότης), εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς ἀναπτύξεως τῶν καθυστερημένων οἰκονομικῶς χωρῶν, εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῆς Περιφερειακῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, εἰς τὴν μελέτην καὶ ὀργάνωσιν τῆς ἀγορᾶς συγκεκριμένων περιοχῶν, εἰς τὴν μελέτην τοῦ συγκριτικοῦ κόστους τῶν μεταφορῶν, εἰς τὴν μελέτην τῆς δημοσιότητος, εἰς τὴν μελέτην τῆς πληροφοροδοτήσεως ἐπιχειρήσεων, ἰδίως δὲ εἰς τὴν μελέτην τῆς ἐκλογῆς τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως συγκεκριμένων κατηγοριῶν οἰκονομικῶν μονάδων (π.χ. ὑφαντουργία, μεταλλουργία, βυρσοδεψία κλπ.).

γ) Ἡ διαμόρφωσις τοῦ κλάδου τῆς «Χωρολογικῆς Οἰκονομικῆς» ἐπραγματοποιήθη διὰ τῆς μακρᾶς καὶ βαθμιαίας διαπλάσεως θεωρίας τῆς οἰκονομικῆς ὀργάνωσεως τοῦ χώρου, ὁμοιογενῶς τε καὶ

διαφοροποιθέντος. Ὁ καθρισμὸς οὗτος ἐνδέχεται νὰ εἶναι ἀτελής, τούτο δὲ ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός διὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ νεαροῦ κλάδου τούτου εὐρίσκειται ὑπὸ συνεχῆ ροῇ, ἀνάπλασιν καὶ ἐξέλιξιν κατὰ τὰ βασικὰ στοιχεῖα αὐτοῦ. Τὰ μέχρι σήμερον ἐξετασθέντα κύρια προβλήματα ὑπὸ τοῦ κλάδου τούτου ἀναφέρονται (βλ. R. Courtin ὡς κατωτέρω) εἰς τὴν σχέσιν τῆς οἰκονομικῆς ἰσορροπίας πρὸς τοὺς γεωγραφικοὺς παράγοντας, τὴν σχέσιν τῶν μεταφορικῶν ἐξόδων πρὸς τὰς τιμὰς, εἰς τὴν ἐπενέργειαν τῶν ἀνορθολογικῶν παραγόντων τοῦ χώρου καὶ τῶν συνηθειῶν τοῦ παρελθόντος, εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ φυσικῶς ἀδιαφοροποιημένου χώρου (ἐπίδρασις τῶν παραγόντων ἁμοιομορφίας, ὀργάνωσις τοῦ ἀγροτικοῦ χώρου, ἤτοι ἡ συγκέντρωσις καὶ ἀποκέντρωσις τῶν οἰκισμῶν καὶ τῶν ἀγρῶν κλπ., ὀργάνωσις τοῦ αστικοῦ χώρου, ἤτοι ἡ τριτογενῆς τομεὺς καὶ αἱ συγκοινωνιακαὶ ἀρτηριαί, αἱ περιοχαὶ τῆς ἀγορᾶς καὶ ἡ πολεοδομοποιήσεις, παραμορφώσεις τῆς κατὰ χώρον διαμορφώσεως τῶν δραστηριοτήτων) εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ φυσικῶς καὶ κοινωνικῶς διαφοροποιημένου χώρου (ἐπίδρασις τῶν παραγόντων διαφοροποιήσεως, κανόνες ἐντοπίσεως οἰκονομικῆς δραστηριότητος, ὀργάνωσις καὶ ἐγκατάστασις μεταφορῶν καὶ λιμένων, γεωργικῶν, βιομηχανικῶν, εἰσοτεχνικῶν ἐπιχειρήσεων, ἐντόπισις οἰκονομικῆς δραστηριότητος καὶ οἰκονομικῆ ἀνάπτυξις χώρων, πόλοι ἀναπτύξεως καὶ βιομηχανικαὶ ζῶναι).

Π ὀ ρ ι σ μ α :

Τὸ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναπτύξεως συναγόμενον πόρισμα σχετικῶς πρὸς τὴν ἱστορικὴν θεμελίωσιν τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, εἶναι διὰ τὴν ἐπιστῆμην αὕτη ἀρχικῶς διεμορφώθη καὶ ἐστηρίχθη ὡς κλάδος τῆς Γεωγραφίας καὶ ἐιδικώτερον τῆς Ἀνθρωπογεωγραφίας. Ἀπὸ τοῦ 20οῦ αἰῶνος ὅμως αἱ ἐπιδράσεις τῶν Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν ἐπὶ τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας ὑπῆρξαν ἀδύσους, ἐνταθεῖσαι ἀπὸ τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου καὶ εὐρυσχόμεναι νῦν εἰς πλήρη ἐξέλιξιν. Τοιοῦτοτρόπως σήμερον ὁ προσανατολισμὸς τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας εἶναι διττός, γεωγραφικὸς καὶ οἰκονομικὸς ἀλλὰ μὲ ὑπεροχὴν τοῦ οἰκονομικοῦ στοιχείου.

1ον Βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα :

Σχετικῶς πρὸς τὰ εἰς τὸ παρὸν τμήμα Α' θιγέμενα ζητήματα, πλὴν τῆς σημειωθεῖσης ἐργασίας ἡμῶν ἰδίως σ. 13 κ.έ., σελ. 34 κ.έ., ὡς καὶ τοῦ μνημονευθέντος ἀρθροῦ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Μισιάρδη, παραπέμπομεν εἰς τὰ κάτωθι ἔργα :

1. Κ. Σφουρῆ, Γεωοικονομία καὶ Οἰκονομία. Μεθοδολογικὴ ἔρευνα, Ἀθῆναι 1930 (ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Ἀρχείου Οἰκ. καὶ Κοιν. Ἐπιστημῶν).
2. P.H. Schmidt, Wirtschaftsforschung und Geographie, 1925, Jena, G. Fischer.
3. A. Hettner, Die Geographie, Ihre Geschichte, Ihr Wesen, Ihre Methoden, Breslau 1927. Hirt.

4. B. H a r m s, Volkwirtschaft und Weltwirtschaft. Jena 1925.
5. W. I s a r d, Location und space Economy. A general Theory relating to industrial Location, Market Areas, Land use, Trade and urban Structure. The Technology Press of Massachussets Institut of Technology and J. Willy, New York 1956.
6. A. L o e s c h. The Economics of Location. Yale University Press, New Haven 1954.
7. C. I. P o n s a r d, Économie et Espace. Essai d'integration du Facteur Spatial à l'Analyse Économique, Paris 1955, Sedes.
8. R. C o u r t i n et P. M a i l l e t, Économie Géographique, Paris 1962. Dalloz (Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἐνέταξαν εἰς ἐνιαῖον σύνολον τὴν Χωρολογικὴν Οἰκονομικὴν, τὴν Γενικὴν καὶ Εἰδικὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν, καὶ τὴν Ἐφηρμοσμένην Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν, ὡς σπουδῆν τῆς πολιτικῆς πρὸς οἰκονομικὴν ὀργάνωσιν τοῦ χώρου).
9. M. P h i l i p p o n n e a u, Géographie et Action. Introduction à la Géographie appliquée, Paris 1960, A. Colin.
10. L. D u d l e y S t a m p. Applied Geography. 1961. Penguin, Harmondworth Middlesex.

Β'. ΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΓΝΩΣΙΟΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΙΣ

7. Συνοχέιαις τῆς Ἱστορικῆς θεμελιώσεως πρὸς τὴν λογικὴν θεμελίωσιν.

Παρὰ τὸ ὅτι θεβαίως ἡ στορικὴ θεμελίωσις τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας εἶναι διαφόρου ποιότητος ἀπὸ τὴν λογικὴν καὶ γνωσιοθεωρητικὴν θεμελίωσιν αὐτῆς, ὑφίστανται ἐν τούτοις σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο τούτων θεμελιώσεων. Τοῦτο εἶναι φυσικὸν θεθέντος ἕτι ὁ τρόπος καὶ ἡ διαδικασία ὡς καὶ οἱ παράγοντες τῆς ἱστορικῆς διαμορφώσεως μιᾶς ἐπιστῆμης ἔχουν ἐπίσης τὴν λογικὴν τῶν συνάφειαν καὶ δικαιολογίαν, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ μετὰ τὴν ἀρχικὴν διαμόρφωσιν ἐξέλιξις μιᾶς ἐπιστῆμης ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὴν ἀρχικὴν θεμελίωσιν αὐτῆς.

Προκειμένου περὶ τῆς λογικῆς καὶ γνωσιοθεωρητικῆς θεμελιώσεως τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας βασικὴν ἀφετηρίαν ἀποτελεῖ ἡ διαπίστωσις καθ' ἣν ἡ ἐπιστῆμη αὕτη ἐγεννήθη καὶ διεμορφώθη ἱστορικῶς κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα ὡς κλάδος τῆς Γεωγραφίας καὶ ἄρα εἰς τὸ πλαισίον αὐτῆς.

Ἡ σχέσηις αὕτη μητρὸς πρὸς τέκνον οὕτως εἰπεῖν, ἐπιβάλλει τὴν ἔναρξιν τῆς σπουδῆς περὶ λογικῆς καὶ γνωσιοθεωρητικῆς θεμελιώσεως τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας ἀπὸ τῆς μελέτης τοῦ ἀντικειμένου, τῆς μεθόδου, τῶν χαρακτήρων καὶ τῆς ἰδιοτυπίας τῆς Γεωγραφίας. Ἡ μελέτη αὕτη θὰ εἶναι κάπως διεξοδικὴ θεθέντος ὅτι ἡ ἀνάλυσις τῶν σχετικῶν ζητημάτων ἰσχύει καὶ διὰ τὰ ἀντίστοιχα ζητήματα τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας καὶ οὕτω θὰ μᾶς ἀπαλλάξῃ μιᾶς εὐρυτέρας δι' αὐτὴν ἐρεύνης.

I. Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

8. Τὸ ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας.

Ἡ Γεωγραφία ἐνεφανίσθη ἀρχικῶς ὡς παρατήρησις τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς καὶ μετὰ ταῦτα ὡς μελέτη τῆς ἐπιφανείας αὐτῆς. Μεταγενεστέρως ἡ μελέτη αὐτὴ ἐπεξετάθη εἰς τὰ γεγονότα καὶ φαινόμενα τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς τὰ ἔχοντα οὐσιώδη σημασίαν διὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ κατὰ τὴν ἔσφοιν τοῦ συνδέσμου αὐτῶν πρὸς τὸν χῶρον.

Ἄρα τὸ ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας ἦτο ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων σταδίων τῆς διαμορφώσεως αὐτῆς εὐρύτατον καὶ πολυμερέστατον.

Τὴν ἐξαιρετικὴν πολυμέρειαν τοῦ ἀντικειμένου τῆς Γεωγραφίας παρουσίασε ἤδη ἀπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος κατὰ τὸν καλύτερον δυνατὸν τρόπον ὁ Στράβων.

Κατ' αὐτὸν ἡ Γεωγραφία μελετᾶ : α) πάντα τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς ὑπάρχοντα καὶ διαδραματιζόμενα γεγονότα, φυσικά, βιολογικά, πολιτιστικά καὶ ἱστορικά κατὰ τὸν σύνδεσμον αὐτῶν πρὸς τὸν χῶρον καὶ κατὰ τὴν σπουδαιότητα ἣν ἐμφανίζουσι διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν πολιτιστικὴν πρόοδον τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, β) τὴν θέσιν τῆς Γῆς εἰς τὸ Σύμπαν καὶ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς αὐτό, γ) τὰς κατὰ τόπους ὑφισταμένας καὶ διαμορφουμένας πάσης φύσεως οὐσιώδεις διαφορὰς συναφῶς πρὸς τὰ σημειωθέντα γεγονότα, δ) τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα τῆς γῆς εἰς ἃ κατοικοῦν καὶ δὴ τὰς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεις χώρου καὶ ἀνθρώπων, ε) τὴν ἰδιόζουσαν ἐνότητα τὴν διαμορφουμένην καὶ συντιθεμένην μεταξὺ ὄλων τῶν γεγονότων τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, ἥτις ἐκδηλοῦται εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἐνότητα καὶ ἰδιοτυπίαν ἐκάστης χωρικῆς περιφερείας.

Ὁ καθορισμὸς οὗτος τοῦ ἀντικειμένου τῆς Γεωγραφίας ἀπὸ τὸν Στράβωνα εἶναι ἀγήραστος, παρὰ δὲ τὴν ἐκ 2.100 ἐτῶν ἡλικίαν του ὑπερέχει τῶν καθορισμῶν πολλῶν συγχρόνων γεωγράφων.

Συμφώνως πρὸς τὸν Στραβώνιον καθορισμὸν ἀλλὰ καὶ τοὺς συγχρόνους καθορισμοὺς καὶ ἀναλύσεις, ὠρίσαμεν τὴν Γεωγραφίαν ὡς τὴν «ἐπιστήμην τὴν ἐρευνῶσαν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς καὶ τὰς ἐπὶ μέρους βιαφορετικὰς περιφερείας αὐτῆς, ὡς ἐλότητας καὶ ἐνότητας συνυφασμῶν πολλῶν ἑτερογενῶν γεγονότων τοῦ χώρου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, διαμορφωθείσας ἐκ τῶν ἀλληλεπιδράσεων τῶν συνδυασμῶν τῶν γεγονότων τούτων» (βλ. Σ. Πουλόπουλον, Ἡ Γεωγραφία κλπ. σελ. 24).

Ὅπως προκειμένου περὶ ἄλλων ἐπιστημῶν ὡς π.χ. τῆς Οἰκονομικῆς (βλ. Α. Αμονν, Objekt, κλπ. σελ. 16 ὡς κατωτέρω) οὕτω καὶ περὶ τῆς Γεω-

γραφίας θὰ ἔδει ὅπως γίνεи διάκρισις τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς εἰς ἐμπειρικόν (Erfahrungsobjekt) καὶ εἰς γνωσιολογικόν (Erkenntnisobjekt). Τὸ ἐμπειρικόν ἀντικείμενον εἶναι ἡ ἐπιφάνεια τῆς γῆς καὶ τὰ ἐπ' αὐτῆς διαδραματιζόμενα σημαντικώτερα ἑτερογενῆ γεγονότα, φυσικά, βιολογικά, πολιτιστικά. Τὸ γνωσιολογικόν ἀντικείμενον συγκροτεῖται ἀπὸ ὠρισμένα γνωρίσματα ἅτινα παραλαμβάνουν οἱ ἐρευνηταὶ διὰ λογικῆς ἀφαίρεσεως ἐκ τοῦ ἐμπειρικοῦ ἀντικειμένου (ὅπως ἡ ἐλότῃς, ἡ ἐνότῃς, ἡ ἀτομικότης μιᾶς περιοχῆς, οἱ συνδυασμοὶ τῶν ἀνθρωπίνων παραγόντων, τὰ πλέγματα τῶν φυσικοβιολογικῶν συντελεστῶν, ὡς καὶ οἱ συνυφασμοὶ τῶν παραγόντων καὶ συντελεστῶν τούτων) καὶ συναπαρτίζουν τὸν στόχον τῆς ἐρεύνης των.

Ὅθεν τὸ πραγματικόν ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας ὡς ἐπιστῆμης ἀποτελεῖ πρακτικῶς ὄχι τὸ ἐμπειρικόν ἀντικείμενον, ἀλλὰ τὸ γνωσιολογικόν, ὅπερ εἶναι «τεχνητόν» καὶ ἐννοιολογικόν κατασκευάσμα συντηρητικόν πρὸς τὴν γενικωτέραν μεθοδολογικὴν πορείαν ἣν ἀκολουθεῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα (μέθοδος τῆς λογικῆς ἀφαιρέσεως καὶ ἀποχωρισμοῦ τῶν γνωρισμάτων, πολιτιστικά κυρίως κριτήρια πρὸς διάκρισιν τῆς σημαντικότητος τῶν γνωρισμάτων κλπ.).

Τὸ ἀντικείμενον τοῦτο δύναται νὰ καθορισθῇ ὡς ἡ περιοχὴ τοῦ γῆτινου χώρου ἢ ἡ ἐπιφάνεια τῆς Γῆς νοσημένη ὡς ἐνότῃς καὶ ἐλότῃς καὶ ὡς προϊόν ἀλληλεπιδράσεως φυσικοβιολογικῶν καὶ πολιτιστικῶν ἀλλὰ καὶ ἱστορικῶν γεγονότων, συντομώτερον δὲ ὡς ἡ ὀργάνωσις τῆς ὅλης ζωῆς εἰς τὴν Γῆν καὶ τὰς ἐπὶ μέρους περιοχὰς αὐτῆς.

Ἐπὶ τούτοις θὰ ἔδει: νὰ διασαφηνηθῇ τὸ νόημα μερικῶν βασικῶν φαινομένων ἅτινα συγκαταλέγονται εἰς τὸ πλαίσιον τοῦ ἀντικειμένου τῆς Γεωγραφίας. Οὕτω ὁ γῆτινος χώρος, ἡ γεωγραφικὴ περιφέρεια, τὸ γεωγραφικόν περιβάλλον κλπ., νοοῦνται ἑεβαίως ὄχι ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν των καθαρότητα καὶ μορφήν ὅφ' ἣν ὑφίσταντο πρὸ τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιδράσεων ἐπ' αὐτῶν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν μορφήν ὅφ' ἣν ὄντως ὑπάρχουν εἰς τὸ σημεῖον τοῦ χρόνου κατὰ τὸ ὁποῖον ἐξετάζονται, ἤτοι ὡς προϊόντα τῶν ἀλληλεπιδράσεων φυσικοβιολογικῶν συντελεστῶν ἐξ ἐνός καὶ πολιτιστικῶν παραγόντων ἐξ ἑτέρου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ λεγόμενον κοινωνικόν περιβάλλον ἐν τῇ πράξει ἀποτελεῖ «γεωκοινωνικόν» περιβάλλον καὶ ἀποτελεῖ προϊόν τῶν ρηθεισῶν ἀλληλεπιδράσεων (βλ. E. Callot, La Société et son environnement, Παρίσισι 1952, Rivière).

9. Λογικόν οὐσίτημα καὶ κλάδοι τῆς Γεωγραφίας.

Ἐν συναφεῖα πρὸς τὰ προηγουμένα θὰ ἔδει ἐνταῦθα νὰ θίξωμεν τὸ ζήτημα τοῦ πολλαπλοῦ δυαδισμοῦ τῆς Γεωγραφίας. Οὗτος στηρίζεται εἰς τὴν διαφορὰν τῶν μεθοδολογικῶν αὐτῆς διαδικασιῶν καὶ τῶν τρόπων τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐννοιῶν. Ὁ πολλαπλὸς δυαδισμὸς τῆς Γεωγραφίας οὐδόλλως

σημαίνει διάσπασιν τῆς ἐνότητος αὐτῆς, δεδομένου ὅτι ἡ ἐνότης αὕτη ἐρεῖδεται ἐπὶ τοῦ δεσμοῦ τῶν εἰς τὸ ἀντικείμενον τῆς Γεωγραφίας περιλαμβανόμενων γεγονότων (ἦτοι ἐπὶ τοῦ συνδέσμου τῶν ἑτερογενῶν γεγονότων ἅτινα ἐξετάζει ἡ Γεωγραφία πρὸς τὸν γῆϊνον χῶρον). Ὁ ἐν λόγῳ διαδιασμός ἐγκτεται πρῶτον εἰς τὴν διάκρισιν τῆς Γεωγραφίας εἰς «Παγκόσμιον» καὶ εἰς «Περιφερειακὴν», δεύτερον εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῆς εἰς «Θεωρητικὴν» καὶ «Ἐφηρμοσμένην», τρίτον εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῆς εἰς «Στατισκοπεριγραφικὴν» καὶ «Δυναμικὴν», τέταρτον εἰς τὴν διάκρισιν αὐτῆς εἰς «Συστηματικὴν» καὶ «Ἱστορικὴν».

Πλὴν τῶν διαδιασμῶν τούτων θὰ ἔδει νὰ μνημονευθῆ ἡ διάκρισις τῆς Θεωρητικῆς ἢ Γενικῆς Γεωγραφίας ἢ βασίζομένη εἰς τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, καὶ δὴ εἰς τὸ εἰδικώτερον περιεχόμενον τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Συμφώνως πρὸς τὴν διάκρισιν ταύτην ἡ Γενικὴ Γεωγραφία ὑποδιαιρεῖται εἰς τὴν Γενικὴν Φυσικὴν Γεωγραφίαν (περιλαμβάνουσαν τὴν Ἐδαφομορφολογίαν, τὴν Ὑδρολογίαν, τὴν Κλιματολογίαν), τὴν Γενικὴν Βιολογικὴν Γεωγραφίαν (περιλαμβάνουσαν τὴν Φυτογεωγραφίαν, τὴν Ζωογεωγραφίαν καὶ κατὰ τινα γνώμην τὴν Ἀνθρωποφυλογεωγραφίαν), τὴν Γενικὴν Πολιτιστικὴν Γεωγραφίαν. Ἡ τελευταία αὕτη εἶναι πολυμερεστέρα τῶν προηγουμένων καὶ περιλαμβάνει τὴν Γενικὴν Ἀνθρωπογεωγραφίαν, τὴν Γενικὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν, τὴν Γενικὴν Κοινωνικὴν Γεωγραφίαν, τὴν Γενικὴν Θρησκευτικὴν Γεωγραφίαν, ὡς καὶ τὴν Γενικὴν Γεωγραφίαν τῶν ὑπολοίπων ἐπὶ μέρους τοιμῶν τοῦ Πολιτισμοῦ (Καλλιτεχνία, Ἠθικὴ, Δίκαιον κλπ.).

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο κρίνομεν ἀναγκασίαν τὴν κατωτέρω προσθήκην.

Εἰς τὰ συστηματικὰ καὶ εἰς τὰ εἰσαγωγικὰ ἔργα περὶ Γεωγραφίας ἀντιπαρατάσσεται συνήθως ἡ Γενικὴ Γεωγραφία πρὸς τὴν Εἰδικὴν ἢ Περιφερειακὴν. Ἐὰν διὰ τοῦ ὄρου «Γενικὴ» Γεωγραφία νοεῖται ἡ Παγκόσμιος Γεωγραφία ἢ διάκρισις εἶναι ὀρθή. Ἐπειδὴ ἕως διὰ ὄρου «Γενικὴ» νοεῖται πλὴν τῆς Παγκοσμίου Γεωγραφίας καὶ ἡ Θεωρητικὴ Γεωγραφία, ἡ ὡς ἄνω διάκρισις εἶναι συγκεχυμένη καὶ ἐσφαλμένη.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀντετάξαμεν προηγουμένως τὴν Παγκόσμιον Γεωγραφίαν πρὸς τὴν Περιφερειακὴν, τὴν δὲ Θεωρητικὴν (ἢ Γενικὴν) πρὸς τὴν Ἐφηρμοσμένην, πράγμα ὅπερ συμφωνεῖ ἀπολύτως πρὸς τὴν λογικὴν ἀκολουθίαν καὶ τὴν λογικὴν ἀνάγκην τοῦ τοῦ θέματος.

Κατὰ τὴν ἡμετέραν ταύτην διάκρισιν τὸ περιεχόμενον τῆς Παγκοσμίου Γεωγραφίας θὰ ἦτο ἡ ἔρευνα τῆς κατανομῆς τῶν γεωγραφικῶν συνθηκῶν εἰς ἄλλαν τὴν ὑφ᾿ ἡλίον (γεωφυσικοβιολογικαὶ συνθήκαι, γεωπολιτιστικαὶ συνθήκαι), ἐνδεχομένως δὲ καὶ ἡ ἱστορικὴ διαδοχὴ αὐτῶν (τιμῆμα δηλαδὴ ὅπερ

θὰ συνιστᾷ τὴν Παγκόσμιον Ἱστορικὴν Γεωγραφίαν. Εἰδικώτερον δὲν θὰ ἐξητάζοντο λ.χ. αἱ διάφοροι χώραι τῆς Γῆς, ἀλλὰ αἱ συνθήκαι τοῦ κλίματος ἢ τῆς μορφῆς τοῦ ἐδάφους εἰς ὅλην τὴν γῆν ἢ κατὰ ἡπείρους. Εἰδικώτερον εἰς τὴν Παγκόσμιον Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν θὰ ἐξητάζοντο ὄχι αἱ γεωοικονομικαὶ ἐκάστης χώρας, ἀλλὰ ἐμάδες ἑμοιεῶν προϊόντων (π.χ. δημητριακά) κατὰ τὴν κατανομὴν των εἰς ὅλην τὴν ὑφῆλιον κλπ.

Κατὰ τὴν αὐτὴν διάκρισιν ἡ Θεωρητικὴ (ἢ Γενικὴ) Γεωγραφία θὰ περιελάμβανε τὰς γενικὰς ἐννοίας, ἀρχάς, προτάσεις καὶ ἰδέας τῆς Γεωγραφίας, ὡς λ.χ. τὸ γεωγραφικὸν περιβάλλον, τὴν γεωγραφικὴν προσδιοριστίαν (geographischer Determinismus) καὶ τὴν γεωγραφικὴν δυνατοκρατίαν (Possibilismus) ἧτις εἶναι τὸ ἀντίθετόν τῆς, τὸ γεωγραφικὸν γεγονός, τὸ γεωγραφικὸν πλέγμα, τὸν γεωγραφικὸν συνδυασμὸν, τὸν γεωγραφικὸν συνδυασμὸν ἀμφοτέρων τούτων, καθὼς καὶ τὰς γενικὰς ἐννοίας, ἀρχάς, προτάσεις καὶ ἰδέας τῶν διαφόρων κλάδων εἰς οὓς διαιρεῖται ἡ Γεωγραφία, ἧτις τῆς Μαθηματικῆς, Φυσικῆς, Πολιτιστικῆς, καὶ τῆς Ἱστορικῆς εἶτι Γεωγραφίας.

10. Ἡ Μεθοδολογία τῆς Γεωγραφίας.

Ἡ ἰδιάζουσα φύσις τοῦ ἀντικειμένου τῆς Γεωγραφίας (ἑθαιρετικῶς πολυμεροῦς καὶ ἑτερογενοῦς), ἀλλὰ καὶ ὁ σκοπὸς αὐτῆς πρὸς κατανόησιν τῆς διαφορῶσεως τῶν περιοχῶν τοῦ γῆτινου χώρου καὶ τῆς διατάξεως τῶν ἐπ' αὐτῶν διαφόρων γεγονότων ὡς καὶ τῆς ἐνότητος καὶ ἰδιοτυπίας τῶν περιοχῶν τούτων, ἦτο φυσικὸν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἀναλόγους ὁδοὺς τὴν Γεωγραφίαν καὶ νὰ διαπλάσῃ αὐτὴν εἰς ἐπιστῆμην μικτὴν, συνδυάζουσαν, συνθετικὴν. εἰδικώτερον δὲ εἰς ἐπιστῆμην φυσικο-βιολογικο-πολιτιστικὴν.

Ἐξ ἑτέρου αἱ ἰδιάζουσαι ὁμοσχερεῖαι τῆς ἐρεῦνης τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἤγαγον αὐτὴν εἰς τὴν χρησιμοποίησιν πλείστων ὄσων ἀλλὰ καὶ ἰδιοτύπων μεθόδων, προσεδιαζουσῶν εἰς τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῆς. Εἰδικώτερον αἱ μέθοδοι αὗται εἶναι τόσον αἱ χρησιμοποιούμεναι ὑπὸ τῶν Φυσικῶν, Βιολογικῶν καὶ Πολιτιστικῶν Ἐπιστημῶν, ὅσον καὶ αἱ ἀπρρέουσαι ἐκ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐρεῦνης τῆς Γεωγραφίας.

Εἰς τὴν κατωτέρω σκιαγραφίαν περὶ τῆς μεθόδου τῆς Γεωγραφίας θὰ ἐκθέσωμεν ἐν πρώτοις τὰς συναφεῖς ἀντιλήψεις τοῦ Στράβωνος (τὸν ὁποῖον θεωροῦμεν ὡς τὸν πατριάρχην τῆς ὅλης θεωρίας καὶ ἐπιστημολογίας τῆς Γεωγραφίας), κατόπιν δὲ θὰ παρουσιάσωμεν συνοπτικὸν πίνακα τῶν κατὰ τὴν γνώμην μας ἐφαρμοζομένων καὶ ἐφαρμοστέων ὑπὸ τῆς Γεωγραφίας μεθόδων.

α) Κατὰ τὸν Στράβωνα ἡ μέθοδος τῆς Γεωγραφίας συνάπτεται στενῶς

τόσον πρὸς τὸ ἰδιάζον ἀντικείμενον τῆς ἐπιστήμης ταύτης ὡς καὶ πρὸς τὴν περὶ αὐτῆς «φιλοσοφικὴν» του ἀντίληψιν.

Τὴν μέθοδον ταύτην ἀντελαμβάνετο ὡς «φιλοσοφικὴν» ἀλλὰ καὶ ὡς μι-
κτὴν, συνδυάζουσαν, συνθετικὴν, πάντως δὲ ὡς ἰδιότυπον.

Αὕτη εἰδικώτερον συνίσταται εἰς τὰ ἑξῆς :

αα) Εἰς τὴν καλλιέργειαν τῆς Γεωγραφίας κατὰ τρόπον «φιλοσοφικόν», ἦτοι εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν αὐτῆς ἀπὸ ὑψηλοτέρας καὶ γενικωτέρας θεωρη-
τικῆς καὶ πρακτικῆς σκοπιᾶς, καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν προτάσεων ἔχουσῶν
χαρακτῆρα ὑψηλῶν φιλοσοφικῶν γενικεύσεων.

ββ) Εἰς τὴν συγκρότησιν τῆς γεωγραφικῆς «συνθέσεως» μὲ βάσιν τὰ
δεδομένα τῆς Ἀστρονομίας, τῆς Γεωμετρίας, τῶν Φυσικοβιολογικῶν ἐπι-
στημῶν, ἰδίως ἑμὸς τῆς Ἱστορίας, τῆς Ἐθνογραφίας καὶ τῶν ἐν γένει Πολι-
τιστικῶν Ἐπιστημῶν.

γγ) Εἰς τὴν «ἐξισορρόπησιν» τῶν πολυαριθμῶν, ἑτερογενῶν καὶ ἑτερο-
κλήτων δεδομένων τούτων μετὰ δεξιότητι καὶ λεπτότητος, οὕτως ὥστε ἡ
παρουσιαζομένη συνολικὴ εἰκὼν νὰ εἶναι ἁρμονικὴ.

δδ) Εἰς τὴν ἀναγωγὴν εἰς γενικεύσεις καὶ λογικὰς ὁλότητας (σχημα-
τιζομένας διὰ κριτηρίων ἐπιλογῆς τῆς ὕλης πεπληρωμένων διὰ πολιτιστι-
κῶν ἀξιῶν) ἀντιστοιχοῦσας εἰς τὴν ὀργανικὴν ὁλότητα τῆς φύσεως, τὴν ἐνό-
τητα τῶν φαινομένων τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς, τὴν ἰδιάζουσαν ἐνότητα τῶν
κατ' ἴδιον περιοχῶν.

εε) Εἰς τὴν διενέργειαν πλήρων, θελογουσῶν, καλλολογικῶν, καὶ εἰς τὰ
μνησθέντα κριτήρια ἐπιλογῆς ἐρευδομένων. περιγραφῶν τῶν ἐπὶ μέ-
ρους περιοχῶν τῆς Γῆς, περιγραφῶν ἐμφανιζουσῶν τὴν ἰδιομορφίαν καὶ μο-
ναδικότητα αὐτῶν, τὴν ὀργανικὴν ἐνότητα αὐτῶν, τὴν ἱστορικὴν των δια-
μόρφωσιν, τέλος τὴν συμβολὴν τῶν κατοίκων των εἰς τὰς μεγάλας ἐπιτεύξεις
καὶ τὰ ἔργα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐξάνθρωπισεως (βλ. εἰδικῶς Σ. Που-
λόπουλον, Ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Γεωοικονομικὴ κλπ., σ. 150).

Πλὴν τῶν γενικωτέρων τούτων μεθοδολογικῶν κατευθύνσεων,
ἡ ἔρευνα τοῦ Στράβωνος ἐβασίζετο, ὑπὸ λανθάνουσαν μορφήν καὶ σιωπηρῶς,
καὶ εἰς τὰς πλείστας ἐκ τῶν κατωτέρω ἐκτιθεμένων «Ἐιδικῶν Λογικῶν Με-
θόδων» ὡς ἡ Στατικὴ καὶ ἡ Δυναμικὴ, ἡ Συναρτησιακὴ καὶ ἡ Σχιματι-
κὴ, ἡ Διαλεκτικὴ, ἡ ἔστω εἰς μεθόδους παρεμφερῶς νοουμένας. Τοῦτο συν-
άγεται ἐκ τῆς ἐπιστημολογίας καὶ θεωρίας τῆς Γεωγραφίας του, ἀλλὰ καὶ
ἐκ τοῦ συνόλου τῶν γεωγραφικῶν του περιγραφῶν. Κατὰ τὴν γνώμην ἡμῶν
ἡ μέθοδος τοῦ Στράβωνος, ἦτο τόσον πλουσία ὥστε ἀπαιτεῖται ἡ ἐκπόνησις
εἰδικῆς περὶ αὐτῆς πραγματείας ἵνα παρουσιασθῇ αὕτη εἰς ἄλην τὴν πλη-
ρότητα τῆς.

β) Ὁ γενικὸς οὕτως εἰπεῖν σύγχρονος πίναξ τῆς μεθοδολογίας τῆς Γε-

ωγραφίας θὰ περιελάμβανε καθ' ἑμᾶς τὰς ἀκολουθοῦσας μεθόδους, κατὰ τὴν εἰς τὰς οἰκείας κατηγορίας κατάταξιν αὐτῶν (πρὸβλ. Σ. Πουλόπουλον, Προβλήματα Εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν, «Σπουδαί» 1962 - 63, τεῦχος I σελ. 39—41). Ὁ πῖναξ οὗτος καὶ αἱ ἐπεξηγήσεις του ἰσχύουν βασικῶς καὶ διὰ τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν, μὲ ὠρισμένους ἄλλοις προσθήκας ἃς θὰ σημειώσωμεν εἰς τὴν οἰκείαν παράγραφον.

α) Λογικαὶ μέθοδοι ἐρεύνης.

αα) Γενικαί:

Πραγματικὴ Ἀνάλυσις καὶ Σύνθεσις, Λογικὴ Ἀνάλυσις καὶ Σύνθεσις, Ἀφαίρεσις καὶ Πρόσθεσις, Ἐπαγωγὴ, Ἀναλογία, Ἀπαγωγὴ, Ὑπόθεσις καὶ Θεωρία (βλ. περὶ αὐτῶν Θ. Βορέα, Λογικὴ, Ἀθήναι 1932). Σύγκρισις καὶ Συσχέτισις. Γενικεύουσα, Εἰδικεύουσα. Κατανοοῦσα (ἢ Τελεολογικὴ, ἥτοι ἢ συνδέουσα τὰ γεγονότα κατὰ τὸ σχῆμα σκοπὸς - μέσον) καὶ Ἐπεξηγοῦσα (ἢ Αἰτιολογικὴ), ἥτοι ἢ συνδέουσα τὰ γεγονότα κατὰ τὸ σχῆμα αἰτιῶν - ἀποτέλεσμα (βλ. σχετικῶς Η. Rickert καὶ W. Dilthey, ὡς κατωτέρω).

ββ) Εἰδικαί:

Στατικὴ (μέθοδος ἐρεύνης καθ' ἣν τὸ μελετώμενον ἀντικείμενον θεωρεῖται ὡς προϊόν δυνάμεων κινουσῶν ἐν συγκρότημα διμοιόμορφως μεταβαλλομένων γεγονότων ἢ μεγεθῶν ἐντὸς μιᾶς χρονικῆς περιόδου).

Δυναμικὴ (μέθοδος ἐρεύνης καθ' ἣν τὸ μελετώμενον ἀντικείμενον θεωρεῖται ὡς προϊόν τῶν σχέσεων μεταξύ κινήσεων ἐνὸς συγκροτήματος ἀνμοιόμορφως μεταβαλλομένων γεγονότων ἢ μεγεθῶν καὶ τῶν δυνάμεων τῶν προξενουσῶν τὰς κινήσεις ταύτας ἀπὸ περιόδου εἰς περίοδον).

Συναφειακὴ: (Connexité. ἥτοι ἢ ἀφορμωμένη ἐκ τῆς ιδέας τῆς δλότητος καὶ ἐνότητος τῶν περιοχῶν καὶ ἐφαρμοζούσα ταύτην εἰς τὴν μελέτην των). Ἐνεργειακὴ (Activité, ἥτοι ἢ ἀφορμωμένη ἐκ τῆς ιδιότητος τῆς διηνεκῆς μεταβολῆς τῶν γεωγραφικῶν γεγονότων καὶ ἐφαρμοζούσα ταύτην εἰς τὴν μελέτην των, βλ. J. Brunhes, κατωτέρω τόμ. Α', σ. 6 κ. ἐπ.).

Συναρτησιακὴ (μέθοδος ἐρεύνης τῶν ἀλληλεπιδράσεων καὶ ἀλληλεξαρτήσεων τῶν ἐξεταζομένων γεγονότων).

Συμπλεγματοεικὴ (μέθοδος ἐρεύνης τῆς ἐπενεργείας τῶν παραγόντων τοῦ χώρου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ πλέγματα, συνδυασμοὺς καὶ συνυφασμοὺς πλεγμάτων καὶ συνδυασμῶν).

Διαλεκτικὴ (μέθοδος ἐρεύνης τῆς συσχέτισεως ἐκάστου στοιχείου φαινομένου τινὸς πρὸς τὰ λοιπὰ στοιχεία αὐτοῦ, οὕτως ὥστε τὸ σύνολον τοῦ φαινομένου τούτου νὰ θεωρηθῆται ὡς προϊόν τῆς ἀλληλεπιδράσεως

τῶν στοιχείων αὐτῶν. Τὴν μέθοδον ταύτην ἀνέπτυξε εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν ὁ G. Gurvitch (βλ. τὸ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν του καταρτισθὲν ἔργον *Traité de Sociologie* τ. Α', Παρίσιαι 1959, σελ. 19 κ.έ. P.U.E.).

Γενετικὴ (μέθοδος ἐρεύνης προσομοιάζουσα ἀλλὰ μὴ συμπίπτουσα πρὸς τὴν ιστοριοεξελεγκτικὴν, συνισταμένη δὲ εἰς τὴν θεώρησιν ἑνὸς γεγονότος κατὰ τὰ βασικά διαδοχικὰ στάδια τῆς διαμορφώσεως αὐτοῦ. Τὴν μέθοδον ταύτην νοσῶμεν ὡς μικτὴν καὶ ἐνδιάμεσον, ὡς εὐρίσκομένην εἰς τὸ μεσοδιάστημα μεταξὺ ἱστορικῆς καὶ συστηματικῆς μεθόδου).

β) Τεχνικαὶ μέθοδοι ἐρεύνης.

αα) Γενικαί:

Παρατήρησις, Περιγραφή, Ἀνάκρισις, Μονογραφία, Στατιστικὴ, Ἱστορικὴ, Γραφικοπαραστατικὴ.

ββ) Εἰδικαί:

Χαρτογραφικὴ, Χωρογραφικὴ. Σχετικῶς πρὸς τὰς μεθόδους ταύτας θὰ ἠδύναντο νὰ παρατηρηθῶσι τὰ ἑξῆς:

1) Ἐκ τοῦ συνόλου τῶν σημειωθειῶν μεθόδων αἱ εἰς τὴν Γεωγραφίαν προσιδιάζουσαι εἶναι αἱ εἰδικαὶ λογικαὶ μέθοδοι καὶ αἱ εἰδικαὶ τεχνικαὶ μέθοδοι. Αἱ λοιπαὶ ἐφαρμύσσονται ὡς γνωστὸν καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν.

2) Ὁρισμένοι ἐκ τῶν εἰδικῶν λογικῶν «μεθόδων» τούτων ἀποτελοῦν συγχρόνως καὶ ὄντολογικὰς ἰδιότητας τοῦ ἐμπειρικῶς ἀντικειμένου τῆς Γεωγραφίας (π.χ. ἡ συναφειακὴ, ἡ συμπλεγματικὴ) ἐξακριβωθῆσαν δὲ παρ' ἡμῶν καὶ ὡς μέθοδοι). Τὸ γεγονός δτι εἰς πολλὰ συγγράμματα θεωρίας τῆς Γεωγραφίας αἱ ρηθεῖσαι ἰδιότητες δὲν θεωροῦνται καὶ ὡς μέθοδοι, δὲν πρέπει νὰ παραπλανᾷ ἡμᾶς. Ἐὰν ὁ ἐπιστήμων περιορίζεται εἰς τὴν ἐπανάληψιν ἀλλοτρῶν ἀπόψεων ἢ ἐπιστήμῃ θὰ κατεδικάζετο εἰς ἀθεράπευτον στασιμότητα ἢ δὲ αὐτοτέλεια καὶ ἡ δημιουργικότης τοῦ πνεύματος θὰ ἡχρηστεύτο. (Ὅστω, ὁ χαρακτηρισμὸς παρ' ἡμῶν τῶν ὡς ἄνω ἰδιοτήτων καὶ ὡς μεθόδων, ἐπεκρίθη, ἀλλ' ἡ ἐπίκρισις εἶναι ἀβάσιμος διὰ τοῦς κάτωθι λόγους. Ἐὰν ἡ γεωγραφικὴ πραγματικότης διαπλάσσεται κατὰ διαδικασίαν ἑλοτήτων καὶ πλεγμάτων, ἡ ἀναγωγὴ τῶν δύο τούτων ὄντολογικῶν ἰδιοτήτων καὶ ὄντολογικῶν ἀρχῶν εἰς λογικὰς μεθόδους εἶναι ἐπιβεβλημένη, διότι προσανατολίζει εὐθέως τὸν ἐρευνητὴν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῆς ἐσωτερικῆς πλοκῆς τῆς πραγματικότητος ταύτης καὶ ἄρα εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἀληθείας. Ἄλλως τε τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ εἰς τὴν Οἰκονομικὴν χωρὶς νὰ προκαλέσῃ βασίμους ἀντιδράσεις. Ἡ δυναμικὴ ἰδιότης τῆς νεωτέρας καὶ συγχρόνου οἰκονομίας ἐξυφάνθη καὶ ἀνεγκωρίσθη συγχρόνως καὶ ὡς μέθοδος ἐρεύνης τῆς Οἰκονομικῆς

(«Δυναμικὴ μέθοδος») καὶ μάλιστα σπουδαιοτάτη. Οὕτω ὁ καθηγητὴς André Marchal θεωρεῖ ὀρθότατα ὅτι δύο εἶναι αἱ «θεμελιώδεις προσεγγίσεις» (approches fondamentales) τῆς συγχρόνου Οἰκονομικῆς, ἡ «Μακροοικονομικὴ» καὶ ἡ «Δυναμικὴ» (βλ. τὸ ἔργον τοῦ Méthode scientifique et Science économique, τόμος Β., Παρίσι: 1955, Genin).

3) Ἡ συγγένεια καὶ ἡ ἀλληλοσύνδεσις ἀρκετῶν ἐκ τῶν εἰδικῶν λογικῶν μεθόδων ἐρευνῆς τῆς Γεωγραφίας (π.χ. συναφειακὴ, συναρτησιακὴ, διαλεκτικὴ) δὲν αἰρεῖ τὴν αὐτοτέλειαν αὐτῶν. Αὕτη εἶναι σχετικὴ θεδαίως, ἀλλὰ πάντως ὑφίσταται.

4) Ἡ διαδικασίᾳ τοῦ «σχηματισμοῦ τῶν ἐννοιῶν καὶ ἰδεῶν» εἰς τὴν Γεωγραφίαν ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Γενικῆς ἢ Θεωρητικῆς Γεωγραφίας (συστηματικὴ ἐπιστήμη) εἶναι καὶ ἐφαρμογὴ τῆς διδασκαλίας τοῦ H. Rickert «γενικεύουσα», στρέφεται δηλαδὴ πρὸς τὸ γενικόν, τὸ καθολικόν, τὸ ἀντικειμενικόν (λ.χ. ἡ γεωγραφικὴ περιφέρεια ἐν γένει, τὰ γεωγραφικὰ πλέγματα ἐν γένει κλπ.).

Ἡ ἀντίστροφος διαδικασίᾳ, δηλαδὴ ἡ «εἰδικεύουσα» ἀκολουθεῖται ὑπὸ τῆς Γεωγραφίας ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Εἰδικῆς ἢ Περιφερειακῆς Γεωγραφίας, ἣτις ὡς ἀποβλέπουσα εἰς τὴν διακριῶσιν τοῦ ἀτομικοῦ, τοῦ συγκεκριμένου, τοῦ εἰδικοῦ, τοῦ ἀπαντωμένου εἰς ἐκάστην διακεκριμένην περιφέρειαν ἐμφανίζει ἀρκετὰς ὁμοιότητας πρὸς τὴν Ἱστορίαν (πλείονα ἐπὶ τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ἐννοιῶν εἰς τὴν Γεωγραφίαν (βλ. A. Hettner, σ. 215 κ.ἐπ.).

5) Ἡ ἐπιστημονικὴ χρησιμότης τῶν μεθοδολογικῶν ἀναζητήσεων εἰς τὴν Γεωγραφίαν, τὴν Οἰκονομικὴν Ἐπιστήμην καὶ τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν, δὲν πρέπει νὰ ὑποτιμᾶται, διὰ τῆς δικαιολογίας ὅτι αἱ ἀναζητήσεις αὗται εἶναι (δῆθεν) «ἀγονοί». Ἡ ἄποψις αὕτη, γράφει ὁ Richard Hartshorne, ὁ μεγαλύτερος σημερινὸς θεωρητικὸς καὶ ἐπιστημολόγος τῆς Γεωγραφίας, εἶναι «εὐλογοφανὴς ἀλλὰ πεπλανημένη. . . . Ὁ σκοπὸς τῆς μεθοδολογικῆς συγγραφῆς δὲν εἶναι ἡ προβολὴ ἀνεξαρτήτων ἀπόψεων, οὔτε φιλερίδων ἐπιχειρηματολογιῶν, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ διασάφησις προβλημάτων ἀμειβίου ἐνδιαφέροντος» (βλ. τὸ βιβλίον του Perspectives on the nature of Geography, σελ. 7, Λονδίνον 1961, J. Murray).

6) Τέλος δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ παραβλέπεται ἡ ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου τῆς «ἀμέσου νοητικῆς ἐνοράσεως» (intuitio) εἰς τὴν Γεωγραφίαν, ἣτοι τῆς ἀμέσου ὑπὸ τοῦ νοῦ καὶ εὐχὴν ἀστραπῆς συλλήψεως καὶ φωτισμοῦ τοῦ ἐρευνημένου θέματος, ἄνευ παρεμβάσεως τῆς συλλογιστικῆς διαδικασίας τοῦ πνεύματος. Τὴν σπουδαιότητα τῆς μεθόδου ταύτης—τῆς ἑποιας θεδαίως ἡ χρησιμοποίησις δὲν δύναται νὰ διδαχθῇ, διότι αὕτη, προϋποθέτει οὐχὶ σύνθετος πνευματικὸν ἀνάστημα—ἐτόνισε ὡς γνωστὸν ὁ Ἀριστοτέλης

Τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐνοράσεως εἰς τὴν Γεωγραφίαν εἰσηγείται ὁ ἐπιφανὴς γάλλος γεωγράφος M. Sorre γράφων μάλιστα ὅτι εἰς αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν προσφυγὴν ἀναγνωρίζεται εἰς γεωγράφος» (βλ. τὸ βιβλίον του *Rencontres* κλπ., εἰς σ. 33-34 ὡς κατωτέρω καὶ Σ. Π ο υ λ ὀ π ο υ λ ο υ, *Γεωοικονομικαὶ ἔρευναι* κλπ. σ 62-63, ἀνάτυπον ὡς κατωτέρω).

11. Οἱ χαρακτῆρες καὶ αἱ ἰδιαιτέριαι τῆς Γεωγραφίας.

Ἡ ἐξαιρετικὴ πολυμέρεια καὶ ἕτερογένεια τοῦ ἀντικειμένου τῆς Γεωγραφίας, ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη ποικιλία τῶν ὑπ' αὐτῆς χρησιμοποιουμένων μεθόδων (ποικιλία ἣτις μερικῶς τοῦλάχιστον συνάπτεται πρὸς τὴν πολυμέρειαν τοῦ ἀντικειμένου), προσδίδουν εἰς τὴν ἐπιστῆμην ταύτην ἰδιάζοντας χαρακτῆρας καὶ ἐντελῶς διακεκριμένην ἰδιουσίαν. Οὕτω ἡ Γεωγραφία ἀποτελεῖ κατ' ἀνάγκην ἐπιστῆμην οὐχὶ ἀμιγῆ, ὅπως ἡ Οἰκονομικὴ ἢ Φυσικὴ, ἀλλὰ ἐπιστῆμην μικτὴν συνθετοῦσαν, καὶ ἐγκυκλοπαιδικὴν ἢ τοῦλάχιστον ἐγκυκλοπαιδικῆς ὑφῆς, ὡς περίπου ἡ Κοινωνιολογία καὶ ἡ Ἱστορία. Εἰδικώτερον ἡ Γεωγραφία συνιστᾷ ὡς ἤδη εἶπομεν, ἐπιστῆμην φυσικο-βιολογικο-πολιτιστικὴν.

Ἡ ἀποφῆς ἡμῶν περὶ τῆς Γεωγραφίας ὡς ἐπιστῆμης ἐχούσης «ἐγκυκλοπαιδικὸν» κάποιον χαρακτῆρα (ἀποφῆς διατυπωθεῖσα τὸ πρῶτον εἰς μελέτην ἡμῶν «Εἰσχωρικὰ προλήματα εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν» δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ περιοδικόν «Σπουδαί» 1962-63, τεύχος I σελ. 32-34), θεωρήθη ὡς καινοφανὴς καὶ ἐσφαλμένη.

Ἡ παρούσα ἐργασία παρέχει τὴν εὐκαιρίαν ὅπως δοθῇ ἡ ἐξηγήσις ὅτι ἡ ἀποφῆς αὕτη βδεν εἶναι ἐσφαλμένη, οὔτε καινοφανὴς ὡς φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως, ἀλλὰ ὀάσιμος. Οὕτω :

α) Ἡ Γεωγραφία εἶναι ἡ μόνη, ἐπιστῆμη ἣτις ἐρευνᾷ πάντα σχεδὸν τὰ οὐσιώδη διὰ τοὺς ἀνθρώπους γεγονότα τὰ διαδροματιζόμενα εἰς τὴν ἐπιφανείαν τῆς γῆς, εἴτε ταῦτα εἶναι φυσικά, εἴτε βιολογικά, εἴτε πολιτιστικά (καὶ ἱστορικά), ὑπὸ τὴν ὀπτικὴν τοῦ συνδέσμου αὐτῶν πρὸς τὸν γῆμον χῶρον. Παρὰ τὴν ὀπτικὴν ταύτην, ἣτις δέν ἀρκεῖ ὅπως συστήσῃ μίαν ἰδιαιτερότητα (spécificité) τοῦ γεωγραφικοῦ στοιχείου, καὶ μόνον ἡ ἰδιότης τῆς Γεωγραφίας ὡς εἶδους «πανεπιστήμη» προσδίδει κατ' ἀνάγκην εἰς αὐτὴν τὸν χαρακτῆρα κάποιου ἐγκυκλοπαιδικότητος.

β) Ὁ χαρακτῆρ τῆς ἐγκυκλοπαιδικότητος δέν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν Γεωγραφίαν (καίτοι βεβαίως εἰς τὴν ἐπιστῆμην ταύτην παρουσιάζει τὴν μεγαλύτεραν ἔκτασιν καὶ τόνον), ἀλλ' ἀπεδόθη κατ' ἡμᾶς δικαίως εἰς τὴν Κοινωνιολογίαν, ἀπὸ μεγάλους γερμανοὺς κοινωνιολόγους ὅπως λ.χ. ὁ G. Simmel, ὁ L. von Wiese κ.λ. οἵτινες μάλιστα διὰ τὰ ἀπομακρύνουν τὸν χαρακτῆρα τοῦτον ἀπὸ τὴν Κοινωνιολογίαν. ὠκοδόμησαν ἄλλην Κοινωνιολογίαν ἔχουσαν τὴν ἰδιότητα τῆς τυπικῆς, τῆς μορφολογικῆς ἐπιστῆμης δηλ. τῆς

ἐπιστήμης τῆς ἐρευνῆς ὄχι τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ τὰς μορφὰς τῶν κοινωνικῶν γεγονότων (βλ. συντόμως Α. Σαουνάτσου, Ἡ Κοινωνιολογία ὡς ἐπιστῆμη, εἰς «Ἐπιθεώρησιν Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας», ἀριθ. 50, Ἰανουαρίου 1960, σελ. 2-3).

γ) Ὁ χαρακτήρ τῆς ἐγκυκλοπαιδικότητος τῆς Γεωγραφίας ἀναγνωρίζεται ἡμέτερος—καὶ οὐχὶ θεθαίως ἀνευ εὐνοῆτου θλίψεως—ἀπὸ μερικῶν εἰληκρινεῖς ἐρευνητῶν αὐτῆς. Οὕτω ὁ καθηγητὴς Maurice de Lannou εἰς τὸ ἔργον τοῦ *La Géographie Humaine*, Παρίσιος 1949, σελίς 35 γράφει: «Ἄλλ' ὁ συνασπισμὸς οὗτος μιᾶς ὁμάδος ἐπιστημῶν τῆς φύσεως (γεωλογία, μορφολογία, κλιματολογία, ὕδρογραφία, βοτανικὴ κλπ.) ἐχουσῶν ἀκαταπαύστους πρὸδους, καὶ μιᾶς ἐπιστήμης περὶ τοῦ ἀνθρώπου (δηλ. τῆς Κοινωνιολογίας) ἐχούσης ἀντικείμενα περιπλοκώτερα λόγῳ τοῦ ἀξοντος σάλου τοῦ κόσμου, δὲν ἔα ἡδύνατος νὰ διατηρηθῆ σήμερον ἀνευ τεχνητοῦ τινὸς στοιχείου». Ἀλλαχοῦ («Ἡ γεωγραφία καὶ ἡ ἐρευνα» ἐφημ. *Monde* 11 Ἰουλίου 1960) ὁ αὐτὸς γεωγράφος γράφει ὅτι «οὐδεμία μάθησις προσλαμβάνει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς τόσας θεθητικὰς μαθήσεις—αὗται δὲ ἀληθῶς ἐμφανίζονται εἰς τὴν γεωγραφικὴν ἐρευναν ὀλιγώτερον ὡς συνεργάτιδες καὶ περισσότερον ὡς συμμετέχουσαι, ἤτοι ὡς στοιχεῖα ἐνὸς συμπλήματος (*assemblage*) εἰς τὸ ὅποιον φαίνεται νὰ ἀνάγεται αὐτὴ αὐτὴ ἢ γεωγραφία» (βλ. τὸ χωρίον τοῦτο παρὰ R. Courtin σελ. 5). Ἀναλόγως σκέψεις διατυποῦν οἱ βρεταννοὶ καθηγηταὶ S. W. Wooldridge καὶ W. G. East εἰς τὸ γνωστότατον ἔργον των *The spirit and purpose of Geography*, σελ. 14, Λονδίνον 1960, ὁ γάλλος καθηγητὴς καὶ ἡμέτερος διδάσκαλος René Courtin ἀνωτ. σελ. 5-6 κ.α.

δ) Τέλος ὁ χαρακτήρ τῆς ἐγκυκλοπαιδικότητος τῆς Γεωγραφίας εἶχε ἀναγνωρισθῆ ἤδη ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν ἰδρυτῶν αὐτῆς παλαιῶν Ἑλλήνων γεωγράφων. Ὁ Στράβων ἀναπτύσσει τὸ ζήτημα τοῦτο ἔκτενῶς εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν «Γεωγραφικῶν» του. Τὸ κάτωθι χωρίον εἶναι χαρακτηριστικόν: «... τὸ τῆς γεωγραφίας εἶδος, τὰ ἐπίγεια τοῖς οὐρανίοις συνάπτει εἰς ἓν, ὡς ἐγγυτάτω ὄντα ἀλλὰ μὴ διεστώτα τοσοῦτον...» (Α, 1, 15). Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ Γεωγραφία συνάπτει εἰς ἑνιαίαν εἰκόνα ἢ εἰς ἐνότητα, τὰ ἐπίγεια πράγματα δηλ. τὰ φυσικὰ, βιολογικὰ, πολιτιστικὰ γεγονότα, πρὸς τὰ οὐράνια πράγματα, δηλ. πρὸς τὴν Ἀστρονομίαν καὶ τὴν Μετεωρολογίαν, λόγῳ τῆς μεγάλης συμπληριαστικῶς των τοιτέσει τοῦ συνδέσμου των) πρὸς τὸν χῶρον.

Ἐπὶ τούτοις ὁ Στράβων ἐτόνισε εἰς τρία σημεῖα τοῦ αὐτοῦ κεφαλαίου (1, 12, 15) τὴν ἀνάγκην τῆς μεγάλης «πολυμαθείας» ἣν ἔχει ἡ Γεωγραφία ἕνα συγκροτηθῆ εἰς ἑνιαῖον οἰκοδόμημα τὸ σύνολον τῶν πολλῶν, διαφορετικῶν καὶ ἑτερογενῶν φαινομένων ἅτινα ἐξετάζει. Τὸν ὄρον μάλιστα «πολυμαθῆια» ὁ βρεταννὸς μεταφραστὴς τοῦ Στράβωνος H. L. Jones ἀποδίδει διὰ τοῦ ὄρου «ἐγκυκλοπαιδικὴ μάθησις». Προχωρῶν ἔτι πλέον ὁ Στράβων τὴν

σκέψιν του ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου χαρακτηρίζει εἰς τὴν παράγρ. 16 τὴν Γεωγραφίαν ἀμεσώτερον πλέον ὡς «πολυμάθειαν», ὅρον ὃν ὁ H. L. Jones ἀποδίδει ἐνταῦθα διὰ τῆς φράσεως «ἐγκυκλοπαιδικὴ γνώσις» (encyclopaedic knowledge), (βλ. Strabo, The Geography, κείμενον καὶ μετάφρασις, Loeb Classical Library, Λονδίνον 1960, τόμος Α', ἰδίως σ. 23. Heinemann).

Ἄρα ἡ ἀποψὶς ἡμῶν περὶ τοῦ ἐγκυκλοπαιδικοῦ χαρακτήρος τῆς Γεωγραφίας οὔτε ἐσφαλμένη εἶναι, οὔτε τόσον καινοφανῆς ὅσον ἐμφανίζεται ἐκ πρώτης ὄψεως.

Πάντως ὁ χαρακτήρ οὗτος, ὅστις προβάλλεται ἐντόνως εἰς τὴν Γεωγραφίαν ὡς σύνολον (Μαθηματικὴ, Φυσικὴ, Βιολογικὴ, Γεωγραφία, Ἀνθρωπογεωγραφία, Οἰκονομικὴ Γεωγραφία, Πολιτικὴ Γεωγραφία κλπ.), ὁ πο χωρεῖ ἐφ' ὅσον ἡ Γεωγραφία εἰδικεύεται εἰς ἐπὶ μέρους κλάδους καὶ ἐμφανίζεται ὡς ἔχουσα πλέον συγκεκριμένον καὶ ὁμοιογενές ἀντικείμενον, ὡς λ.χ. ἡ Γεωγραφία τῆς Οἰκονομίας ἢ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία, ἡ Γεωγραφία τῆς Πολιτείας ἢ Πολιτικὴ Γεωγραφία κλπ.

Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὑπεισέρχονται θεδαίως εἰς ἕκαστον εἰδικὸν κλάδον καὶ οἱ ἄλλοι συναφεῖς κλάδοι τῆς Γεωγραφίας, ἢ συμμετοχῆ των ὁμοῦς αὕτη ἔχει ἐπικουρικὴν θέσιν καὶ χροιάν, τὴν δὲ κυρίαν θέσιν εἰς τὴν ἔρευναν διατηρεῖ ὁ εἰδικῶς ἐξεταζόμενος κλάδος. Προκειμένης λ.χ. τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, συνεξετάζονται μετὰ τοῦ οἰκονομικοῦ στοιχείου, τὸ πολιτικὸν καὶ τὸ οἰκιστικόν, τὸ θρησκευτικόν κλπ. ἰδιώτῃ τῆς συναφείας καὶ ἀλληλεπιδράσεως αὐτῶν πρὸς τὸ οἰκονομικόν, ἀλλ' ἐπικουρικῶς, ἐνῷ τὴν κυρίαν θέσιν διατηρεῖ τὸ οἰκονομικόν στοιχεῖον.

Οἱ ὡς ἄνω ἐκτεθέντες χαρακτήρες τῆς Γεωγραφίας καὶ ἰδίως ἡ πολυεῖδεια τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς, ἀνάγουν ταύτην εἰς ἰδιοτυποτάτην Ἐπιστήμην, καθ' ὅσον οὐδεμίᾳ ἄλλῃ ἐπιστήμῃ πλην αὐτῆς ἐξετάζει: ἕπαντα τὰ εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς διαδραματιζόμενα οὐσιώδη διὰ τὸν ἄνθρωπον γεγονότα, ἔστω ὑπὸ τὴν ὄψιν τοῦ συνδέσμου αὐτῶν πρὸς τὸν γῆινον χῶρον.

12. Σύγχρονοι προσπάθειαι θεμελιώσεως τῆς Γεωγραφίας.

Ἦδη τίθεται τὸ ἐρώτημα περὶ τῶν ἀπωτάτων βάσεων οἰκοδομήσεως καὶ προσανατολισμοῦ τῆς Γεωγραφίας, ἦτοι τὸ ζήτημα τῆς θεμελιώσεως αὐτῆς.

Ὡς τοιαῦται βάσεις ἐπροτάθησαν αἱ κάτωθι πέντε :

α) Ἡ Γεωγραφία ὡς ἐπιστῆμη τῆς «ἐπιφανείας τῆς γῆς» νοουμένης ὡς οἴκου τοῦ ἀνθρώπου.

β) Ἡ Γεωγραφία ὡς ἐπιστῆμη «συνυφασμοῦ καὶ ἐνοποιήσεως ἑτερογενῶν φαινομένων» τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς.

γ) Ἡ Γεωγραφία ὡς ἐπιστῆμη «χωρολογικῶν διαφοροποιήσεων» τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς.

δ) Ἡ Γεωγραφία ὡς ἐπιστῆμη «κατανομῆς τῶν φαινόμενων» ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς.

ε) Ἡ Γεωγραφία ὡς ἐπιστῆμη «σχέσεων φύσεως καὶ ἀνθρώπου».

Ἐκάστη τῶν κατευθύνσεων τούτων θεμελιώσεως καὶ καθορισμοῦ τῆς Γεωγραφίας ἐφιλοδόγησε ὅπως ἀποτελέσῃ τὴν ἀποκλειστικὴν βάσιν οἰκονομῆσεως καὶ προσανατολισμοῦ αὐτῆς. Ἡ κριτικὴ ἔμως διερεύνησις τῶν κατευθύνσεων τούτων ἄγει εἰς τὸ πόρισμα ὅτι ἅπασαι αἱ κατευθύνσεις αὗται περιέχουν χρήσιμα στοιχεῖα καὶ ἐπι οὐδενίᾳ ἐξ αὐτῶν ἀποκλείει λογικῶς τὴν χρησιμοποίησιν τῆς ἐτέρας (βλ. σχετικῶς Σ. Πουλόπουλον, Ἡ Γεωγραφία κλπ. σελ. 25-28). Ἀπεναντίας ἐκάστη ἐξ αὐτῶν συμπληρεῖ τὰς λοιπὰς εἰς τρόπον ὥστε ἅπασαι ἀθροιστικῶς καὶ συνδυαστικῶς νὰ συνιστοῦν τὴν ἐνιαίαν βάσιν θεμελιώσεως, προσανατολισμοῦ καὶ καθορισμοῦ τῆς Γεωγραφίας.

II. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

13. Τὸ ἀντικείμενον καὶ τὰ προβλήματα τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας.

α) Τὸ ἀντικείμενον :

Τὸ (ἐμπειρικόν) ἀντικείμενον τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας εἶναι ὄχι ἡ Οἰκονομία, ὅτε ἀπλῶς ἡ Κοινωνικὴ Οἰκονομία, ἀλλὰ ἡ «Γεωοικονομία», ἥτοι αὐτὴ αὐτὴ ἢ μετὰ τοῦ γηγένου χώρου συνδεομένη Κοινωνικὴ Οἰκονομία¹. Ἡ Οἰκονομία συνιστᾷ, ὡς γνωστόν, τὸ ἀντικείμενον τῶν Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν, ἡ δὲ Κοινωνικὴ Οἰκονομία τὸ ἀντικείμενον τῆς κυριωτέρας ἐξ αὐτῶν, δηλ. τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομικῆς.

Ἡ «Γεωοικονομία» (ἥτοι ἡ Γεωκοινωνικοοικονομία) ἀποτελεῖ τὸ ὀργανικὸν προῖον μιᾶς μακρᾶς καὶ πολυπλόκου διαμορφωτικῆς διαδικασίας ἀλληλεπιδράσεων ποικίλων παραγόντων. Οἱτοὶ ἐξ ἐνός εἶναι οἱ ἐκ τῆς Φύσεως ἐκκινουῦντες παράγοντες, τουτέστιν οἱ φυσικοὶ (Ἑσπερος, ὕδωρ, κλίμα) καὶ οἱ βιολογικοὶ (χλωρίς, πανίς, ἀνθρώπινοι φυλαί) παράγοντες. ἐξ ἐτέρου οἱ ἐκ τοῦ Πολιτισμοῦ ἐκκινουῦντες παράγοντες, τουτέστιν οἱ οἰκονομικοὶ παράγων πρωτίστως, ἐν τῇ συνδέσει τοῦ πρὸς τὸν οἰκιστικὸν (Ἀνθρωπογεωγραφία), τὸν πολιτικὸν (Πολιτικὴ Γεωγραφία), τὸν θρησκευτικὸν (Θρησκευτικὴ Γεωγραφία), ἀλλ'

1. Λέγομεν ἐνταῦθα «Κοινωνικὴ Οἰκονομία» περιοριστικῶς καὶ ὄχι ἀπλῶς «Οἰκονομία» διὰ νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν ἰδέαν τοῦ κλάδου «Γεωοικονομικῆς τῶν Ἐπιχειρήσεων» τοῦ ὁποιοῦ ἡ ἐμφάνισις σκιαγραφεῖται εἰς τὸν ὀρίζοντα τῶν ἐν γένει γεωοικονομικῶν ἐρευνῶν.

ἐπίσης τὸν ἱστορικὸν (Ἱστορικὴ Γεωγραφία) καὶ τοὺς λοιποὺς πολιτιστικοὺς παράγοντας.

Ὁ οἰκονομικὸς παράγων εἶναι τὸ κέντρον τοῦ βάρους τῆς γεωοικονομικῆς ἐρεύνης, εἰ δὲ λοιποὶ παράγοντες τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ἐπιχουριστοί, συνιστῶντες τὸ γενικώτερον κοινωνικὸν καὶ πολιτιστικὸν πλαίσιον ἐντὸς τοῦ ὁποῦ κινεῖται ἡ Γεωοικονομία.

Οἱ φυσικοβιολογικοὶ παράγοντες τοῦ γῆινου χώρου ἐπενεργοῦν ὄχι μεμονωμένως ἀλλὰ κατὰ «πλέγματα», ἀλληλοεπηρεάζονται καὶ ἐπιδρῶσι ἐπὶ τῶν πολιτιστικῶν καὶ ἱστορικῶν παραγόντων, οἵτινες ἐπίσης ἐπενεργοῦν ὄχι μεμονωμένως ἀλλὰ κατὰ «συνδυασμούς». Προϊὸν τῆς ἀλληλεπιδράσεως ταύτης καὶ «συνυφασμός» τῆς ἐξ αὐτῆς προκύπτουσης γενετικῆς καὶ διαμορφωτικῆς διαδικασίας εἶναι εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἐρεύνης τοῦ Οἰκονομικοῦ τομέως ἡ Γεωοικονομία.

Τὸ σύνολον τῶν Φυσικοβιολογικῶν παραγόντων (ἀλλὰ θὰ ἐλέγομεν καὶ τὸ σύνολον τῶν Πολιτιστικῶν συντελεστῶν) ἀποτελεῖ ἀντικειμενικῶς τὸ περιεχόμενον τῆς ὅλης «πληρώσεως» τοῦ γῆινου χώρου.

Τὸ οἰκονομικὸν τμῆμα τῆς ὅλης πληρώσεως ταύτης εἶναι ὁ στόχος τῆς ἐρεύνης τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας.

Ἐκ τοῦ ἐντοπισμοῦ τοῦ ἀντικειμένου τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας εἰς τὴν «Γεωοικονομίαν» συνάγεται ὅτι τὸ κύριον θέμα τῆς ἐρεύνης τῆς εἶναι ἡ Κοινωνικὴ Οἰκονομία κατὰ τὸν σύνδεσμον αὐτῆς πρὸς τὸν γῆινον χώρον καὶ ὡς προϊὸν καὶ διαμόρφωσις τῶν μνησθεισῶν ἀλληλεπιδράσεων, ὅχι δὲ πρωτίστως αἱ ἀλληλεπιδράσεις αὗται.

Ὁὕτω ἡ «Γενικὴ» Οἰκονομικὴ Γεωγραφία ἐρευνᾷ συμπῶνως πρὸς τὰ λεχθέντα εἰς τὴν παράγρ. 9 περὶ «Λογικῶν συστήματος Γεωγραφίας» τὴν Γεωοικονομίαν ἐν γένει ὡς προϊὸν τῶν ρηθεισῶν ἀλληλεπιδράσεων, ἡ Παγκόσμιος Οἰκονομικὴ Γεωγραφία τὴν Γεωοικονομίαν συμπῶσως τῆς ὑψηλοῦ, ὡς συνόλου, ἡ δὲ Περιφερειακὴ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία τὴν Γεωοικονομίαν τῶν ἐπιμέρους περιοχῶν τῆς ὑψηλοῦ.

Τὰ ἀνωτέρω ἀναφέρονται εἰς τὸ ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας. Ὅσον ἀφορᾷ νῦν τὸ γνωσιολογικὸν ἀντικείμενον αὐτῆς ρητέον ὅτι τοῦτο συγκροτεῖται ἀπὸ τὰ γνωρίσματα ἅτινα ὁ ἐρευνητὴς συγκαταεῖ διὰ τῆς μεθοδικῆς πορείας τῆς λογικῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ τὸ ἐμπειρικὸν ἀντικείμενον τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας (Γεωοικονομία τῆς Γῆς καὶ τῶν ἐπὶ μέρος περιοχῶν τῆς) ἵνα ἀπαρτίσῃ τὸν στόχον τῆς ἐρεύνης του.

Τὰ γνωρίσματα ταῦτα ἐσημειώθησαν ἀνωτέρω εἰς τὰ περὶ ἀντικειμένου τῆς Γεωγραφίας (παράγρ. 8) ἐπιλέγονται δὲ τόσον διὰ τῶν μεθόδων ἐρεῦνης τοῦ μελετητοῦ, ὅσον καὶ διὰ τῶν (ἀντικειμενικῶν)

πολιτιστικῶν ἀξιῶν ὡς οὗτος ἀναγνωρίζει ὡς κριτήρια καὶ ὁδηγὰ νήματα τῆς πνευματικῆς αὐτοῦ δράσεως.

Συμφώνως πρὸς τὴν προηγηθεῖσαν ἀνάlysιν Οἰκονομικὴ Γεωγραφία θὰ ἦτο ἡ ἐπιστῆμη ἢ ἐρευνῶσα τὴν οἰκονομίαν τῆς Γῆς καὶ τῶν διαφορετικῶν περιοχῶν τῆς ὡς καὶ τὴν κατανομήν τῶν κλάδων αὐτῆς εἰς αὐτάς, ὡς ὁλότητας καὶ ἐνότητας ἀλληλεπιδράσεων καὶ συνυφασμῶν τῶν ἑτερογενῶν γεγονότων τοῦ γηίνου χώρου καὶ τῶν οἰκονομοῦντων ἀνθρώπων (βλ. Σ. Πουλίπουλον, Ἡ Γεωγραφία κ.λ. σελ. 41).

β) Τὰ προβλήματα :

Ἐάν ἤθελέ τις καθορίσει ἀναλυτικῶς τὰ βασικὰ προβλήματα μὲ τὰ ὁποῖα ἀπασχολεῖται ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία θὰ διεπίστῳνε διὰ ταῦτα εἶναι ἐν γένει τὰ γεωγραφικὰ προβλήματα τῆς Οἰκονομίας. ἦτοι :

1. Τὸ ὅλον περιόχον τῆς Οἰκονομίας, καὶ δὴ τὴν τὸ Φυσικογεωγραφικὸν καὶ Βιογεωγραφικόν, ἔσον τὸ Πολιτιστικὸ γεωγραφικόν καὶ τὸ Γεωϊστορικόν.

Τὸ Φυσικογεωγραφικόν περιβάλλον περιλαμβάνει τὰς συνθήκας μορφῆς καὶ ποιότητος τοῦ εὐδαίφους, τὰς συνθήκας τοῦ κλίματος, τὰς συνθήκας τῶν ὑδάτων (γλυκῶν καὶ θαλασσίων), τὴν κατανομήν αὐτῶν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς καὶ τὰς περιοχὰς αὐτῆς τὰ πλέγματα τὰ ἀναπτυσσόμενα μεταξὺ τῶν συνθηκῶν τούτων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν βιογεωγραφικῶν συνθηκῶν, τέλος δὲ τὴν ἐπίδρασιν τῶν φυσικογεωγραφικῶν συνθηκῶν (ἐν τῇ συνδέσει τῶν πρὸς τὰς βιογεωγραφικὰς) καὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς Οἰκονομίας, ὡς καὶ τὴν ἀντεπίδρασιν τῶν οἰκονομοῦντων ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν φυσικογεωγραφικῶν συνθηκῶν.

Τὸ Βιογεωγραφικόν περιβάλλον περιλαμβάνει τὰς συνθήκας τῶν φυτῶν καὶ τῶν ζῴων (χλωρίδς καὶ πανίδς), τὴν κατανομήν αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς, τὰ πλέγματα τὰ ἀναπτυσσόμενα μεταξὺ τῶν συνθηκῶν τῆς χλωρίδος καὶ τῆς πανίδος ἀφ' ἑνὸς καὶ μεταξὺ τῶν συνθηκῶν τούτων καὶ τῶν φυσικογεωγραφικῶν συνθηκῶν ἀφ' ἑτέρου. Τέλος δὲ τὴν ἐπίδρασιν τῶν βιογεωγραφικῶν συνθηκῶν καὶ τῶν πλεγμάτων αὐτῶν (ἐν τῇ συνδέσει τῶν πρὸς τὰς φυσικογεωγραφικὰς συνθήκας) ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς Οἰκονομίας, ὡς καὶ τὴν ἀντεπίδρασιν τῶν οἰκονομοῦντων ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν βιογεωγραφικῶν συνθηκῶν.

Τὸ Ἀνθρωπογεωγραφικὸν περιβάλλον περιλαμβάνει τὰς συνθήκας τῆς διαδόσεως καὶ κατανομῆς τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν φυλῶν αὐτῶν εἰς τὴν ἐπιφανείαν τῆς Γῆς ὡς καὶ τοὺς παράγοντας τῶν ἐ π ο ι κ ῆ σ ε ω ν καὶ τῆς κατανομῆς αὐτῶν εἰς τὴν ὑφήλιον καὶ τὰς περιοχὰς αὐτῆς, τὰ πλέγματα τὰ ἀναπτυσσόμενα μεταξύ τῶν συνθηκῶν καὶ παραγόντων τούτων, ἀλλὰ καὶ μετὰ αὐτῶν καὶ τῶν φυσικογεωγραφικῶν καὶ βιογεωγραφικῶν συνθηκῶν, τέλος δὲ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἀνθρωπογεωγραφικῶν συνθηκῶν καὶ τῶν πλεγμάτων αὐτῶν (ἐν τῇ συνδέσει τῶν πρὸς τὰς φυσικογεωγραφικὰς καὶ τὰς βιογεωγραφικὰς συνθήκας) ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς Οἰκονομίας, ὡς καὶ τὴν ἀντεπίδρασιν τῶν οἰκονομούντων ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῶν ἀνθρωπογεωγραφικῶν συνθηκῶν.

Τὸ Γεωπολιτιστικὸν περιβάλλον περιλαμβάνει τὰς ὑπολοιπὰς πλὴν τῶν ἀνθρωπογεωγραφικῶν συνθηκῶν τῶν πολιτιστικῶν βάσεων τῆς Οἰκονομίας κατὰ τὸν σύνδεσμον αὐτῶν πρὸς τὸν γήϊνον χῶρον (Κράτος, Πολιτικὰ καθεστῶτα, Διαρθρώσεις δικαίου, Κοινωνικὰ συστήματα, Κοινωνικοὶ θεσμοί—ἐλευθερία, ἀνταγωνισμός, ἰδιοκτησία, ἰδιωτικὴ ἐπιχείρησις, δημοσία καὶ μικτὴ ἐπιχείρησις κλπ.—Τεχνικὴ καὶ Ἐπινοήσεις, Ὀργανωτικαὶ ἱκανότητες, Παιδεία καὶ Ἀγωγή, Θρησκεία καὶ Καλλιτεχνία, Συνήθειαι καὶ Κλίσεις, Ἐπικοινωνίαι εἰς τὸ ἐσωτερικόν καὶ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ, Κοινωνικὴ ἡγεσία καὶ Ἐπίλεκτοι κλπ.), τὴν κατανομὴν τῶν συνθηκῶν τούτων εἰς τὴν ὑφήλιον καὶ τὰς περιοχὰς αὐτῆς, τὰ πλέγματα τῶν πολιτιστικῶν παραγόντων μεταξύ τῶν, ἀλλὰ καὶ μεταξύ τῶν φυσικογεωγραφικῶν, βιογεωγραφικῶν καὶ ἀνθρωπογεωγραφικῶν (οἰκιστικῶν) πλεγμάτων, τέλος τὴν ἐπίδρασιν τῶν ὡς ἄνω γεωπολιτιστικῶν συνθηκῶν καὶ τῶν πλεγμάτων αὐτῶν (ἐν τῇ συνδέσει τῶν πρὸς τὰς τρεῖς ἀνωτέρω συνθήκας) ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς Οἰκονομίας καθὼς καὶ τὴν ἀντεπίδρασιν τῆς Οἰκονομίας ἐπὶ τῶν γεωπολιτιστικῶν συνθηκῶν.

Τὸ Γεωϊστορικὸν περιβάλλον περιλαμβάνει τὰς συνθήκας τῶν ἱστορικῶν βάσεων τῆς Οἰκονομίας ἐν τῇ συνδέσει τῶν πρὸς τὸν γήϊνον χῶρον (π.χ. ἐργατικότης, ἀντιλήψεις περὶ ζωῆς, παραδόσεις, ἔθνη καὶ ἰδιότητες κλπ.), τὴν κατανομὴν τῶν συνθηκῶν τούτων εἰς τὴν ὑφήλιον καὶ ἐντὸς τῶν ἐπὶ μέρους περιοχῶν αὐτῆς, τὰ πλέγματα τῶν ἱστορικῶν παραγόντων μεταξύ τῶν, ἀλλὰ καὶ μεταξύ τῶν πλεγμάτων τῶν τεσσάρων προμνησθέντων παραγόντων, τέλος τὴν ἐπίδρασιν τῶν γεωϊστορικῶν συνθηκῶν (ἐν τῇ συνδέσει τῶν πρὸς τὰς ἀνωτέρω τέσσαρας συνθήκας) ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τῆς Οἰκονομίας, ὡς καὶ τὴν ἀντεπίδρασιν τῆς Οἰκονομίας ἐπὶ τῶν γεωϊστορικῶν συνθηκῶν.

Ἡ ἔρευνα πάντων τούτων τῶν ὑπὸ εὐρυτάτην ἔννοιαν «γ ε ω γ ρ α φ ι κ ῶ ν» προβλημάτων τῆς Οἰκονομίας (πέντε κατηγορίαι συνθηκῶν καὶ παραγόντων καὶ τῶν πλεγμάτων αὐτῶν τῶν συντιθεμένων ὡς

γνωστὸν τελικῶς εἰς καθολικωτέρους Σ υ ν υ φ α σ μ ο ὺ ς) συγκροτεῖ τὴν μελέτην τοῦ Κ α θ ο λ ι κ ο ὕ Π ε ρ ι β ἄ λ λ ο ν τ ο ς τῆς Οἰκονομίας καὶ παρέχει τὴν γενετικὴν καὶ ὀργανικὴν εἰκόνα αὐτῆς ὡς Π ο λ υ σ υ ν θ ἔ τ ο υ Μ ο ρ φ ῶ μ α τ ο ς, εἰκόνα ἣν μόνον ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία δύναται νὰ σχηματίσῃ.

Πέραν τοῦ γενικωτάτου προβλήματος, τοῦ Καθολικοῦ Περιβάλλοντος τῆς Οἰκονομίας, τὰ ἄλλα κύρια καὶ μεγάλα γεωγραφικὰ προβλήματα αὐτῆς εἶναι τὰ κάτωθι :

- 2) Τὰ προβλήματα τῶν σταδίων ἐξελίξεως τῆς Γεωοικονομίας.
- 3) Τὰ προβλήματα τῆς μορφολογίης τῶν γεωοικονομικῶν μονάδων (χώροι, περιοχαί, περιφέρειαι, τοπία κλπ.).
- 4) Τὰ προβλήματα τῆς Γεωγραφίας τοῦ Πληθυσμοῦ.
- 5) Τὰ προβλήματα τῆς Γεωγραφίας τῆς Παραγωγῆς.
- 6) Τὰ προβλήματα τῆς Γεωγραφίας τῆς Κυκλοφορίας (Ἐμπορίου, Συγκοινωνίας, Ἐπικοινωνίας).
- 7) Τὰ προβλήματα τῆς Γεωγραφίας τῆς Καταναλώσεως (χρησιμοποιοῦσις πάσης φύσεως τῶν ἀγαθῶν).

8) Τὰ προβλήματα τῆς Γεωγραφίας Ἐντοπίσεως καὶ Ἐγκαταστάσεως τῶν Οἰκονομικῶν Δραστηριοτήτων (βιομηχανικῶν, γεωργικῶν, μεταλλουργικῶν, βιοτεχνικῶν, ἔμπορικῶν, συγκοινωνιακῶν, περιηγητικῶν κλπ.).

Ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀνωτέρω ἀναλύσεως τὸ ἀντικείμενον τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας δύναται νὰ καθορισθῇ ὡς Γ ε ω ο ἰ κ ο ν ο μ ῖ α τ ῆ ς γ ῆ ς κ α ἰ τ ῶ ν ἐ π ἰ μ ἔ ρ ο υ ς π ε ρ ι ο χ ῶ ν τ ῆ ς, νοσημένων ὡς ἐνοτήτων καὶ ὀλοτήτων καὶ ὡς προϊόντων τῆς ἀλληλεπιδράσεως φυσικοβιολογικῶν συντελεστῶν ἐξ ἑνός, καὶ οἰκονομικῶν ἀλλὰ καὶ πολιτιστικῶν καὶ ιστορικῶν παραγόντων ἐξ ἑτέρου.

14. Τὸ ἔργον τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας.

Τὸ ἔργον τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας συνίσταται καθ' ἡμᾶς κυρίως εἰς τὰ κάτωθι :

- α) Εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Γεωοικονομίας τῆς ὑψηλίου καὶ τῶν ἐπὶ μέρους περιοχῶν αὐτῆς ὡς ἐνοτήτων καὶ ὀλοτήτων πολλῶν καὶ ἑτερογενῶν γεγονότων καὶ δυνάμεων τοῦ γήινου χώρου, τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.
- β) Εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς κατανομῆς τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος κατὰ κλάδους εἰς τὴν ὑψηλίον καὶ τὰς ἐπὶ μέρους περιοχὰς τῆς.
- γ) Εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς διαθρώσεως τῆς γεωοικονομίας τῆς ὑψηλίου καὶ τῶν περιοχῶν αὐτῆς.
- δ) Εἰς τὴν διερευνήσιν τῶν ἀλληλεξαρτήσεων τῶν διαφόρων τμημάτων, τοιμῶν καὶ λειτουργιῶν τῶν γεωοικονομικῶν τούτων, ἰδίως δὲ εἰς τὴν συσχέτισιν ὄγκου παραγωγῆς καὶ μεγέθους πληθυσμοῦ.

ε) Εἰς τὴν συνθετικὴν παρουσίαν τῆς παρουσίης καταστάσεως καὶ μορφῆς τῶν ὡς ἄνω γεωοικονομιῶν, τῆς προσδιοριζομένης ἀπὸ τὴν συνόπαρξιν καὶ συνύφανσιν τῶν πολυπληθῶν ἑτερογενῶν συστατικῶν στοιχείων τῶν.

στ) Εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς γενετικῆς διαμορφώσεως τῶν ρηθειῶν γεωοικονομιῶν, ὡς προϊόντων μακροχρονίων ἱστορικῶν διαδικασιῶν καὶ ζυμώσεων καὶ ὡς ἀλληλεπιδράσεων φυσικοβιολογικῶν συντελεστῶν καὶ οἰκονομικῶν, πολιτικῶν καὶ γενικωτέρων πολιτιστικῶν παραγόντων.

ζ) Εἰς τὴν διερευνήσιν τῆς ἐπιδράσεως τῶν μεταβολῶν τῆς οἰκονομικῆς τεχνολογίας ἐπὶ τῶν γεωοικονομιῶν καὶ τῆς ἐνδεχομένης ἀντεπιδράσεως αὐτῆς ἐπὶ τούτων.

η) Εἰς τὴν ἐπεξεργασίαν γενικῶν κανόνων σκοπιμότητος καὶ ὠφελιμότητος ἀναμορφώσεως τῶν γεωοικονομιῶν τούτων ὡς πολυπλόκων ὄντοτῶν τοῦ χώρου καὶ τοῦ πολιτισμοῦ.

15. Μεθοδολογία, χαρακτηρισες, καὶ ἰδιαιτέτῃα τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας.

Διὰ τὰ θέματα ταῦτα ἰσχύουν τὰ λεχθέντα ἐπὶ τῆς Γεωγραφίας εἰς ἂ παραπέμπωμεν, μὲ τὴν προσθήκην ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας τὸ οἰκονομικὸν στοιχεῖον ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ θάρους καὶ τὸ κύριον στοιχεῖον προσανατολισμοῦ καὶ χρωματισμοῦ.

Εἰδικώτερον ἀναφορικῶς πρὸς τὴν μεθοδολογίαν τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, παρατηρητέον ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ἐκτεθειτά ἤδη μεθοδολογία τῆς Γεωγραφίας ἢ χαρακτηρισζομένη ἀπὸ τὸ ἰδιάζον πνεῦμα τῆς Ἐπιστήμης ταύτης (σύνδεσμος γεγονότων ἐπιφανείας γῆς μὲ χώρον, πλέγματα καὶ συνδυασμοὶ ἐπιδράσεων καὶ συνυφασμὸς ἀμφοτέρων, κατάρτισις συνθέσεων, αἰσθησις ὀργανώσεως κλπ.) ἀλλὰ καὶ ἡ διαποτισμένη βαθέως μὲ τὸ πνεῦμα τῆς οἰκονομικῆς ἐρεῦνης (βλ. σχετικῶς πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦτο Ogmias Spann, Τὸ πνεῦμα τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιστήμης, μετάφρ. Δ. Κούση, Ἀθήναι 1941). Ἡ οὕτω διαμορφωμένη μεθοδολογία τῆς Γεωγραφίας ἐμπλουτίζεται μὲ ἀρκετάς ἐκ τῶν μεθόδων ἐρεῦνης τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιστήμης ὅπως ἰδίως ἡ δυναμικὴ, ἡ μακροοικονομικὴ, ἡ συναρτησιακὴ, ἡ ἱστορικὴ (διὰ τὸ πνεῦμα τῆς Γεωγραφίας βλ. J. Brunhes, τόμος Β', σελ. 831—921, ὡς κατωτέρω.— A. Allix, L'esprit et les méthodes de la Géographie, εἰς «Les études Rhodaniennes», 1948 4, σ. 295 κ. ἐπ. Διὰ τὴν μέθοδον τῆς ἀναλύσεως εἰς τὴν Πολιτιστικὴν Γεωγραφίαν βλ. J. Gottmann, De la méthode d'analyse en Géographie Humaine, εἰς Annales de Géographie, Ἰανουάριος—Μάρτιος σελ. 1—12).

16. Τὸ κριτήριον τῆς Οἰκονομικογεωγραφικότητος.

Τὸ ζήτημα τοῦτο εἶναι ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρον καὶ πολὺ λεπτόν.

Ἀφετηρία καὶ βάσις τῆς ἀντιμετωπίσεώς του εἶναι ὁ ὅρισμός τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας.

Συμφώνως πρὸς τὸν ὅρισμόν τοῦτον τὸ ἐν λόγῳ κριτήριον δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ἀπλόον καὶ ἐνιαυόν, ὡς λ.χ. εἰς τὴν περίπτωσιν μιᾶς ὁμοιογενοῦς ἐπιστήμης ὡς τῆς Οἰκονομικῆς, ἀλλὰ π ο λ λ α π λ ο ὕ ν καὶ σ υ ν δ υ α ζ ο ν ὡς ἐπιβάλλει ἡ ἀντίστοιχος φύσις καὶ οἱ χαρακτῆρες τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας.

Οὕτω ἐν γεγονός, εἰς διαλογισμός, μία ἀποφίς θὰ ἦσαν οἰκονομικογεωγραφικὰ ἐὰν ἀνεφέροντο εἰς τὰ κάτωθι στοιχεῖα :

α) Τὸν ἐν γένει σ ὕ ν δ ε σ μ ο ν μιᾶς οἰκονομίας ὡς μορφῆς πολιτικῆς π ρ ὸ ς τ ὸ ν γ ἡ ἴ ν ο ν χ ῶ ρ ο ν καὶ τὰς φυσικοβιολογικὰς αὐτοῦ δυνάμεις.

β) Τὰ π ρ ο ἶ ὄ ν τ α τ ῆ ς ἀλληλεπιδράσεως τῶν φυσικοβιολογικῶν δυνάμεων τοῦ γῆινου χώρου καὶ τῶν οἰκονομικῶν παραγόντων μιᾶς κοινωνίας ἐν τῇ συναρτήσει των πρὸς τοὺς λοιποὺς πολιτιστικὰς καὶ ἱστορικὰς παράγοντας.

γ) Τὴν ἀναλυτικὴν καὶ συνθετικὴν π ε ρ ι γ ρ α φ ῆ ν τῶν προϊόντων τούτων ὡς σταδιακῶν διαφορφώσεων καὶ γενικῶς τῶν Γεωοικονομιῶν ὡς ὄντοσῆτων ὑποκειμένων εἰς διηγεσεῖς κατὰ τὸ μέλλον ἢ ἦττον μεταβολὰς (πρὸλ. καὶ Σ. Π ο υ λ ὀ π ο υ λ ο ν, Εἰσαγωγικὰ προβλήματα κλπ., σελ. 36—37).

17. Ἡ ἐνότης καὶ τὸ λογικὸν σύστημα τῆς ὅλης Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας.

Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία ἔχει περιεχόμενον μὲ λογικὴν συνάφειαν, ἀκολουθίαν καὶ ἐνότητα, αἱ ιδιότητες δὲ αὗται ἐκδηλοῦνται καθ' ἑμῆς κατὰ τὸν καλύτερον τρόπον ἰδίως εἰς τὰ γενικὰ συστηματικὰ ἔργα τῆς ἐπιστήμης ταύτης τὰ ἐκπονηθέντα ἀπὸ γερμανοῦς ἐρευνητᾶς (βλ. τὰ χαρακτηριστικὰ συγγράμματα τῶν P. Schmidt, R. Luetgens, U. Sapper εἰς β' εἰδικὸν βιβλιογρ. σημείωμα ὡς κατωτέρω).

Ἡ ἐνότης αὕτη κινεῖται πρωτίστως ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, ὅπερ εἶναι σ υ ν δ υ α σ μ ὸ ς τοῦ πνεύματος τῆς Γεωγραφίας καὶ τῆς Οἰκονομικῆς καὶ ὅπερ ἐνωματοῦται εἰς τὸ ἐκτεθὲν πρὸ ὀλίγου κριτήριον τῆς οἰκονομικογεωγραφικότητος.

Ἐξ ἄλλου οἱ κολλαπλοὶ δ υ α δ ι σ μ ο ! τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας εἰς «Γενικὴν» ἢ «Θεωρητικὴν» καὶ «Ἐφηρμοσμένην», εἰς «Στατικὴν» καὶ «Δυναμικὴν» εἰς «Συστηματικὴν» καὶ «Ἱστορικὴν», εἰς «Καθολικὴν» ἢ «Παγκόσμιον» καὶ

«Εἰδικήν» ἢ «Περιφερειακὴν» οἵτινες μορφοῦν τὸ λογικὸν αὐτῆς σύστημα (δηλ. τὰς γενικωτέρας διαίρεσεις καὶ διακλαδώσεις τῆς) δὲν διασποῦν τὴν ἐνότητα αὐτῆς. Ὅπως οἱ δυαδιαμοῖ οἱ τοῖοι ἔχουν λογικὴν ἐξοὺν καὶ ἐν πολλοῖς ἀλληλοδιασταυροῦνται (π.χ. ἡ Εἰδικὴ ἢ Περιφερειακὴ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία δύναται νὰ εἶναι Δυναμικὴ καὶ Στατικὴ, «Συστηματικὴ» κατὰ τινὰ τρόπον¹ καὶ Ἱστορικὴ κλπ.), οὕτως ὥστε ἡ ἐνότης τοῦ περιεχομένου τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας νὰ παραμένῃ ἀδιατάρακτος καὶ σταθερὰ.

Τέλος θὰ ἔδει νὰ σημειωθῇ ὅτι δυαδιαμοὶ ὑφίστανται καὶ εἰς ἄλλας ἐπιστήμας ὡς λ.χ. εἰς τὴν Οἰκονομικὴν (Στατικὴ καὶ Δυναμικὴ, Θεωρητικὴ καὶ Ἐφαρμοσμένη) οὐδαμῶς δὲ θίγεται ἡ λογικὴ ἐνότης αὐτῶν ἐκ τῶν δυαδιασμῶν τῆς ἐρεῦνης καὶ τῆς διαρθρώσεως αὐτῶν.

18. Σχέσεις καὶ Νόμοι εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν.

Ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος τούτου συνάπτεται πρὸς τὴν ἰδιόζουσαν φύσιν καὶ τὸ ἰδιάζον ἀντικείμενον τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας ὡς ἐπιστήμης μι κ τ ῆ ς, σ υ ν δ υ α ζ ο ὕ σ η ς καὶ σ υ ν θ ε τ ι κ ῆ ς, εἰδικώτερον δὲ ὡς ἐπιστήμης Γεωγραφικο-Οἰκονομικο-Πολιτικῆς.

Ὅτω ἡ ἰδιουσία καὶ οἱ χαρακτῆρες τῆς ἐπιστήμης ταύτης δὲν ἐπιτρέπουν, κατὰ τὴν γνώμην μας, τὴν ἀναζήτησιν καὶ διατύπωσιν «νόμων», ἤτοι γενικῶν, σταθερῶν (καὶ ἀναγκαίων) αἰτιῶν συνήθως συνδέσμων, ἀλλὰ ἀπλῶν σχέσεων ἀλληλεπιδράσεως καὶ ἀλληλεξάρτησεως μεταξὺ τῶν ἐξεταζομένων φυσικῶν, βιολογικῶν, πολιτιστικῶν καὶ εἰδικώτερον οἰκονομικῶν γεγονότων, ἅτινα συνάπτει εἰς συνθετικὴν ἐνότητα ὁ κοινὸς δεσμὸς αὐτῶν πρὸς τὸν γῆινον χῶρον.

Ἡ μι κ τ ὅ τ η ς τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας ἀποκλείει τὴν ἐξεύρεσιν καὶ διατύπωσιν νόμων, εἴτε τάξεως φυσικῆς, εἴτε τάξεως βιολογικῆς, εἴτε τάξεως οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς.

α) Ἄλλως ἔχει τὸ πρᾶγμα προκειμένου περὶ τοῦ ἀψύχου φυσικοῦ κόσμου καθαρῶς καὶ ἀμιγῶς θεωρουμένου. Εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὑφίσταται καὶ ἰσχύει νομοτέλεια καὶ μάλιστα α ὕ σ τ η ρ ἄ. Αἱ ἴδιαι αἰτίαι προξενοῦν (κατ' ἀρχὴν καὶ ἐὰν θεβαίως δὲν ὑπάρχει διαταρακτικὸν τι ἐξωτερικὸν στοιχεῖον) τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα. Ἡ αὐστηρὰ νομοτέλεια αὕτη (Determinismus, Προσδιοριστία) ὑφίσταται λόγω τῆς ἰδιαζούσης φύσεως τῆς αἰτίας εἰς τὴν φύσιν, αἰτίας ἣτις πρῶτον «παράγει» ἀ ν α γ κ α ἰ ὡ ς τὸ ἀποτέλεσμα, δευτέρως ὅτι ἐμπεριέχει τοῦτο «δυνάμει», δευτέρως «παράγει» τοῦτο π ἄ ν τ ο τ ε, τρίτον παράγει τοῦτο πάντοτε κ α θ' ὁ μ ο ἰ ο ν τ ρ ὀ

1. Βλ. λ.χ. «συστηματικὴν» εἰκόνα τῆς Φυσικῆς Γεωγραφίας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ περίφημον ἔργον τῶν L. Neumann καὶ J. Partsch, *Physikalische Geographie von Griechenland*, Breslau 1885, Kœbner.

π ο υ ν . Ἐνταῦθα ἡ αἰτία οὐδέποτε δύναται νὰ παράγῃ πλέον ἐκείνου ὅπερ περιλαμβάνει αὕτη (causa aequat effectum). Παρατηρεῖται δηλαδὴ «ἐξί-
σωσης» αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος εἰς τὸν κόσμον τῆς φύσεως. Πάντως ἡ νο-
μοτέλεια αὕτη προϋποθέτει ὡς εἶπαμεν κα θ α ρ ό τ η τ α καὶ ὁμοιο-
γ έ ν ε ι α ν ἀντικειμένου καθὼς καὶ ὁμοιομορφίαν ἐπα-
ν α λ ή ψ ε ω ς τ ῶ ν ὁμοειδῶν γ ε γ ο ν ό τ ω ν , ἧτις δὲν
ἀπαντᾶται εἰς τὰ ἐμπειρικά γεγονότα ἅτινα ἐξετάζει ἡ Οἰκονομικὴ Γεω-
γραφία.

β) Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ πολιτιστικοῦ κόσμου, κατ' ἀρχὴν τοῦλάχισ-
στον, δὲν δύναται νὰ λειτουργήσῃ ἡ εἰς τὸν φυσικὸν κόσμον ἀπαντασμένη
αὐστηρὰ νομοτέλεια ἢ παρεμφερῆς τοιαύτη, διότι ἡ δυνατότης ἐ λ ε υ θ έ ρ α ς
σ κ έ ψ ε ω ς , β ο υ λ ή σ ε ω ς ἄ π ο φ ά σ ε ω ς καὶ δ ρ ά σ ε ω ς ἧτις χαρακτηρίζει
τοὺς ἀνθρώπους, δὲν συμβιβάζεται γενικῶς εἰ-
πεῖν μὲ τὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐπανάληψιν ἀναγκαιῶν, σταθερῶν καὶ ὁμοιομόρ-
φων σχέσεων μεταξὺ τῶν γεγονότων. Μάλιστα πρέπει νὰ ὑπογραμμισθῇ ὅτι
ἡ ἐλευθερία αὕτη ἀποτελεῖ ἀναγκαιῶν προϋπόθεσιν τῆς αὐτοτελοῦς ὑπάρξεως
τοῦ πολιτιστικοῦ κόσμου καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ ἐπιστημῶν, προϋπόθεσιν ἄνευ
τῆς ὁποίας ὁ κόσμος οὗτος θὰ ἦτο μία ἀπλή πρόεκτασις τοῦ φυσικοβιολο-
γικοῦ κόσμου καὶ αἱ πολιτιστικαὶ ἐπιστῆμαι δὲν θὰ ὑφίσταντο ὡς αὐτόνομοι
ἐπιστῆμαι, ἀλλὰ θὰ ὑπῆγοντο εἰς τὰς φυσικοβιολογικάς (πρβλ. W. Sombart,
Die drei Nationalökonomien, σελ. 222-225, Μόναχον καὶ Λειψία 1930,
Dunker-Humbolt, — Σ. Π ο υ λ ό π ο υ λ ο ν , Ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Γεω-
οικονομικὴ κλπ. σελ. 45).

Ἀναμφιβόλως εἰς τὰς μεταξὺ τῶν γεγονότων τοῦ πολιτισμοῦ σχέσεις
παρατηρεῖται ἐν εἶδος «Αἰτιοκρατίας» (causalismus), ἀποκαλυπτομένης ἰδίως
ὅταν ἐξετάζομεν αὐτὰς ὡς τετελεσμένους καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων.

Ἐάν ὅμως ἐξετάσωμεν τὰς σχέσεις ταύτας ἐκ τῶν προτέρων,
δηλαδὴ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ πα ρ ' ἡ μ ῶ ν σ χ ε δ ι α σ μ ο ῦ τ ω ν ,
διαπιστοῦμεν ὅτι κατ' οὐσίαν πρόκειται περὶ «Τελεολογία», ἧτοι περὶ σχέ-
σεως Σκοποῦ πρὸς Μέσον. Πράγματι οἱ ἀνθρωποὶ ὡς λογικά ὄντα, θέτου
σκοποῦς καὶ χρησιμοποιοῦν ὠρισμένα μέσα πρὸς πραγματοποίησιν των. Οὐχ
ἦττον ἡ χρησιμοποίησις μέσου» ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου δὲν γίνεται τυχαίως,
ἀλλὰ κατόπιν ἐκ λ ο γ ῆ ς μεταξὺ πλειόνων δυνατῶν μέσων, ἡ ἐκλογὴ δὲ
αὕτη προϋποθέτει ἐ λ ε υ θ ε ρ ί α ν σκέψεως, ἀποφάσεως καὶ δράσεως¹.

1. Τὰ ἀνωτέρω ἀναφέρονται εἰς τὴν φιλοσοφικὴν τοποθέτησιν τοῦ θέματος.
Κοινωνιολογικῶς ὅμως δέον ὅπως ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ ἐλευθερία αὕτη ἀσκειται καὶ ἀνα-
πτύσσεται ἐντὸς τοῦ πλαισίου ἐνὸς δεδομένου γεωγραφικοῦ, πολιτιστικοῦ, κοινωνικοῦ, οἰ-
κονομικοῦ καὶ ἱστορικοῦ περιβάλλοντος, ὅπερ ὡς ἐλέχθη δέχεται ἐπιρροὰς ὑπὸ
τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ ἐπηρεάζει αὐτούς κατὰ τὴν δρᾶσιν των.

Πλὴν τοῦτου ἡ σχέσηις Σκοπός — Μέσον — Πραγματοποιήσις ² διαφέρει τῆς σχέσεως Αἰτίου — Ἀποτέλεσμα (Αἰτιότης) κατὰ τὸ ὅτι εἰς τὴν σχέσηιν τῆς Αἰτιότητος ὅταν ὑπάρξῃ τὸ αἷτιον, ὡς χρονικῶς πρότερον στοιχεῖον, ἐπακολουθεῖ π ἄ ν τ ο τ ε καὶ ἄ ν α γ κ α ί ω ς τὸ ἀποτέλεσμα, ἐνφ εἰς τὴν σχέσηιν Σκοπός — Μέσον — Πραγματοποιήσις ἔσται τῆς σκοπός δὲν ἐπακολουθεῖ ἄ ν α γ κ α ί ω ς καὶ πάντοτε ἡ ἐκλογὴ τοῦ μέσου πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τούτου.

Τὰ κατωτέρω παραδείγματα διευκρινίζουν ἐπαρκῶς τὰς ἀνωτέρω σχέσεις. Ὄστω εἶναι ἀπολυτῶς βέβαιον ὅτι ὁ ἥλιος θὰ θερμάνῃ ἀναγκαιῶς καὶ πάντοτε τὸν λίθον ἐφ' οὗ προσπίπτουσιν αἱ ἀκτίνες του. Ἡ ἐνέργεια αὐτῆ τοῦ ἥλιου ἐπὶ τοῦ λίθου ἀποτελεῖ μίαν ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτοῦ, ἀσκουμένην ἀναγκαιῶς, πάντοτε καὶ ὁμοιομόρφως.

Ἀντιθέτως ὅταν μίᾳ καταπιεζομένη κοινωνικῇ τάξει θέσῃ ὡς σκοπὸν τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς ἀπὸ τῆς καταπίεσεως, οὐδόλως εἶναι βέβαιον, π ρ ῶ τ ο ν ἄ ν θ ἄ ἐ κ λ έ ξ ῃ τὸ μέσον τῆς ἐξεγέρσεως ἢ ἄλλο τι μέσον πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ τεθέντος σκοποῦ, καὶ δεῦτερον ἄ ν θ ἄ π ρ α γ μ α τ ο π ο ι ῆ θ ῃ ὅ τ ε θ ε ἰ ῖ σ κ ο π ὄ ς, ἐφ' ὅσον ἔχει ἤδη ἐπιλεγῆ τὸ μέσον.

Τὰ ἀνωτέρω δηλοῦν ὅτι εἰς τὰς σχέσεις τῶν γεγονότων τοῦ πολιτιστικοῦ κόσμου, ἰσχύει βεβαίως ἡ αἰτιοκρατία, ἀλλ' ὄχι ἡ νομοτέλεια, ἔστω ὑπὸ τὴν ἀπλήν μορφήν αὐτῆς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι εἰς τὸν κόσμον τοῦ πολιτισμοῦ δὲν ὑφίσταται σ τ α θ ε ρ ἄ, ἄ ν α γ κ α ί α καὶ ἴ σ μ ο ρ φ ο ς σχέσις τῆς αἰτίας πρὸς τὸ ἀποτέλεσμα. Ἀντιθέτως εἰς τὸν κόσμον τοῦτον δεδομένη τις αἰτία εἶναι δυνάτονον ἀ προκαλέσῃ τὴν ἐμφάνισιν σειρᾶς ὀλης ἀπροβλέπτων ἀποτελεσμάτων. Κατὰ συνέπειαν «ἐξίσωσις» αἰτίας καὶ ἀποτελέσματος δὲν ὑφίσταται, ἀλλ' ἀντιστρόφως «ἀντεξίσωσις» (H. Rickert).

Ἡ ἀνωτέρω φράσις καθ' ἣν εἰς τὸν πολιτιστικὸν κόσμον ὑφίσταται καὶ λειτουργεῖ «εἰδος τῆς αἰτιοκρατίας» ἔχει ἀνάγκην μιᾶς ἀναλύσεως καὶ διευκρινήσεως.

Χαρακτηριστικὸν τῶν εὐσυνειδήτων καὶ σκοπιμῶν ἀνθρωπίνων πράξεων εἶναι ἡ ἀτομικότης των. Αὗται κινεῖνται ἀπὸ λογικὰ ὄντα ἐνεργοῦντα ἐν ὄψει τεθέντος ὑπ' αὐτῶν σκοποῦ, ὃν ἐπιζητοῦν νὰ πραγματοποιήσῃσιν, ἐκλέγοντα τὰ προσφορώτερα μέσα. Αἱ πράξεις αὗται εἶναι καθ' ἡμᾶς προϊόντα τῆς σχέσεως Δράστου—Ἐνεργείας.

2. Εἰς τὴν σχέσηιν Αἰτία — Ἀποτέλεσμα εἶναι καθ' ἡμᾶς ὁρθὸν ὅπως ἀντιπαρατάσσεται ἡ σχέσηις Σκοπός — Μέσον — Πραγματοποιήσις, καὶ ὄχι ἡ σχέσηις Σκοπός — Μέσον, ἥτις δὲν ἔχει οὐσιαστικὴν ἀντιστοιχίαν πρὸς τὴν σχέσηιν Αἰτία — Ἀποτέλεσμα.

Τοῦτο σημαίνει ὅτι αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτιστικαὶ ἐπιστῆμαι ἔχουν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς φυσικὰς τὴν δυνατότητα ἀποκαλύψεως τοῦ λογικοῦ σὺν δέσμοῦ τοῦ διέποντος τὰς σχέσεις τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐξεταζομένων γεγονότων, ὅτι εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐξιχνιάσουν ὄχι μόνον τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους λεγόμενον «οὐ» (τὸ πῶς) τῶν πραγμάτων ἀλλὰ καὶ τὸ «οἷον» (τὸ διατί), ὅτι δύνανται νὰ διεκδύσουν ὄχι μόνον εἰς τὰς σχέσεις τῶν γεγονότων, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν οὐσίαν των (π.χ. ἡ Οἰκονομικὴ δύναται νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὴν οὐσίαν τῆς ἀπεργίας, ἐνῶ ἡ Φυσικὴ ὀλίγα δύναται νὰ εἴπῃ διὰ τὴν οὐσίαν τῆς θερμότητος).

Ἄρα κατ' ἀρχὴν ἡ οὐσία τῶν ἐνσυνειδήτων ἀνθρωπίνων πράξεων, ὡς πράξεων ἔχουσῶν χαρακτῆρα ὄχι καθολικὸν καὶ ἰσομορφικόν, ἀλλὰ ἀτομικὸν καὶ ἰδιόειδον, ἀποκλείει τὴν αἰτιότητα καὶ δὴ ἐκείνην ἤτις βασικῶς ἀναφέρεται εἰς τὸ καθολικόν, τὸ μηχανικόν, τὸ ἐξωτερικόν, τὸ ἀπρόσωπον.

Τὸ γεγονός ὅτι ὀπισθεν τῶν ἀντικειμενικοποιθῆσάντων καὶ τετελεσμένων ἤδη ἀνθρωπίνων πράξεων ὑπάρχει ἡ σχεδίασις τοῦ σκοποῦ, τὸ ἠθελθῆμένον, τὸ προτιθέμενον, ἀποκλείει κατ' ἀρχὴν τὴν λειτουργίαν τῆς αἰτιότητος ἐν γένει.

Ἰσχύει οὖν ἦσαν καὶ εἰς τὸν κόσμον τοῦ πολιτισμοῦ ἡ αἰτιότης ὡς λειτουργία μεταγενεστέρα οὕτως εἰπεῖν τῆς σχέσεως «Σκοπὸς—Μέσον—Πραγματοποιήσις», ὑπὸ τῆ μορφήν τῆς ψυχικῆς αἰτιότητος τῆς προσωπικῆς αἰτιότητος, τῆς ἀμηχανικῆς αἰτιότητος.

Ἡ αἰτιότης αὕτη ἐμφανίζεται εἰς τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς εἰς πραγματοποιηθεὶς σκοπὸς, ἐνεργεῖ ὡς αἰτίον παραγωγῆς μὴ σκοπηθέντων ἀποτελεσμάτων π.χ. ἡ δολοφονία ἐνός ἡγεμόνος ἀπὸ ἀτομοῦ ἀνήκον εἰς ἐν κόμμα προκαλεῖ ἀντίποινα εἰς βάρος ἐλοκλήρου τοῦ κόμματος τούτου, τὰ ἀντίποινα δὲ ταῦτα ὀδηγοῦν εἰς ἐπανάστασιν συνεπεία τῆς ὁποίας μεταβάλλεται τὸ κοινωνικὸν ἢ πολιτικὸν καθεστῶς.

Ἐνταῦθα τὸ σκοποθετηθὲν γεγονός εἶναι ἡ δολοφονία τοῦ ἡγεμόνος. Τὰ ἀντίποινα κατὰ τοῦ κόμματος ὑπῆρξαν ἀποτέλεσμα τῆς δολοφονίας, ἣτις ἀπέτελεσε αἶτον αὐτῶν.

Περαιτέρω τὰ ἀντίποινα ἐχρησίμευσαν ὡς αἶτιον τῆς ἐπαναστάσεως καὶ μεταβολῆς τῆς κρατούσης τάξεως ἣτις ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα. Τὸ ἀποτέλεσμα ταῦτο ἐσκοπήθη θεαίως ἀπὸ τοῦ δράστου τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ δευτερογενῶς, δοθέντος ὅτι οὗτοι ὑπεκινήθησαν ἐκ τῆς δολοφονίας τοῦ ἡγεμόνος.

Ἄρα εἰς τὸν κόσμον τοῦ πολιτισμοῦ συντελεῖται μία συνεχὴς διασταύρωσις τῆς σχέσεως Αἰτίου—Ἀποτελέσματος πρὸς τὴν σχέσιν Σκοπὸς—Πραγματοποιήσις.

Ἐξ ἄλλου οὐσιώδης χαρακτηριστικὸν τῆς αἰτιότητος εἰς τὸν κόσμον τοῦ καινουργοῦ εἶναι τὸ πολυμερές καὶ τὸ ἀσυνεχές αὐτῆς. Πολλὰ τοῦτέστιν, κοινωνικά καὶ πολιτιστικά συμβεβηκότα εἶναι προϊόντα οὐχὶ μιᾶς ἀλλὰ πλειόνων αἰτιῶν (σκάστης μάλιστα τούτων ἐχούσης διάφορον δραστηριότητα).

Πρὸς τούτοις τὰ ἀποτελέσματα δὲν εἶναι ἄμεσα προϊόντα τοῦ πλέγματος τῶν αἰτιῶν, διότι πολλάκις ἐμφιλοχωρῶν μεταξὺ αἰτιῶν καὶ ἀποτελέσματος ἄλλα γεγονότα διακόπτουσι τὴν συνέχειαν τῆς αἰτιώδους συναφείας καὶ εἰσάγοντα εἰς αὐτὴν στοιχεῖα διαταρακτικὰ καὶ ἀβεβαιότητος.

Ἡ ἀνωτέρω ἀνάλυσις δεικνύει ὅτι ὁ ἱστορικὸς καὶ πολιτιστικὸς κόσμος εἶναι «μικτός» ὡς περιλαμβάνων πράξεις ἢ θελήμασιν καὶ πράξεις ὑποκινηθείσας (μὴ συνειδητάς).

Συχνάκις τὰ κοινωνικά καὶ πολιτιστικά γεγονότα τὰ καθοριζόμενα ἢ ὑποκινούμενα κατὰ τὰ ἔτη ἀπὸ λόγους ἐξωτερικούς καὶ ξένους πρὸς τοὺς ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων τιθεμένους σκοπούς, ὀφείλονται εἰς πλέγματα αἰτίων, ἀλλὰ καὶ εἰς πλέγματα παραγόντων, ἐνίοτε δὲ μόνον εἰς πλέγματα παραγόντων. Ἡ διάκρισις αἰτιῶν καὶ παραγόντων εἶναι μὲν λεπτοτάτη μολοντοῦτο ἕως οὐσιώδης. Αἰτία ἢ αἰτία ἐνός κοινωνικοῦ γεγονότος εἶναι τὸ στοιχεῖον τὸ ὁποῖον προκαλεῖ τὴν γένεσιν τοῦ γεγονότος τούτου κατὰ ἀποτελεσματικὸν τρόπον, εἶναι δηλ. τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο ἄνευ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ὁποῖου τὸ κοινωνικὸν γεγονός δὲν θὰ ἐνεφανίζετο. Παράγων ἢ μᾶλλον παράγοντες τῆς ἐμφανίσεως ἐνός κοινωνικοῦ γεγονότος εἶναι τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο ὅπερ συντρέχει εἰς τὴν ἐμφάνισιν αὐτῆν καὶ ὑποβοηθεῖ αὐτὴν, π.χ. ἡ γενικὴ ἐκπαίδευσις, ἡ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις, ἡ ὑπαρξίς ἐγγχωρίων ἀποταμιευτικῶν κεφαλαίων κλπ. εἶναι παράγοντες τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως μιᾶς καθυστερημένης χώρας. Ἡ διὰ μὲν ὁρμῶν μεγάλης ζήτησεως γεωργικῶν καὶ ἡμικατεργασμένων προϊόντων ἐκ τῶν γειτονικῶν χωρῶν θὰ ἦτο τὸ πλέγμα τῶν κινουμένων αἰτιῶν τὸ ἀπώτερον ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων (καὶ μὲ τὴν συνδρομὴν τῶν μνησθέντων παραγόντων) θὰ ἦτο ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις τῆς μνησθείσης χώρας.

Ἐάν νῦν ἐλθωμεν εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς Νομοτελείας θὰ εἶδωμεν ὅτι ὑφίστανται ἑτέρα σημεῖα ἐξασθενοῦντα τὰς δυνατότητας κειραρχήσεως τῶν κοινωνικῶν γεγονότων καὶ ὑπαγωγῆς αὐτῶν εἰς νόμους. Μεταξὺ αὐτῶν καιρῶν θέσιν καταλαμβάνουσι ὁ ἐνδεχομένως χαρακτήρ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων, ὁ ὁμαδικὸς χαρακτήρ αὐτῶν καὶ ἡ ἀλλήλη ἐπίδρασις τῶν παραγόντων καὶ αἰτιῶν τῶν πράξεων τούτων.

Ἡ ἐνδεχομενικότης τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων (τὴν ὁποίαν ἀπεκάλυψε, ὡς γνωστόν, ὁ Ἀριστοτέλης, στηρίζας εἰς αὐτὴν τὴν ἠθικήν) σημαίνει ὅτι λόγῳ τῆς ἐλευθερίας τοῦ δράναι καὶ ἀποφασίζειν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων αἱ πράξεις αὐτῶν προσλαμβάνουν ἀσύλληπτον ποικίλειαν καὶ ὅ ὕνα ν τ α ι νὰ εἶναι ὅπως ἐμφανίζονται, ὅ ὕ ν α ν τ α ι ὅμως νὰ εἶναι ἐντελῶς διάφορα. Ἡ ἐνδεχομενικότης αὕτη, εἶναι εὐλογον νὰ περιορίζῃ τὰς δυνατότητας ὁμοιομορφίας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν προκυπτόντων κοινωνικῶν γεγονότων καὶ ἄρα νὰ ἀπομακρύνῃ, ἐξ αὐτῶν τὸ στοιχεῖον τῆς (αὐστηρᾶς) νομοτελείας καὶ νὰ προσδίδῃ εἰς αὐτὸ ἔντονον ἰδιωτυπίαν.

Ἐξ ἄλλου ἡ ὁ μ α ὀ κ ὀ τ η ς τῶν κοινωνικῶν γεγονότων, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐνδεχομενικότητα αὐτῶν περιορίζει ἐπίσης τὰς δυνατότητας ὑπαγωγῆς αὐτῶν εἰς νομοτελείαν, δεθέντος ὅτι ἡ ὁ ἰ α φ ο ρ ὀ τ η ς τ ῆ ς ἀ κ ο λ ο υ θ ο υ μ ἔ ν η ς συμπεριφορᾶς ἐκάστου ἀνθρώπου ἐπὶ συγκεκριμένου θέματος καὶ ὁ μ ἔ γ α ς ἀ ρ ἰ θ μ ὁ ς τ ῶ ν ἀ τ ο μ ι κ ῶ ν π ε ρ ι π τ ῶ σ ε ω ν τῶν συγκροτούντων ἕκαστον κοινωνικὸν γεγονός ἀποτελοῦν προσκόμματα εἰς τὴν διαμόρφωσιν ὁμοιομορφίας τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων.

Τέλος ἡ ποικιλότης καὶ ἡ ἀ λ λ η λ ε ξ ἄ ρ τ η ς τ ῆ ς τῶν αἰτίων καὶ τῶν παραγόντων τῶν πολιτιστικῶν γεγονότων ἐξουδετεροῦ πᾶλλὰκις τὰ στοιχεῖα τῆς ὁμοιομορφίας εἰς τὴν γέννησιν καὶ ἐπανάληψιν τῶν γεγονότων αὐτῶν καὶ παρεμβάλλει ἐμπόδια εἰς τὴν ὑπαγωγήν των εἰς νομοτελείαν καὶ ἐπὶ αὐστηρᾶν (πρβλ. εἰς κατωτέρω βιβλιογραφικὴν σημείωσιν B. Nagoro, La methode, κλπ. σελ. 81 κ.ἐπ. — F. Kaufmann, Methodology κλπ. σελ. 169 κ.ἐ. — G. Gurvitch, La vocation, κλπ. τόμ. Α', σελ. 55 κ.ἐ. — H. Berg, La synthese κλπ. σελ. 43 κ.ἐ.

Μόνον ὁσάκις—καὶ τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν—εἰ ἐν κοινωνίᾳ δρώντες ἀνθρώποι υἱοθετοῦν, ἀποδέχονται καὶ ἐφαρμόζουν τ α θ ε ρ ῶ ς (καὶ ἐφ' ὅσον πράγματι ἐφαρμόζουν) μίαν δεδομένην «ἀξία», δηλαδή μίαν καθοδηγητικὴν—δεοντολογικὴν ἀρχήν, τὴν «ἀρχὴν τῆς οἰκονομικότητος», τὰ προκύπτοντα ἀποτελέσματα τῶν ἐνεργειῶν των τῶν ἀποβλεπουσῶν εἰς τὴν ἀπόκτησιν ἀγαθῶν καὶ ὑπηρεσιῶν πρὸς ἱκανποίησιν τῶν ἀναγκῶν των, ἔχουν σταθερότητα καὶ ὁμοιομορφίαν. Ἐάν ἡ προϋπόθεσις τῆς ὡς ἄνω ἀποδοχῆς λείψῃ, δηλαδή, ἐάν ἡ οἰκονομικὴ δράσις τῶν ἀνθρώπων παύσῃ νὰ εἶναι: ἑλλογος, ὁμοιομορφία ἀποτελεσμάτων καὶ ἄρα οἰκονομικὸν νόμοι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐμφανίζωνται (βλ. εἰδικῶς A. Σ α ο υ ν ἄ τ σ ο υ, Μέθοδος τῆς Θεωρητικῆς Οἰκονομικῆς καὶ Οἰκονομικοὶ νόμοι εἰς «Ἐπιθ. Κοινωνικῆς καὶ Δημοσίας Οἰκονομικῆς», Ἀθῆναι 1941, τεύχος 3).

Τοιαύτη ὁμοιομορφία εἶστω ἀ π λ ῆ Νομοτελεία δὲν ἀπαντᾶται εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν διὰ τοῦς κάτωθι συνδεομένους μεταξὺ των λόγους:

Π ρ ῶ τ ο ν. Τὰ γεγονότα τὰ ὅποια συνεξετάζει ἡ ἐπιστῆμη αὕτη εἶναι πολυειδή, ἑτερογενῆ καὶ μικτά, αἱ ἰδιότητες δὲ αὗται ἐμποδίζουν τὴν ἀνάπτυξιν σταθερῶν καὶ ὁμοιομόρφων συνδέσμων μεταξύ των. Ἐνταῦθα ἀντὶ τῆς Νομοτελείας ἰσχύει ἡ Αἰτιοκρατία ἀλλὰ μὲ διαφοροβότητα αἰτίων (ἴσα ὄχι μὲ σταθερότητα αἰτίων) καὶ ἄρα μὲ ποικιλίαν ἀποτελεσμάτων (τούτέστιν ὄχι μὲ ἀναγκαιότητα ἀποτελεσμάτων).

Δ ε ὕ τ ε ρ ο ν. Αἱ σχέσεις ἀλληλεξαρτήσεως τῆς ὁποίας ἐρευνᾷ ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία συγκροτοῦν ὡς γνωστὸν Σ υ ν υ φ α σ μ ο ῦ ς, προκύπτοντας τὸ μὲν ἐκ τῶν ἀλληλεπιδράσεων τῶν φυσικοβιολογικῶν συντελεστῶν οἵτινες ἐπενεργοῦν κατὰ «πλέγματα», τὸ δὲ ἐκ τῶν ἀλληλεπιδράσεων διαφόρων ἀνθρωπίνων συντελεστῶν, οἵτινες λειτουργοῦν κατὰ «συνδυασμούς». Οἱ «Συνυφασμοί» οὗτοι ὡς προϊόντα μικτὰ καὶ ἑτερογενῆ εἶναι ὄντα ἀνυπότακτα καὶ μὴ ὑποκείμενα εἰς νομοτέλειαν.

Τ ρ ῖ τ ο ν. Ἡ μικτότης καὶ ἡ ἑτερογένεια τῶν ἐν λόγῳ «Συνυφασμῶν» διαμορφοὶ «σμπερισφορὰν» ταύτων ἀλληλοαναίρουσαν καὶ ἀλληλοεξουδετεροῦσαν τὰς ὁμοιομορφίας τὰς ἐκπορευομένας ἐνδεχομένως ἐκ τῆς στάσεως ἐκάστου χωριστοῦ παράγοντος (φυσικοῦ, βιολογικοῦ, κοινωνικοπολιτιστικοῦ, ἱστορικοῦ), καθαρῶς καὶ ἀμγῶς θεωρομένου. Συνεπῶς ἡ διαμόρφωσις καὶ λειτουργία σταθερῶν, ἀναγκαιῶν καὶ ὁμοιομόρφων σχέσεων διεπυρρῶν τὴν ζωὴν καὶ τὴν κίνησιν τῶν συνυφασμῶν τούτων παρακωλύεται.

Οἱ λόγοι οὗτοι ἐξηγοῦν κατὰ τὴν γνώμην μας τὴν ἀδυναμίαν πλείστων ὄσων νεωτέρων γεωγράφων ὅπως διαπιστώσουν, τόσον μίαν σταθερὰν καὶ βασικῶς ὁμοιομόρφον, «Φυσικοβιολογικὴν Γεωγραφικὴν προσδιοριστίαν» (Determinismus), ὅσον μίαν πλήρως ἀνεμπόδιστον ἀπὸ φυσικοβιολογικῶν ἐπιδράσεων ἐνεργητικότητα τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν πρὸς διάπλασιν τοῦ γῆνιου χώρου (possibilisme géographique, Δυνητικοκρατία).

Κατὰ συνέπειαν αὕτη ἡ Φυσικοβιολογικὴ Προσδιοριστία δύναται νὰ σταθῇ αὐτοτελῶς ὡς νομοτέλεια ἀλλὰ καὶ ὡς εὐρετικὴ—μεθοδολογικὴ ἀρχὴ εἰς τὴν Πολιτιστικὴν Γεωγραφίαν καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν, ὅτε Δυνητικοκρατία τῶν οἰκονομούντων ἀνθρώπων (βλ. ἐπὶ τοῦ προβλήματος καὶ τοῦ διλήμματος τῆς ἀνευρέσεως νόμων ἢ αἰτιῶδων σχέσεων ἢ ἀντιθέτως τῆς διακριτέσεως κατ' ἴδιαν περιπτώσεων κλπ. εἰς τὴν Γεωγραφίαν R. Hartshorne, Perspectives, σελ. 149-172 καὶ τοὺς ἐν σελίδι 185-193 ἀναφερομένους συγγραφεῖς. — M. Le Lannou, σελ. 59 κ.ἐπ., σελ. 135 κ.ἐπ. — A. Hettner, Gesetzmässigkeit und Zutall in der Geographie, εἰς Geographische Zeitschrift, XLI, 1935. — Val-

Jauch, Les Sciences Géographiques, Παρίσιοι 1925. Σ. Πουλόπουλον, Εἰσαγωγικὰ προβλήματα κλπ. σελ. 38-39.

19. Αἱ προσπάθειαι λογικῆς θεμελιώσεως τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας.

Αἱ προσπάθειαι αὗται ἐγένοντο κυρίως εἰς τὴν Γερμανίαν, ἐξεδηλώθησαν δὲ εἰς τὰς ἀκολούθους κατευθύνσεις (πρβλ. G. Glauert, Wirtschaftsgeographie, εἰς Fischer Lexikon, Geographie, σελ. 347 κ.έ. Φραγκφούρτη 1960).

α) Κατευθύνσεις τῆς χωρικῆς κατανομῆς τῶν οἰκονομικῶν πόρων ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς.

β) Κατευθύνσεις τῆς χωρικῆς διαφοροποιήσεως τῆς οἰκονομίας ἐπὶ τῶν ἐπὶ μέρους τμημάτων τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς.

γ) Κατευθύνσεις τῆς ἀναζήτησεως γενικῶν νόμων τῆς διαμορφώσεως καὶ διαρθρώσεως τῆς οἰκονομίας εἰς τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς.

δ) Κατευθύνσεις τοῦ συνυφασμοῦ καὶ τῆς ἐνοποιήσεως πολλῶν κατηγοριῶν ἑτερογενῶν φαινομένων διαδραματιζομένων εἰς τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς.

ε) Κατευθύνσεις τῆς διαμορφώσεως «συγκριτικῆς ἀξιοθεωρίας» (Vergleichende Wertlehre), ἥτοι ἐρεύνης ἀξιολογήσεως καὶ συγκρίσεως τόσον τῶν χωρικῶν διαφοροποιήσεων τῆς οἰκονομίας τῶν καθ' ἑκάστον τμημάτων τῆς ἐπιφανείας τῆς Γῆς μεταξὺ των, ὅσον καὶ τῆς πραγματικῆς οἰκονομικῆς διαρθρώσεως σχετικῶς πρὸς τὴν «ἀρίστην» (optimale).

Διὰ τὰς κατευθύνσεις ταύτας ἰσχύει τὸ λεχθέν ἐπὶ τῶν συναφῶν κατευθύνσεων θεμελιώσεως τῆς Γεωγραφίας. Οὕτω οὐδεμία ἐξ αὐτῶν δύναται νὰ ἀποτελέσῃ τὴν μοναδικὴν βάσιν θεμελιώσεως καὶ προσανατολισμοῦ τῆς γεωοικονομικῆς σκέψεως, ἀλλὰ σχεδὸν πᾶσαι ἄθροιστικῶς καὶ συνδυαστικῶς.

Ἡ λύσις αὕτη ἐπιβάλλεται τόσον ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι λογικῶς αἱ κατευθύνσεις αὗται κατὰ βάσιν δὲν ἀλληλοαποκλείονται, ὅσον καὶ ἐκ τῆς ἰδιουτυκίας τοῦ ἀντικειμένου, τῆς μεθόδου καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας.

20. Συσχέτισις τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας πρὸς τὰς συναφεῖς αὐτῇ ἐπιστήμας.

Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία συνάπτεται καὶ πρὸς τὰς Γεωγραφικὰς Ἐπιστήμας καὶ πρὸς τὰς Οἰκονομικὰς καὶ Πολιτιστικὰς γενικώτερον ἐπιστήμας. Ἐκ τῶν πρώτων σημειοῦμεν τὴν Φυσικὴν, Βιολογικὴν, Ἀνθρώπινον, Πολιτικὰ-
 «ΑΡΧΕΙΟΝ» Δ. Καλιτσουκάκη, Τόμ. 44ος (1964), Τεύχ. Δ'

κὴν, Ἱστορικὴν Γεωγραφίαν. Ἐκ τῶν δευτέρων ἀναφέρομεν τὴν Θεωρητικὴν Οἰκονομικὴν, τὴν Ἐφηρμοσμένην Οἰκονομικὴν, τὴν Χωρογραφικὴν Οἰκονομικὴν, τὴν Οἰκονομικὴν Ἱστορίαν, τὴν Οἰκονομικὴν Στατιστικὴν, τὴν Κοινωνιολογίαν, τὴν Γενικὴν Ἱστορίαν.

Ἐνδείξεις περὶ τῶν συσχετίσεων τούτων παρεσχέθησαν παρ' ἡμῶν ἀλλοχοῦ (βλ. Σ. Π ο υ λ ὀ π ο υ λ ο ν, Ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Γεωοικονομικὴ κλπ., σελ. 42—44).

Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα γὰρ ἐπαναλάβομεν μετὰ συμπληρώσεων καὶ διευκρινήσεων τὴν ἀνάλυσιν τῆς συσχέτισεως τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας πρὸς τὴν Χωρολογικὴν Οἰκονομικὴν, ὡς ἔχουσιν ἀνάγκην εἰδικωτέρας διερευνήσεως.

α) Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία συνδέεται πρὸς τὴν Χωρολογικὴν Οἰκονομικὴν ἐν πρώτοις διὰ τοῦ «ἐμπειρικοῦ» αὐτῆς ἀντικειμένου. Τοῦτο εἰς τὴν πρώτην εἶναι ἡ Γεωοικονομία ὡς ἕτερογενὲς συγκρότημα, ἐνῶ εἰς τὴν δευτέραν ἡ Κοινωνικὴ Οἰκονομία ὡς ὁμοιογενὲς συγκρότημα ἀλλὰ κατὰ τὴν εἰς τὸν ἀφηρημένον μᾶλλον χώρον λειτουργίαν αὐτῆς.

β) Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία διαχωρίζεται ἀπὸ τὴν Χωρολογικὴν Οἰκονομικὴν διὰ τοῦ «γνωσιολογικοῦ» ἀντικειμένου αὐτῆς. Τοῦτο εἰς τὴν πρώτην (ὑπὸ τὴν μορφήν τῆς Θεωρητικῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας) εἶναι τὰ γενικὰ γνωρίσματα τῆς Γεωοικονομίας, ἀλλὰ ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτῆς ὡς ὁλόκλητος καὶ ἐνόητος προκυπτούσης ἐκ τοῦ συνυφασμοῦ τῶν ἀλληλεπιδράσεων τῶν ἕτερογενῶν δυνάμεων τοῦ συγκεκριμένου χώρου καὶ τῶν ἀλληλεπιδράσεων τῶν ἕτερογενῶν ἐπίσης δυνάμεων τῶν ἐν Κοινωνίᾳ οἰκονομοῦντων ἀνθρώπων καὶ ἐκ τῆς ζυμώσεως ἱστορικῶν, πολιτικῶν καὶ πολιτιστικῶν παραγόντων. Ἐν προκειμένῳ ὑπογραμμίζονται μᾶλλον αἱ διαφοραὶ τῶν μακρῶν Γεωοικονομίας.

Εἰς τὴν δευτέραν τὸ «γνωσιολογικόν» ἀντικείμενον εἶναι αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ καὶ οἱ γενικοὶ κανόνες οἱ διέποντες τὴν ὀργάνωσιν τῶν οἰκονομικῶν δραστηριοτήτων ἀλλ' εἰς τὸν ἀφηρημένον χώρον. Ἐνταῦθα ὑπογραμμίζονται μᾶλλον αἱ ὁμοιότητες τῶν μορφῶν Κοινωνικῆς Οἰκονομίας.

γ) Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία καὶ ἡ Χωρολογικὴ Οἰκονομικὴ διακρίνονται κατὰ πολὺ διὰ τῶν ἀκολουθησάντων ὑπ' αὐτῶν γενικῶν καὶ εἰδικῶν λογικῶν μεθόδων. Ἡ πρώτη ἐφαρμόζει τὰς προσδιαζούσας εἰς τὸ ἕτερογενὲς αὐτῆς ἀντικείμενον εἰδικὰς λογικὰς μεθόδους αἷ ἤδη διελάδομεν, ἐκ δὲ τῶν γενικῶν λογικῶν μεθόδων ἰδίως τὴν ἐπαγωγὴν. Ἡ Χωρολογικὴ Οἰκονομικὴ, ἐφαρμόζει βασικῶς τὴν ἀπα-

γ ω γ ἦ ν, εἶναι περισσότερο τῆς Θεωρητικῆς Οἰκονομικῆς ἀ φ η ρ η-
μ ἔ ν η ἐπιστήμη, δὲν ἀποτελεῖ δὲ κλάδον μικτὸν Γεωγραφίας καὶ Οἰκονο-
μικῆς, ἀλλὰ ἰδιόμορφον κλάδον τῆς Θεωρητικῆς Οἰκονομικῆς.

δ) Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία διακρίνεται τῆς Χωρολογικῆς Οἰκονομικῆς κατὰ τὸν γ ν ω σ τ ι κ ὸ ν σ κ ο π ὸ ν τῆς ἐρεύνης. Ἡ πρώτη θέ-
λουσα νὰ ἀποδώσῃ γενετικῶς καὶ μορφοπλαστικῶς τὸ ἄ κ ρ ω ς π ε ρ ῖ-
π λ ο κ ο ν τῆς Γεωοικονομίας τῆς περιοχῆς καὶ ἀντιμετωπίζουσα π λ η-
θ ο υ ν ἔ τ ε ρ ο γ ε ν ῶ ν π α ρ α γ ὄ ν τ ω ν, ἀγεται εἰς τὴν ἀναζήτησιν
σχέσεων δυναμένων συνήθως νὰ ἐκφρασθοῦν ποιοτικῶς.

Ἡ δευτέρα ἀντιμετωπίζουσα φαινόμενα ὀ λ ι γ ῶ τ ε ρ α καὶ ὁ μ ο ι-
ο γ ε ν ῆ ἀγεται εὐχερέστερον εἰς τὴν ἀναζήτησιν σχέσεων δυναμένων νὰ
προβληθοῦν ποσοτικῶς (πρβλ. R. Courtin, σελ. 8).

21. Ἡ θέσις τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας εἰς τὸ οὐσίτημα τῶν Ἐπιστημῶν.

Ἡ διευκρίνησις τοῦ θέματος τούτου ἐπιβάλλει τὴν σύνταξιν θεώρησιν
τῆς διακρίσεως τῶν ἐπιστημῶν καὶ τοῦ ὅλου συστήματος αὐτῶν.

Καθ' ἡμᾶς ἡ πληρεστέρα διάκρισις τῶν ἐπιστημῶν μὲ βάσιν τὸ (ἐμ-
πειρικόν) ἀντικείμενον αὐτῶν εἶναι ἡ διαιρούσα αὐτὰς εἰς Τυπολογικ-
κ ἄ ς καὶ Π ρ α γ μ α τ ο λ ο γ ι κ ἄ ς, τῶν δευτέρων ὑποδιαιρουμέ-
νων εἰς Φ υ σ ι κ ο β ι ο λ ο γ ι κ ἄ ς. Π ο λ ι τ ι σ τ ι κ ἄ ς (ἢ Πνευμα-
τικῆς) καὶ Σ υ ν δ υ α ζ ο ῦ ς α ς (ἢ Μικτῆς).

Ἡ Φιλοσοφία ἵσταται εἰς τὴν κορυφὴν τῶν ἐπιστημῶν καὶ ἔξω τοῦ ἀνω-
τέρου σχήματος, ὡς γ ε ν ι κ ω τ ἄ τ η θ ε μ ε λ ι ῶ δ η ς μ ἄ θ η σ ι ς
ἢ ὑπερἐπιστήμη, ἀποτελοῦσα τὴν ἀφετηρίαν, τὴν βάσιν καὶ τὴν ἀναγκαίαν
λογικῶς προϋπόθεσιν τῶν ἐπιστημῶν. Αἱ ἰδιότητες αὐταὶ τῆς Φιλοσοφίας
ὀφείλονται εἰς τὸ γεγονός ὅτι αὐτὴ ἀποκαλύπτει καὶ κατόπιν ἐφοδιάζει τὰς
ἐπιστήμιας μὲ τὰς λογικῶς ἀ ν α γ κ α ῖ α ς καὶ ἀ π ο λ ῦ τ ω ς ἰ σ χ υ-
ο ῦ ς α ς ἄ ρ χ ἄ ς αἰτινες κείνται εἰς τὴν β ἄ σ ι ν τῆς γνώσεως ἐν
γένει, τῶν ὄντων ἐν γένει καὶ τῆς ἀνθρωπίνης συμπεριφορᾶς ἐν γένει.

Αἱ Τυπολογικαὶ ἐπιστήμια ἐξετάζουν μ ο ρ φ ο λ ο γ ι κ ῶ ς τὰ
ὄντα, εἶναι δὲ αἱ Μ α θ η μ α τ ι κ αὶ Ἐ π ι σ τ ῆ μ ι α.

Αἱ Π ρ α γ μ α τ ο λ ο γ ι κ αὶ Ἐ π ι σ τ ῆ μ ι α ἐξετάζουν π ρ α γ μ α τ ο λ ο γ ι-
κ ῶ ς τὰ ὄντα, ἀντιμετωπίζουν οὕτως εἰπεῖν τὸ π ε ρ ι ε χ ὄ μ ε ν ο ν αὐ-
τῶν, εἶναι δὲ αἱ Φ υ σ ι κ ο λ ο γ ι κ αὶ Ἐ π ι σ τ ῆ μ ι α καὶ αἱ Π ο λ ι τ ι σ τ ι κ αὶ Ἐ π ι σ τ ῆ μ ι α
ἀλλὰ καὶ αἱ Σ υ ν δ υ ᾶ ζ ο ῦ ς αὶ Ἐ π ι σ τ ῆ μ ι α. Αἱ τελευταῖαι αὐταὶ ἀποτελοῦνται
ἀπὸ τὰς Γεωγραφικῆς Ἐπιστήμιας, τὰς Ἰατρικῆς Ἐπιστήμιας, τὰς Γεωπονι-
κῆς Ἐπιστήμιας, τὰς Τεχνολογικῆς Ἐπιστήμιας κλπ.

Ὅθεν ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία ὡς Ἐπιστήμη μ ι κ τ ῆ ἀνήκει εἰς
τὴν κατηγορίαν τῶν Π ρ α γ μ α τ ο λ ο γ ι κ ῶ ν Ἐ π ι σ τ ῆ μ ῶ ν καὶ εἰδι-

κώτερον εἰς τὴν ὑποδιαίρεσιν αὐτῶν τὴν συγκροτοῦσαν τὰς Σ υ ν δ υ α σ τ ι κ ἄ ς Ἐπιστήμας.

Ἡ ἐπισήμανσις τῆς θέσεως ἣν κατέχει ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία ἐν τῷ τοῦ ὅλου συστήματι τῶν ἐπιστημῶν καθὼς καὶ τῆς συσχέτισεως αὐτῆς πρὸς τὸ σύστημα τοῦτο διευκρινίζει ἔτι πλέον τὴν ἰδιόζουσαν φύσιν καὶ τὴν ἰδιοτυπίαν αὐτῆς.

22. Ὁ ὕψιστος σκοπὸς τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας.

Ὁ σκοπὸς οὗτος συνάπτεται πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς τε Γεωγραφίας καὶ τῆς Οἰκονομικῆς.

Συνίσταται οὐσιωδῶς, πρῶτον εἰς τὴν βαθυτέραν καὶ πληρεστέραν ἀνάλυσιν καὶ ἐξήγησιν τῆς διαμορφώσεως, διαρθρώσεως καὶ ὀργανώσεως τῆς Γεωοικονομίας τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς Γῆς, δευτέρον εἰς τὴν συνθετικὴν παρουσίαν ἐκάστης ἐξ αὐτῶν ὡς ὀργανικῆς ἐνότητος, ὁλότητος καὶ ἰδιομορφίας, τρίτον εἰς τὴν διατύπωσιν ἀρχῶν καὶ κανόνων πρὸς σκοπιμωτραεὶν διαμορφώσιν αὐτῶν. τέραν διαμορφώσιν αὐτῶν.

23. Ἡ σπουδαιότης τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας διὰ τὴν μελέτην τῆς Οἰκονομικῆς Πολιτικῆς καὶ ἰδίως τῆς Οἰκονομικῆς Ἀναπτύξεως τῶν διαφόρων χωρῶν.

Ἡ σπουδαιότης αὕτη προκύπτει ἐκ τῆς φύσεως, ἐκ τοῦ σκοποῦ, ἐκ τῶν ἐπιδιώξεων ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐπιτεύξεων τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας καὶ τῶν γεωοικονομικῶν ἐρευνῶν ἐν γένει.

α) Αἱ ἐρευναι αὗται ἀποτελοῦν τὸ προσφοριώτερον μέσον π ρ ο σ γ ε ι ὡ σ ε ω ς τῶν οἰκονομικῶν γνώσεων πρὸς τὴν ζῶσαν οἰκονομικὴν πραγματικότητα, καὶ ἐφοδιασμοῦ τῶν οἰκονομολόγων καὶ ἄλλων ἐιδικῶν διὰ δεδομένων ἐχόντων τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν ἐπαφήν μὲ τὴν γενετικὴν διαμόρφωσιν καὶ τὴν παρούσαν διάρθρωσιν τῆς οἰκονομίας τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς Γῆς κατὰ τὸν σύνδεσμον αὐτῆς πρὸς τὰς δυνάμεις τοῦ γῆνιου χώρου καὶ τοῦ πολιτικοῦ.

β) Ἡ Οἰκονομικὴ πολιτικὴ, ὅχι δεδαίως ὡς θεωρητικὴ ἐπεξεργασία ἀρχῶν καὶ προτάσεων (Γενικὴ Οἰκονομικὴ Πολιτικὴ), ἀλλ' ὡς μελέτη τῆς οἰκονομικῆς συμπεριφορᾶς καὶ στρατηγικῆς τῶν σ υ γ κ ε κ ρ ι μ ἔ ν ω ν κρατῶν καὶ τῶν ἄλλων δημοσίων ἐξουσιῶν, καὶ τῶν ἰδιωτικῶν ὀργανισμῶν καὶ ἐπιχειρήσεων εὐρίσκει εἰς τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ εὐρήματα τῶν γεωοικονομικῶν ἐρευνῶν τὰ ἀπαραίτητα π ρ α γ μ α τ ο λ ο γ ι κ ἄ δ ε δ ο μ ἔ ν α πρὸς ἐπιτέλειαν τοῦ ἔργου τῆς. Τὰ δεδομένα ταῦτα ἀναφέρονται κυρίως εἰς τὰ στοιχεῖα καὶ τοὺς παραγοντας τ ῆ ς π α ρ ο ὕ σ η ς δ ι α ρ θ ρ ῶ σ ε ω ς τῆς γεωοικονομίας περιοχῆς τινος τοῦ χώρου, ἐνὸς κλάδου ἢ ἐνὸς τῶν

μέως αὐτῆς, εἰς τὰς δυνατότητας τῆς μελλοντικῆς τῶν ἐξελίξεως, εἰς τὰς κατὰ τόπους συνθήκας μορφῆς καὶ ποιότητος τοῦ ἔδαφους, εἰς τὰς συνθήκας τοποθετήσεως ἐπιχειρήσεων πάσης φύσεως, εἰς τὴν ὑπαρξίν καὶ τοπικὴν κατανομήν πρώτων καὶ ἐοθητικῶν ὑλῶν, εἰς τὰς τοπικὰς συνθήκας καὶ δυνατότητας τῶν διαφόρων ἀγορῶν, τοῦ ἐμπορίου, εἰς τὰς τοπικὰς συνθήκας τῆς χρησιμοποίησεως καὶ καταναλώσεως τῶν ἀγαθῶν κλπ.

γ) Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἔχουν αἱ γεωοικονομικαὶ ἔρευναι διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῶν εἰαφόρων χωρῶν, καθολικὴν ἀλλὰ ἰδιαιτάτα καὶ περιφερειακὴν. Ὁ προσδιορισμὸς τῶν ὀριζων ζωνῶν τῶν οἰκονομικῶν περιφερειῶν, ἡ διάγνωσις καὶ διαπίστωσις τῆς παρούσης καταστάσεως καὶ συνθέσεως τῆς γεωοικονομίας τῶν, ὁ προγραμματισμὸς τῆς χαλυτέρας καὶ ταχυτέρας ἀναπτύξεως αὐτῶν, ἡ ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογὴ τῆς (μετὰ τῶν ἀπαραιτήτων προσαρμογῶν τῶν ἐκ τῆς πρακτικῆς πείρας προκύπτουσῶν), ἀποτελοῦν θέματα ἐπιπίπτοντα εἰς τὸν κύκλον τῶν νεωτάτων γεωοικονομικῶν ἐρευνῶν, εἰδικώτερον δὲ τῆς νεοσυστάτου «Ἐφηρμοσμένης Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας» (βλ. Σ. Πουλόπουλον, Γεωοικονομικαὶ ἔρευναι καὶ προγραμματισμὸς τῆς περιφερειακῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἀνάπτυξιν ἐκ τοῦ περιόδικου «Σπουδαί», 1961 - 62, τεύχος 3, Ἀθήναι 1961.— Δ. Ἀθανασοπούλου, Περιφερειακὴ ἀνάπτυξις. Ἐννοια καὶ προϋποθέσεις, Ἀθήναι 1962, «Ἐστία». — J. Gottmann κ.ά., Planification régionale et Géographie, Παρίσιοι 1952, A. Colin. — J. Lebreton, L'enquête en vue de l'aménagement régional, Παρίσιοι 1958, P.U.F. — W. E. Boerman, La Géographie Économique et son importance pour la solution des problèmes économiques contemporains, εἰς «50e Anniversaire du Laboratoire de Géographie de l'Université de Rennes», Rennes 1952, σελ. 90-104).

Πόρισμα.

Τὸ ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναπτύξεως συναγόμενον πόρισμα σχετικῶς πρὸς τὴν λογικὴν καὶ γνωσιοθεωρητικὴν θεμελίωσιν τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, εἶναι ὅτι αὕτη ὡς ἐπιστῆμη μικτὴ συνθετικὴ καὶ συνδυάζουσα, εἰδικώτερον δὲ ὡς ἐπιστῆμη Γεωγραφικὴ καὶ Οἰκονομικὴ, θεμελιούται ἐπὶ τῶν δεξιόμενων καὶ τοῦ πνεύματος ἀμφοτέρων τῶν ἐπιστημῶν τούτων ἐν τῇ ἰδιαζούσῃ συνθέσει αὐτῶν ἣν ἐπιχειρεῖ, κατὰ τὴν ὁποίαν μάλιστα τὰ συνιστῶντα στοιχεία δέον ὅπως ἴσορροποῦνται μετὰ δεξιότητος καὶ λεπτότητος πρὸς ἀποφυγὴν μονομερειῶν. Εἰδικώτερον ἡ θεμελίωσις αὕτη εἶναι ἀναγκαίως πολυμερής.

ἀθροιστικῆ καὶ συνδυαστικῆ πλειόνων κατευθύνσεων, αἵτινες ἤδη ἐσημειώθησαν καὶ αἱ ὁποῖαι δὲν ἀποκλείουν ἀλλὰ τῶναντίον συμπληροῦν ἀλλήλας.

Πρὸς τοῖτοις ἡ θεμελίωσις αὕτη εἶναι καὶ ὄντολογική, ἀναγομένη εἰς τὴν ἰδιαιτερότητα καὶ αὐτοτέλειαν τοῦ ἀντικειμένου ἀλλὰ καὶ τῶν προβλημάτων τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας (Γεωοικονομία, Γεωγραφικὰ προβλήματα Οἰκονομίας) καὶ μεθοδολογική, ἀναγομένη εἰς τὴν ἰδιαιτερότητα αὐτοτέλειαν τῆς ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἐφαρμοζομένης εἰδικῆς μεθοδολογίας.

Ὅτω ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία καλύπτει κατὰ τὸν τρόπον ἐπαρκῆ καὶ τὰ τρία στοιχεῖα αὐτα ἔθεσε ὁ Ἀριστοτέλης ὡς κριτήρια οὕτως εἰπεῖν τῆς ὑποστάσεως μιᾶς ἐπιστήμης καὶ τῆς συγκροτήσεώς της κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῶν ἀποδεικτικῶν ἐπιστημῶν («πᾶσα ἀποδεικτικὴ ἐπιστήμη περὶ τρία ἐστὶ, περὶ δεοῦ, περὶ δεῖξαι καὶ περὶ δεῖξαι καὶ τὰ ἐξ ὧν» Ἀναλυτικὰ Ὑστερα, 76, β, 11 - 16). Ἦτοι ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία διαθέτει : α) ἴδιον ἀντικείμενον (καὶτοι τοῦτο εἶναι ἴδιον ἰδιαζούσης φύσεως), β) ἴδια προβλήματα, γ) ἴδιαι βασικὰς ἀποδεικτικὰς προτάσεις καὶ ἀρχάς, ὄντολογικὰς καὶ μεθοδολογικὰς (δλογαϊκῆ ἐνότης, ὀργανικῆ ἐνότης, ὀλότης καὶ ἀτομικότης περιοχῶν, πλέγματα φυσικοβιολογικῶν συντελεστῶν, συνδυασμοὶ ἀνθρωπίνων παραγόντων, συνδυασμοὶ συντελεστῶν καὶ παράγοντων κλπ. καίτοι δεδαίως αἱ ἀρχαὶ αὗται δὲν εἶναι ἀξιοματικαὶ καὶ πρόδηλα ἀλλὰ προέρχονται ἐκ τῆς ἐμπειρικῆς παρατηρήσεως, οὐχὶ δὲ ἐκ τῆς ἀμέσου νοητικῆς ἐνοράσεως).

24. Ἡ σημασία τῶν γεωοικονομικῶν ἐρευνῶν διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ προηγηθεῖσα παράγραφος παρέχει τὴν εὐκαιρίαν ἐφαρμογῆς τῶν ἐν αὐτῇ ἐκτεθεισῶν ἰδεῶν εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος.

α) Τὸ πρῶτον σημεῖον τὸ ὁποῖον θὰ ἔπρεπε ὅπως ὑπογραμμισθῆ ἐνταῦθα εἶναι ὅτι εἰς τὰς καθυστερημένας οἰκονομικῶς χώρας τῆς σήμερον ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις κινεῖται ἐκ τῶν ἐνω, δηλαδὴ ὑπὸ τοῦ Κράτους. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις τῶν χωρῶν αὐτῶν δὲν καθοδηγεῖται ἀπὸ τὰς ἐπι μέρους ἰδιωτικὰς ἐπιχειρήσεις καὶ ἀποκεντρωτικῶς ὡς ἐγένετο εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἀναπτύξεως τῶν σημερινῶν βιομηχανικῶν χωρῶν, ἀλλὰ συγκεντρωτικῶς. Τὸ γεγονός τοῦτο κέκτηται ἐξαιρετικῆς σημασίας διὰ τὸ ἐνταῦθα ἐξεταζόμενον ζήτημα δοθέντος ὅτι γεωοικονομικὰς ἐρεῦνας, εἰς τὴν κλίμακα ἣν ἀπαιτεῖ ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις, μόνον τὸ Κράτος καὶ οἱ ἐξ αὐτοῦ ἐξαρτούμενοι Δημόσιοι Ὀργανισμοὶ δύνανται νὰ ἀναλάβουν καὶ νὰ φέ-

ρουν εις πέρας. Τούτο ισχύει και διά την περίπτωσιν τής οικονομικής αναπτύξεως τής Ελλάδος.

β) Τό δεύτερον σημείον είναι ότι κατόπιν τής Συμφωνίας τής συνδέσεως τής Ελλάδος πρός την Ευρωπαϊκήν Οικονομικήν Κοινότητα (1961), η καθυστέρησις τής αναπτύξεως τής ελληνικής οικονομίας αρχίζει να είναι επικίνδυνος όχι μόνον υπό εποψιν υφους καθολικού και κατά κεφαλήν εισοδήματος, ἀλλ' ακόμη και υπό εποψιν εθνικήν.

γ) Τό τρίτον σημείον είναι ότι παρά τό γεγονός τής αναλήψεως κυρίως από τοῦ 1950 και έντεῦθεν έκτεταμένης προσπάθειας υπό τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους πρός ἐπίτευξιν οικονομικής αναπτύξεως τής χώρας, ἡ Ἑλλάς ἐξακολουθεῖ νά παραμένῃ γεωοικονομικῶς «ά γ ν ω σ τ ο ρ γ ἦ». Καθολική γεωοικονομική ἔρευνα τοῦ ἑλληνικοῦ κρατικοῦ οικονομικοῦ χώρου δέν ἐγένετο ἐν Ἑλλάδι ἀπό τής ἀποκαταστάσεως τοῦ ἐλευθέρου ἐθνικοῦ και πολιτικοῦ βίου ἡμῶν.

Ἡ κατά το 1936 ἐγκαινιασθεῖσα οικονομική ἔρευνα τοῦ ταμέως τής Γεωργίας (γεωργοοικονομική ἔρευνα) δέν ἤθνηθη δυστυχῶς νά προχωρήσῃ. Ἐξ ἄλλου αἱ προσπάθειαι διενεργηθεῖσαι υπό τής Ἐθν. Στατ. Υπηρεσίας τής Ἑλλάδος ἔρευναι ἐπί τής χρήσεως τής γῆς, αἱ ἀπογραφαι βιομηχανικῶν και βιοτεχνικῶν ἐπιχειρήσεων κλπ., ἀποτελοῦν στατιστικάς ἀπλῶς ἐργασίας και οὐχί γεωοικονομικάς ἐρεῦνας, αἵτινες εἶναι πολυπλοκώτεραι και δυσχερέστεραι.

Ὅθεν ἀποτελεῖ αὐτόχρημα ἐπιτακτικήν ἐθνικήν ἀνάγκην ἡ διενέργεια καθολικῆς γεωοικονομικῆς ἐρεύνης εἰς ὅλα τὰ γεωγραφικά διαμερίσματα τής χώρας, διότι μόνον δι' αὐτῆς θά καταστή ἐφικτή ἡ συγκέντρωσις τῶν ἀπαιτήτων ποσοτικῶν και ποιοτικῶν στοιχείων και πληροφοριῶν ἐπί τής παρούσης καταστάσεως και διαρθρώσεως τής ἑλληνικῆς γεωοικονομίας, καθώς και ἡ συναγωγή πορισμάτων διά τὰς δυνατότητας ἀναπτύξεως αὐτῆς.

δ) Τό τέταρτον σημείον εἶναι ἔτι ἡ ἀπό τινων ἐτῶν ἀρξαμένη ἐπιδίωξις Περὶ φερ εἰ ξ κ ἦ ς ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ἦ ς ἀ ν α π τ ῦ ξ ε ω ς εἰς ἀρκετάς περιοχάς τής χώρας, καθιστᾷ ἔτι ἐπιτακτικώτεραν τὴν ἀνάγκην διενεργείας καθολικῆς γεωοικονομικῆς ἐρεύνης εἰς ὅλην τὴν χώραν.

Ἡ ἐξήγησις τής πενιχρότητος τῶν μέχρι τοῦδε ἐπευξῶν ἐπί τοῦ ταμέως τής Περιφερειακῆς οικονομικῆς ἀναπτύξεως εἴρηται κατά τό μέγιστον αὐτῆς μέρος εἰς τὴν μὴ προσδιορισμὸν τῶν βριακῶν ζωνῶν τῶν περιοχῶν τῶν ὁποίων ἐπεχειρήθη ἡ οικονομική ἀνάπτυξις, εἰς τὴν μὴ διενέργειαν γεωοικονομικῆς ἐρεύνης τῶν περιοχῶν τούτων και εἰς τὴν κατ' ἀνάγκην (ἀνευ ἐπαρκῶν στοιχείων, δεδομένων και ὑπολογισμῶν, καταρτισθέντα) πρόχειρον και ἐκ τῶν ἐνότων προγραμματισμῶν τής οικονομικῆς ἀναπτύξεως τῶν περιοχῶν τούτων.

ε) Τὸ πέμπτον σημεῖον εἶναι ὅτι ἡ καθολικὴ γεωοικονομικὴ ἔρευνα τῆς χώρας θὰ παράσχη τὰ ἀπαραίτητα δεδομένα διὰ τὴν ἐπὶ πραγματολογικῶν καὶ ἀκριβολογικῶν βάσεων ἀνασύνταξιν καὶ ἀναδιάρθρωσιν τοῦ Προγράμματος καθολικῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς χώρας. Ἡ ἀνακατανομὴ τῶν κλάδων τῆς γεωργίας, ἡ ἀναδιάρθρωσις τῶν καλλιιεργειῶν, ἡ ἀνακατανομὴ τῆς κτηνοτροφίας, ἡ ἐκλογή βιομηχανικῶν καὶ βιοτεχνικῶν κλάδων καὶ ἐπιχειρήσεων πρὸς ἱδρύσιν καὶ ἀνάπτυξιν, θὰ καταστῇ εὐχερεστέρα καὶ ἀποτελεσματικωτέρα διὰ τῶν δεδομένων τῆς γεωοικονομικῆς ἐρεύνης.

στ) Τὸ ἕκτον σημεῖον εἶναι ὅτι ὁ τοπικὸς καθορισμὸς τῶν «βιομηχανικῶν ζωνῶν» ὡς πόλων ἀναπτύξεως, τὰ ὅρια αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ αὐτὴ ἡ ἀποτελεσματικὴ ὀργάνωσις των, ἀπαιτοῦν τὴν ὑπαρξίν των δεδομένων τῆς γεωοικονομικῆς ἐρεύνης τῆς Χώρας.

ζ) Τὸ τελευταῖον σημεῖον ὅπερ πρέπει νὰ τονισθῇ εἶναι ὅτι ἡ μεγάλῃ χρονικὴ διάρκεια τῆς γεωοικονομικῆς ἐρεύνης καὶ τῆς ταξινομήσεως καὶ δημοσιεύσεως τῶν ἀποτελεσμάτων της, ἔδεν πρέπει νὰ μᾶς ἐμβάλῃ εἰς φόβον. Ἐπιβάλλεται ἐπὶ τέλους ὅπως παύσῃ νὰ ἀποτελῇ ἡ προχειρότης καὶ τὸ βεβιασμένον τὸν κανόνα τῆς κρατικῆς μας οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Ἀφοῦ κάποτε θὰ ὑποχρεωθῶμεν νὰ θέσωμεν ὑγιεῖς βάσεις εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας μας, ὡς τὸ πράξομεν τὸ δυνατόν ταχύτερον. Ἡ Ἑλλάς ἀπὸ τὴν ὁποῖαν ἐπήγγασε τὸ φῶς τῆς ἐρεύνης πρέπει νὰ παύσῃ νὰ εἶναι ἡ χώρα ὅπου ἡ ἔρευνα ὄχι μόνον περιφρονεῖται ὡς «ἀνούσιος θεωρία», ἀλλὰ τυγχάνει κατὰ διώκεται.

25. Συμπεράσματα.

Ἐκ τῆς προηγηθείσης ἀναλύσεως δύνανται νὰ συναχθῶσι τὰ κάτωθι συμπεράσματα :

1ον) Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία εἶναι ἐπιστήμη κατ' ἐξοχήν ἰδιότυπος, λόγῳ τῆς μεγάλῃ συμμετοχῆς τοῦ γεωγραφικοῦ στοιχείου εἰς αὐτήν. Εἰδικώτερον ἀποτελεῖ ἐπιστήμην μικτὴν, συνθετικὴν καὶ συνδυάζουσαν. Ὁὗτω ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως καὶ συγκροτήσεώς της εἶναι ἐπιστήμη συνδεδεμένη μὲ κάποιαν προβληματικὴν ὅπως περίπου ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Κοινωνιολογία, προβληματικότητα ἧτις ἕνωσιν αὐδαμῶς θίγει τὴν μεγάλῃν αὐτῆς χρησιμότητα. ὡς ἄλλωστε συμβαίνει καὶ διὰ τὰς ἄλλας δύο ρηθείσας ἐπιστήμας.

2ον) Αἱ ἰδιότητες καὶ οἱ χαρακτῆρες οὗτοι τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας ὀφείλονται τόσον εἰς τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, ὅσον καὶ εἰς τὴν μέθοδον καὶ τὸν σκοπὸν της.

3ον) Ἡ καλύτερα δυνατὴ θεμελίωσις τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας εἶναι διὰ τοὺς προμηθηθέντας λόγους αὐγχρόνως καὶ

ἱστορικὴ καὶ λογικογνωσιοθεωρητικὴ. Ἡ δευτέρα αὕτη θεμελίωσις εἶναι κατ' ἀνάγκην πολυμερῆς, ἀθροιστικὴ καὶ συνδυαστικὴ.

4ον) Ἡ ἱκανοποιητικὴ ἐξισορρόπησις τῶν ἑτερογενῶν στοιχείων ἐξ ὧν συναρτίζεται ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία συνιστᾷ ἔργον λεπτότατον καὶ δυσχερέστατον.

5ον) Ἡ μεγάλῃ διαφορῆς, πολυμέρεια καὶ ἑτερογένεια τῶν συγκροτούντων τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν στοιχείων, καθιστᾷ τὴν σύνθεσιν τῶν στοιχείων τούτων εἰς τὴν ὅσῃ ἀποβλέπει ἔργον δυσκολώτατον.

6ον) Ἡ ἀξία τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας εἶναι ἀναμφισβήτητος. Ἐγκείται κυρίως εἰς τὴν προσγείωσιν τῆς οἰκονομικῆς γνώσεως, εἰς τὴν ἕωσαν κάπως ἀναπαράστασιν τῆς παλλομένης καὶ συνεχῶς σχεδὸν μεταβαλλομένης οἰκονομικῆς πραγματικότητος τῶν διαφόρων χωρῶν καὶ περιοχῶν εἰς ὅλην τὴν ποικιλίαν τῶν συγκροτούντων αὐτὴν στοιχείων, καθὼς καὶ εἰς τὴν δυνατότητα διατυπώσεως κανόνων πρὸς σκοπιμώτεραν καὶ ἀποτελεσματικώτεραν ὀργάνωσιν καὶ ἀναδιάρθρωσιν αὐτῆς.

7ον) Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία εἶναι ἡ μόνῃ ἐπιστῆμη ἧτις ἀναπλάσσει νοητικῶς καὶ ἐκφράζει τὴν ὅλην ἱστοριοθεωρητικὴν καὶ τὴν ὅλην ὀργανικοπολιτιστικὴν συγκρότησιν τῆς οἰκονομίας τῶν διαφόρων χωρῶν τῆς ἡφελίου.

8ον) Ἡ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία καὶ αἱ ἔρευναι αὐτῆς παρέχουν τὰ ἀπαραίτητα καὶ πολυμερῆ πραγματολογικὰ δεδομένα διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως τοῦ χώρου τῶν κατ' ἰδίαν χωρῶν καὶ περιοχῶν τῆς γῆς καὶ διὰ τὴν ἐπιτυχῆ πραγματοποίησιν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν.

2ον Βιβλιογραφικὸν σημεῖωμα:

α) Γενικὰ Ἔργα.

1. Πλάτωνος, α) Θεαίτητος, β) Σοφιστής, γ) Παρμενίδης, δ) Πολιτεία (βλ. σχετικῶς Χρ. Ἀνδρούτσου, Ἡ τοῦ Πλάτωνος θεωρία τῆς γνώσεως, Ἀθήναι 1902. Κ. Γεωργούλη, Πλάτων, εἰς Νεώτερον Ἐγκυκλ. Λεξικὸν «Ἠλίου», τόμος 16ος, Ἀθήναι 1949. N. Gulley, Plato's Theory of Knowledge, Λονδῖνον 1962. Methuen).

2. Ἀριστοτέλους, α) Τὰ μετὰ τὰ Φυσικά, β) Περί Ψυχῆς (βλ. σχετικῶς Κ. Γεωργούλη, Ἀριστοτέλης, Θεσσαλονίκη 1963).
3. E. Kant, Critique de la raison pure, ἀρχικὴ ἔκδοσις 1781, γαλ. μετ. Παρίσιοι 1950, P.U.F.
4. Edm. Husserl, Recherches Logiques, μεταφρ. ἐκ τοῦ γερμ., τόμοι 4, Παρίσιοι 1959-1963, P.U.F. (βλ. σχετικῶς Κ. Γεωργούλη, Ἡ φιλοσοφία τοῦ E. Husserl, «Νέα Ἐστία» τεύχη 796-799, Σεπτ. - Ὀκτ. 1960).
5. H. Rickert, Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft, 1η ἔκδ. 1896, 7η ἔκδ. Tübingen 1926, Mohr (βλ. σχετικῶς M. Weinreich, Max Weber, Paris 1938, Vrin. E. Παπανοῦτσου, Γνωσιολογία, σελ. 334-5 κ.ἄ. Ἀθήναι 1953, Ἰκάρος. I. Θεοδωρακοπούλου, H. Rickert, εἰς Ἀρχαίον Φιλοσοφίας 1937, τεύχος β'. Σ. Πουλοπούλου, Ἡ Γεωγραφία κλπ. σελ. 71-72, Ἀθήναι 1964).
6. R. Stamler, Ἐγχειρίδιον τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου, α' ἔκδ. 1923, ἑλλ. μεταφρ. Δ. Κοσμοπούλου Ἀθήναι 1964 (βλ. σχετικῶς Fr. Geny, Science et Technique en Droit privé positif, τόμοι 4, Παρίσιοι 1960, ἀνατύπωσις Sirey).
7. W. Dilthey, Introduction A l' Étude des Sciences Humaines, Παρίσιοι 1942, P.U.F.
8. E. Rothacker, Logik und Systematik der Geisteswissenschaften, Βόννη 1947, H. Bouvier (α' ἔκδ. 1926).
9. G. Gusdorf, Introduction aux Sciences Humaines, Στρασβούργον-Παρίσιοι 1960.
10. Th. Litt, Das Allgemeine in Aufbau der Geisteswissenschaften, Λειψία 1941, Hirzel.
11. Θ. Βορέξ, Λογική, Ἀθήναι 1932.
12. Κ. Γεωργούλη, Ἱστορία καὶ μεθοδολογία τῶν πνευματικῶν Ἐπιστημῶν, Ἀθήναι 1961 (λιθογρ. παραδόσεις εἰς τὸ Διδασκαλεῖον Μέσης Ἐκπαίδευσεως).
13. R. Bayer, Épistémologie et Logique depuis Kant jusqu'à nos jours, Παρίσιοι 1954, P.U.F.
14. E. Còblot, Le Systeme de Sciences, Παρίσιοι, 1922, A. Colin.
15. E. Còblot, Essai sur la classification des Sciences, Παρίσιοι 1898, Alcan.
16. A. d. Naville, Classification des Sciences, γ' ἔκδ. Παρίσιοι 1920, Alcan.
17. F. Challaie, Philosophie scientifique et Philosophie morale, 10η ἔκδ. Παρίσιοι 1946, F. Nathan.
18. Κ. Γεωργούλη, Ἐπιστήμη, εἰς Νεώτερον Ἐγκυκλ. Λεξικὸν «Ἡλίου» τόμος 8ος, Ἀθήναι 1949.
19. Κ. Μέρμηγκα, Ἐπιστημολογία, Ἀθήναι 1933.
20. Κ. Παπανοῦτσου, Γνωσιολογία, Ἀθήναι 1954, Ἰκάρος.
21. Β. Τατάκη, Φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη, Ἀθήναι 1961.

β) Ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὰς Κοινωνικὰς καὶ Οἰκονομικὰς Ἐπιστήμας.

1. M. Weber, The Methodology of Social Sciences, ἀγγλ. μετ. Glencoe, Illinois 1949, Free Press (βλ. σχετικῶς Μ. Κυπρίου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν μεταφρ. μελέτη τοῦ M. Weber, Ἡ πολιτικὴ ὡς ἐπάγγελμα, Ἀθήναι 1954).
2. A. Amonn, Objekt und Grundbegriffe der theoretische Nationalökonomie, α' ἔκδ. Βιέννη καὶ Λειψία 1911, β' ἔκδ. 1927.
3. A. Amonn, Volkswirtschaftliche Grundbegriffe und Grundprobleme, Βέρνη 1938, Fischer.

4. L. Mises, Grundprobleme der Nationalökonomie, Ἰένα 1933, Fischer (τὸ ἔργον τοῦτο ἔχει τὸν κάτωθι ὑπότιτλον : Ἐρευνᾷ ἐπὶ τῶν μεθόδων, τοῦ ἔργου καὶ τοῦ περιεχομένου τῆς Οἰκονομικῆς καὶ τῆς Κοινωνιολογίας).
5. L. Mises, Human action. A treatise on Economics, New Haven, 1942, Yale Univ. Press.
- 5α. L. Mises, Theory and history, Λονδῖνον 1958, Cape.
6. W. Sombart, Die drei Nationalökonomien, Μόναχον καὶ Λειψία 1930, Dunccker-Humboldt (βλ. σχετικῶς Δ. Καλιτσουράκη, Ὁ W. Sombart καὶ ἡ συστηματοποίησις τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, εἰς Ἀρχεῖον Οἰκον. Ἐπιστημῶν, 1930, τεῦχος 3ον).
7. F. Kaufmann, Methodology of the Social Sciences, Νέα Ὑόρκη 1944, Oxf. Univ. Press.
8. G. Burdeau, Méthode de la Science Politique, Παρίσιοι 1959, Dalloz.
9. M. Duverger, La Méthode des Sciences Sociales, β' ἔκδ. Παρίσιοι 1961, P.U.F.
10. G. Piron, Introduction à l'Étude de l'Économie Politique, β' ἔκδ. Παρίσιοι 1946.
11. G. Dykmans, Introduction critique à la Science Économique, Βρυξέλλαι 1944, 1945, 1950, τόμοι τρεῖς, Les Éditions Comptables.
12. L. Robbins, Essai sur la nature et la signification de la Science Économique, Παρίσιοι 1947, Medicus (ὑπάρχει καὶ ἑλλ. μετάφρ. ὑπὸ Ν. Κωνσταντινίδου, εἰς Ἀρχεῖον Οἰκ. Ἐπιστημῶν 1943 καὶ εἰς ἀνάτυπον).
13. B. Nogaro, La Méthode de l'Économie Politique, β' ἔκδ. Παρίσιοι 1950, Libr. Général.
14. A. Marchal, Méthode scientifique et Science Économique, τόμοι 2, Παρίσιοι 1953-1955, Medicus.
15. G. Granger, Méthodologie Économique, Παρίσιοι 1955, P.U.F.
- 15α. R. Morisson-MacIver, Causalité sociale εἰς G. Gurvitch καὶ W. Moore, La Sociologie au XX siècle, Paris 1947, том. Α' σ. 122-141. P.U.F.
16. D. Katz-L. Festinger, Research Methods in the behavioral Science, Λονδῖνον 1953, Staples.
- 16α. Dh. Seignobos, La Méthode historique appliquée aux Sciences Sociales, Παρίσιοι 1909, F. Alcan.
17. Langlois et Seignobos, Introduction aux Études historiques, Παρίσιοι 1898, Hachette (ὑπάρχει καὶ ἑλλ. μετάφρ. εἰς «Βιβλιοθ. Μαρασλή»).
18. A. Collingwood, The Idea of History, Λονδῖνον 1961, Oxf. Univ. Press.
- 18α. R. Aron, La Philosophie critique de l'Histoire en Allemagne, Παρίσιοι 1950, β' ἔκδ. Vrin.
19. Π. Καρολίδου, Εἰσαγωγή εἰς τὴν καθολικὴν ἢ παγκόσμιον ἱστορίαν, Ἀθῆναι 1894.
20. Ν. Βλάχου, Θεωρητικὰ καὶ μεθοδολογικὰ προβλήματα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, Ἀθῆναι 1926.
- 20α. Fr. v. Hayek, Scientisme et Sciences Sociales, γαλ. μετ. Παρίσιοι 1953, Plon.
21. M. Friedman, Ἡ μεθοδολογία τῆς θετικῆς Οἰκονομικῆς «Σπουδαίη» 1961-2, τεῦχος 9-10, μετ. Β. Νικολοπούλου.
22. Β. Damalas, L'œuvre scientifique de Fr. Simiand, Παρίσιοι 1947, P.U.F. ἔκδ. β' σελ. 195-214.

23. Ἄλ. Παπαναστασίου, Μεθοδολογικὰ προβλήματα τῆς Οἰκονομικῆς, εἰς «Ἐπιθεώρησιν Κοιν. καὶ Νομ. Ἐπιστημῶν» τ. Α' 1908.
24. Κ. Βαρβαρέσου, Ἡ θεωρία τοῦ πληθυσμοῦ, Ἀθήναι 1912 (Εἰσαγωγή).
25. Κ. Τριανταφυλλοπούλου, Γενικαὶ ἀρχαὶ τοῦ Ἑλλ. Ἀστικοῦ δικαίου, Ἀθήναι 1926 (ἔργον ἡμιτελές 64 σελίδων ἐνθα ἐπιχειρεῖται φιλοσοφικὴ εἰσαγωγή εἰς τὸ δίκαιον, μετὰ βάσιν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου R. Stammler, Εἰς παράγρ. 6 ἐκτίθεται ἡ μέθοδος ἐρεύνης).
26. Π. Κανελλοπούλου, Ἱστορία καὶ κριτικὴ τῶν κοινωνιολογικῶν θεωριῶν, Τόμος Α', Ἀθήναι 1929 (βλ. Εἰσαγωγή).
27. Χρ. Εὐελπίδης, Εἰσαγωγή εἰς τὰς Κοινωνικὰς ἐπιστήμας, Ἀθήναι ἐκδ. γ', 1951.
28. Δ. Καλιτσουνάκη, Εἰσαγωγή στὴν Οἰκονομικὴν, Ἀθήναι 1947.
29. Γ. Κολόμβου, Ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία ὡς Ἐπιστῆμη, Τεύχος Α', Ἀθήναι 1937.
30. Λ. Σαουνάτσου, Μέθοδος τῆς θεωρητικῆς οἰκονομικῆς καὶ οἰκονομικοὶ νόμοι, εἰς «Ἐπιθ. Κοιν. καὶ Δημ. Οἰκονομικῆς» 1941, τεύχος 3ον.
31. Ξ. Ζολῶτα, Διέρχεται κρίσιν ἡ Θεωρητικὴ Οἰκονομικὴ ; εἰς τὸ ἴδιον περιοδικὸν 1934.
32. Α. Παπανδρέου, Ἡ Οἰκονομικὴ καὶ αἱ Κοινωνικαὶ Ἐπιστήμαι, εἰς «Ἐπιθ. Οἰκ. καὶ Πολιτ. Ἐπιστημῶν» 1951, τεύχος 2-3.
33. Α. Παπανδρέου, Ἡ Οἰκονομικὴ ὡς ἐπιστῆμη, Ἀθήναι 1960, Ἐκδ. Ἀνωτ. Βιομ. Σχολῆς.
34. Κλ. Μπανταλούκα, Εἰσαγωγή εἰς τὴν μεθοδολογίαν τῆς οἰκονομικῆς ἐρεύνης, Πειραιεὺς 1963. Ἐκδ. Ἀνωτ. Βιομ. Σχολῆς.
35. Σ. Πουλοπούλου, Ἡ Οἰκονομικὴ Ἐπιστῆμη εἰς τὴν Ἑλλάδα, Ἀθήναι 1943, Α. Παπαζήσης.
- 35α. Ἀχ. Γρηγορογιάννη, Κοινωνικὸς σχετικισμὸς καὶ οἰκονομικὴ ἐπιστῆμη, Ἀθήναι 1946.
36. R. Stammler, Ἐγχειρίδιον φιλοσοφίας τοῦ δικαίου ἑλλ. μετ. Δ. Κοσμοπούλου, Ἀθήναι 1964.
37. F. Geny, Science et Technique en Droit privé positif, Παρίσιοι 1960, τόμ. 4. Sirey (ἀνατύπωσης).
38. W. Sauer, Juristische Methodenlehre, Stuttgart, 1940, F. Enke.
39. P. Roubier, Théorie générale de Droit, Παρίσιοι 1950, β' ἐκδ. Sirey.
40. J. Brethe de la Gressaye-M. Laborde Lacoste, Introduction générale à l'Étude du Droit, Παρίσιοι 1947, Sirey.
41. Cl. Du Pasquier, Introduction à la Théorie générale et à la philosophie du Droit, γ' ἐκδ. Neuchâtel 1948.
42. G. Radbruch, Εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου, ἑλλ. μετ. Ν. Ταζεδάκη, Ἀθήναι 1962.
43. H. Kelsen, Théorie pure du Droit, Παρίσιοι 1962, Dalloz, γαλ. μεταφρ.
44. H. Kelsen, General theory of Law and State, Cambridge, Mass., 1949.
45. H. Kelsen, Society and Nature, Λονδίνον 1946, Kegan Paul.

γ) Ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὰς Μαθηματικὰς καὶ Φυσικοβιολογικὰς Ἐπιστήμας.

1. H. Rickert, Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft, Tübingen 1926.
2. Hugo Dingler, Die Methode der Physik, Μόναχον, 1938, E. Reinhard.
3. G. Schlesinger, Method in the Physical Sciences, Λονδίνον 1963, Routledge - Kegan Paul.
4. F. Le Dantec, Les lois naturelles, β' ἐκδ. Παρίσιοι 1914, Alcan.

5. Χρ. Παπαναστασίου, Μεθόδολογία τῶν Μαθηματικῶν καὶ Φυσικῶν Ἐπιστημῶν, Ἀθήναι 1947.
6. R. Bayer, Épistémologie et Logique depuis Kant jusqu'à nos jours, Παρίσιοι 1954, P.U.F.

δ) Ἔργα ἀναφερόμενα εἰς τὰς Γεωγραφικὰς Ἐπιστήμας.

1. Στράβων, Γεωγραφικά, ἔκδ. Loeb Classical Library, Βιβλ. Α-Β, Λονδίνον 1960.
- 1α. A. Hettner, Die Geographie κλπ. Breslau 1927.
2. R. Hartshorne, The Nature of Geography, ἀρχικὴ ἔκδ. 1939, 7η ἀνατυπ. μετὰ συμπληρ. 1961, Lancaster, Pennsylvania, The Science Press.
3. R. Hartshorne, Perspectives on the Nature of Geography, ἀρθ. ἔκδ. 1959, τρίτη ἀνατ. 1961, Λονδίνον, Murray.
4. C. Vallaux, Les Sciences Géographiques, Παρίσιοι 1925, Alcan.
5. E. M. Callot, L' Histoire et la Géographie au point de vue sociologique, Παρίσιοι, 1957, Berger - Levrault.
6. A. Cholley, La Géographie, Guide de l' Etudiant, Paris 1951, β' ἔκδ. P.U.F.
7. M. Le Lannou, La Géographie Humaine, Παρίσιοι 1949, Flammarion.
8. S. Wooldridge-W. East, The Spirit and the Purpose of Geography, Λονδίνον 1960, β' ἔκδ., 6η ἀνατύπωσις, ἀρχ. ἔκδ. 1951, Hutchinson.
9. Fr. Debenham, The use of Geography, Λονδίνον 1957, Engl. Univ. Press, ἀρθ. ἔκδ. 1950.
10. M. Philipponneau, Géographie et Action. Introduction à la Géographie appliquée, Παρίσιοι 1960, Colin.
11. L. Dudley Stamp, Applied Geography, Λονδίνον 1961, Penguin.
12. J. Brunhes, Géographie Humaine, ἔκδ. 4η, Παρίσιοι 1934, τόμοι 2, Alcan.
13. Lebon, An Introduction to Human Geography, Λονδίνον 1961, 3η ἔκδ., Hughcinson.
14. J. Brunhes - C. Vallaux, Géographie de l' Histoire, Παρίσιοι 1921, Alcan.
15. H. Hassinger, Geographische Grundlagen der Geschichte. Freiburg in Breisgau 1931, Herder, β' ἔκδ. 1953.
16. Ch. Moragé, Trois essais sur l' Histoire et la Culture, Παρίσιοι 1948, Colin.
17. E. Callot, Civilisation et Civilisations, Παρίσιοι 1954, Berger - Levrault.
18. E. Callot, La Société et son environnement, Rivière, Παρίσιοι 1952.
19. M. Sorre, Rencontres de la Géographie et la Sociologie, Παρίσιοι 1957, Rivière.
20. A. Cholley, Géographie et Sociologie, εἰς Cahier Internationaux de Sociologie, τόμος V, 1948, τεύχος Α', σελ. 3-20.
21. P. Sorokin, Les Théories sociologiques contemporaines, σ. 92-150, γαλ. μετάφρ., Παρίσιοι 1939, Payot.
22. G. Theodorson, Human Ecology and Human Geography, εἰς J. Roucek, Contemporary Sociology, σ. 339-357, Λονδίνον 1956, P. Owen.
23. E. Llewelyn - A. Hawthorn. Human Ecology, εἰς G. Gurvitch - W. Moore, La Sociologie au XXe Siecle, τ. Α' σ. 447-510, Παρίσιοι 1947, P.U.F.
24. P. George, Géographie Sociologique εἰς G. Gurvitch, Traité de Sociologie, τ. Α', σ. 255-274, Παρίσιοι 1958, P.U.F.
25. J. Watson, Sociological aspects of Geography εἰς Gr. Taylor, Geography in 20th Century, σ. 469-499, Λονδίνον 1962, γ' ἔκδ., Methuen.

26. Γ. Καββαδία, Ἡ ἐπιστῆμη τοῦ «κοινωνικοῦ». Συμβολή, εἰς τὴν ἐπιστημολογικὴν ἀντιμετώπισιν τῆς Κοινωνιολογίας, εἰς «Ἐπιθεώρησιν Οἰκ. καὶ Πολ. Ἐπιστημῶν», 1961, τεύχος 1-2 καὶ εἰς ἀνάτυπον.
 27. Otto Graf, Vom Begriff der Geographie im Verhältnis zu Geschichte und Naturwissenschaft, 1925.
 28. H. Hassinger, Über Beziehungen zwischen der Geographie und der Kulturwissenschaften, φυλλάδιον, Φράτζιμπουργκ Βάδης, 1930. Speyer - Kaerner.
 29. Is. Bowman, Geography and the Social Sciences, Νέα Ἰόρκη, 1934.
 30. A. Menzel, Grundriss der Soziologie, σ. 101-104, Baden bei Wien und Leipzig, 1938, R. Kohrer.
- ε) Ἔργα ἀναφερόμενα εἰδικώτερον εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν καὶ εἰς τὰς συναφεῖς ἐπιστήμας.**
1. G. Glauret, Wirtschaftsgeographie, εἰς Fischer Lexicon, Geographie, σελ. 347 κ.ε. Φραγκφούρτη 1960.
 2. E. Friedrich, Wirtschaftsgeographie, γ' ἐκδ. I-II. Βερολῖνον καὶ Λειψία 1926, Gruyter.
 3. R. Luetgens, Allgemeine Wirtschafts - Geographie, 1928, Hirt.
 4. K. Sapper, Allgemeine Wirtschafts- und Verkehrs - Geographie, β' ἐκδ. Λειψία καὶ Βερολῖνον, Teubner.
 5. P. Schmidt, Einführung in die Allgemeine Geographie der Wirtschaft, ἐκδ. 1932, Fischer.
 6. E. Obst, Wirtschafts- und Verkehrsgeographie, 1960.
 7. R. Hope, Economic Geography, Λονδῖνον 1956, G. Philip.
 8. N. Pounds, An Introduction to Economic Geography, Λονδῖνον 1961, Murray.
 9. P. George, Précis de Géographie Économique, Παρίσιοι α' ἐκδ. 1956, γ' ἐκδ. 1963, P.U.F.
 10. R. Courtin - P. Maillet, Économie Géographique, Παρίσιοι 1962, Dalloz.
 11. J. Merigot - R. Froment, Notions essentielles de Géographie Économique, τ. Α', Παρίσιοι 1963, Sirey.
 12. L. Deschesne, Économie Géographique. Principes de Géographie Économique, 5η ἐκδ. Βρυξέλλαι 1948, Les Éditions comptables.
 13. A. Loesch, The Economics of Location, μετ. ἐκ γερμ. New Haven 1954, Yale Univ. Press.
 14. W. Isard, Location and space Economy, Νέα Ἰόρκη 1956, Technology Press of Massachusetts Institut of Technology and J. Wiley.
 15. Cl. Ponsard, Economie et espace, Παρίσιοι, 1955, Sedes.
 16. A. Gibert, La Géographie Économique, sa conception et son enseignement εἰς περιοδικὸν Les Études Rhodaniennes, 1948 (4) p. 291-294.
 17. G. Chabot et autres, Enquête sur les rapports de la Géographie humaine et de la Géographie Économique, Mai-Juin 1947, p. 119, Mars-Avril 1948 p. 74-78, Mai-Juin 1948 p. 122-126, Sept-Oct. 1948 p. 162-163.
 18. M.U. Toshi, Considérations sur la Géographie économique en tant que Science Économique, Études en l'honneur de Louis Amoroso, Annales de d'Institut de Statistique De l'Université de Bari, Vol. XVIII, Bari 1940.

19. W. E. B ä r e m a n, La Géographie Économique et son importance pour la solution des problemes économiques contemporains, 50e Anniversaire de Laboratoire de Géographie de l'Université des Rennes 1952, p. 90-104.
20. Κ. Σ φ υ ρ ῆ, Γεωοικονομία καὶ Οἰκονομία. Μεθοδολογικὴ Ἔρευνα, Ἀθήναι 1930. Ἀνατ. ἐξ Ἀρχείου Οἰκ. Ἐπιστημῶν μετὰ συμπληρώσεων.
21. Γ. Μ ι σ τ ἄ ρ δ η, Γεωγραφία Οἰκονομικὴ καὶ Πολιτικὴ, Γεωοικονομία καὶ Γεωπολιτικὴ, εἰς Οἶκον. καὶ Λογιστ. Ἐγκυκλοπαιδείαν, τ. Β' σελ. 278-283. Ἀθήναι 1959-
22. Ἀ ρ. Κ α λ λ ι α β ᾶ, Πολιτικὴ καὶ Οἰκονομικὴ Γεωγραφία, τεύχος Α'. Δυτικὴ Εὐρώπη, Ἀθήναι 1951.
23. Α. Δ α μ α σ κ η ν ἰ δ ο υ, Εἰσαγωγή εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν, Θεσσαλονικὴ 1954.
24. Π. Κ ο υ β ἔ λ η, Στοιχεῖα Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας, τεύχος Α', Παγκόσμιος Οἰκονομικὴ Γεωγραφία, Ἀθήναι 1960 (λιθόγραφον).
25. Σ. Π ο υ λ ο π ο ὄ λ ο υ, Γεωοικονομικαὶ ἔρευναι καὶ προγραμματισμὸς τῆς περιφερειακῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως (βλ. θεωρητικὴν εἰσαγωγὴν σ. 7-13), Ἀνάτυπο* 64 σελ. ἐκ τοῦ περιοδικοῦ «Σπουδαί» 1961-62, τεύχος 3.
26. Σ. Π ο υ λ ο π ο ὄ λ ο υ, Προβλήματα εἰσαγωγῆς εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Γεωγραφίαν, εἰς «Σπουδὰς» 1962-63, τεύχος 1, σελ. 28-41.
27. Σ. Π ο υ λ ο π ο ὄ λ ο υ, Ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Γεωοικονομικὴ τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν σύγχρονον. Νέα εὐρήματα εἰς τὸν Ἴπποκράτη, τὸν Ἡρόδοτον, τὸν Θουκυδίδη, τὸν Πολύβιον καὶ ἰδιαίτερα τὸν Στράβωνα. Summary im English. Ἀθήναι 1964, βλ. ἰδίως σελ. 11-48 ἔνθα ἐπιχειρεῖται διατύπωσις τῶν βασικῶν ἀρχῶν τῆς θεωρίας καὶ τῆς ἐπιστημολογίας τῆς Γεωγραφίας καὶ τῆς Οἰκονομικῆς Γεωγραφίας).
28. Κ α λ ι τ σ ο υ ν ἄ κ η Δ., Γεωοικονομία καὶ Γεωπολιτικὴ Ἀνατολικῆς Μακεδονίας καὶ Δυτικῆς Θράκης. Βιβλιοκρισία τοῦ ἔργου J. Schulze: Neugriechenland. Eine Landeskunde Ostmakedoniens und Westthrakien. Ἀρχεῖον Οἰκ. καὶ Κοιν. Ἐπιστημῶν 1941, σελ. 15*.